Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SKÆBNENS VEJE

Historiske portrætter af

Godfred Hartmann

Skæbnens veje

GODFRED HARTMANN

Skæbnens veje

- personalhistoriske strejftog gennem fire århundreder

Jørgen Fiskers Forlag

© Godfred Hartmann:
SKÆBNENS VEJE

Bogen er sat med Baskerville
hos SYFOMA Sats, Svendborg.
Trykt hos Reproset, København.
Indbundet af Concordia, København.
Omslagsvignet af Ib Andersen.

ISBN 87-89077-08-3

Indhold

»Tjusarkonge« og en ensom dronning
Gustav den III og Sofia Magdalena 9

Tyges kloge lillesøster
Sophia Brahe 31

Renæssancens store godssamler
Ellen Marsvin 47

»Min allerkæreste mus«
Kirsten Munk 57

»Hun er os mest lig«
Leonora Christina 71

»Durch seine gnädige Hand gekrönt«
Anna Sophie Reventlow 85

»Mit ubetydelige levnedsløb«
Charlotta Dorothea Biehl 99

Stilfærdige bekendelser
Sophie Thalbitzer 111

Lensgrevinde og kongens hustru
Grevinde Danner 125

Admiralinden
Emma Gad 141

Filantrop og godsejer
Bodil Neergaard 149

Forord

I de senere år har jeg ofte talt i FOF. Det har moret mig, og jeg håber også, at jeg har formået at more det publikum, der i eftermiddagstimerne fortrinsvis bestod af interesserede folkepensionister.

Som regel har hovedpunkter på løse lapper været tilstrækkelige, men da man opfordrede mig til at tale om fire store kvindeskikkelser – efter eget valg – skrev jeg det ned med den skumle bagtanke, at jeg måske – hvis det blev suppleret – kunne samle det til en lille bog fortrinsvis med historiske emner. Dette er nu sket.

Disse uhøjtidelige småstykker skyldes dog ikke udelukkende mit beskedne bidrag til FOFs imponerende virke.

Da Kunstindustrimuseet i sidste efterår afholdt den store svenske udstilling om skattene fra de kongelige slotte, bad museet mig om at tale om Gustav III som menneske og kunstens beskytter. Dette er dog omarbejdet væsentligt og udvidet med en omtale af hans ulykkelige dronning Sofia Magdalena. I en ændret form har også stykket om Emma Gad været trykt som forord til Gyldendals nye udgave af 'Takt og Tone'.

Det skyldes udelukkende den energiske forlægger Jørgen Fisker, at jeg nu fra skrivebordsskuffen har fremdraget disse højst forskellige bidrag, hvor man forgæves vil lede efter en rød tråd. Berettigel-

sen i at udgive disse løsrevne brikker ligger udelukkende i min interesse for de højst forskellige emner.

Det er dog mit håb, at denne lille bog vil blive til glæde for enkelte læsere.

Oktober 1987. *Godfred Hartmann*

»Tjusarkonge« og en ensom dronning

Gustav den III og Sofia Magdalena

Ude på Drottningholm hænger der et maleri, som i virkeligheden siger langt mere end mange ord.

Det er malet af Johan Henrik Scheffel og forestiller den fem-årige – den af Gud og moderen udvalgte – prins Gustav. Et barn, der er sig sit ansvar bevidst. Selvsikker peger han ud mod et solbeskinnet landskab, som ville han sige: »Se alt dette er mit!« Hermelinskåben ligger skødesløst henslængt på en stol, der er alt for rummelig til den lille mand. På bordet en globus og et verdenskort – ligesom for at antyde, at hans rige nok skulle blive større en dag – og skulle nogen være i tvivl om hans styrke, ligger marskalstaven fast i hans hånd, og hans harnisk på gulvet venter kun på hans spæde krop.

Den underdanige hofmaler har ikke lagt skjul på de store øjne, en arv fra moderen Lovisa Ulrika af huset Brandenburg. Derimod har han vogtet sig vel for at afsløre en skævhed i hovedformen, ligesom en lettere hofteskade heller ikke er synlig. Begge dele forårsaget af et tryk under fødslen. Navnlig det med hoften pinte den udvalgte. Har han overhovedet leget, har det hæmmet ham, og det anstrengte hans gang, hvad han søgte at skjule hele livet.

Men der hænger også et andet billede. Moderen er sammen med sine børn – dvs. hun er i virkelighe-

den kun sammen med én af dem – den dreng der en dag på sit hoved skulle bære det svenske riges kongekrone. De andre to er der nok – for Johan Pasch har vel fået bestilling på et gruppebillede af moderen med sine tre sønner. Men vi er ikke i tvivl om, hvem der er den egentlige i billedet, og maleren har heller ikke været i tvivl. Moderen ser beundrende på den lille Gustav med Serafimerordenens stjerne på sit bryst. Hendes øjne er store og mørke – næsten forelskede, og blikket er rettet mod ham, der her har ombyttet marskalstaven med en spruttende kineser, hvad der virker helt forfriskende. Hertug Karl viser den ældre broder sin underdanige ærefrygt, medens den mindste – endnu placeret i en barnestol – retter sit blik mod himlen, som var han mere opfyldt af sin himmelske hersker end den kommende jordiske. At også de to mindste er prydet med de blå ordensbånd og bryststjerner i brillanter understreger blot deres betydning trods alderen. Man avancerer som bekendt hurtigt i royale kredse.

Den 13. januar 1746 har kanonerne saluteret hen over Stockholm. Herolder har blæst fanfarer, og flagene er gået til tops. På orlogsskibene har bådsmandfløjterne lydt, og byen har klædt sig i festdragt. Prinsen ser dagens lys i det Wrangelske Palæ, som Nicodemus Tessin havde ombygget til kongelig residens, fordi slottet endnu ikke var færdigt. Først otte år senere kunne kongefamilien tage det store slot i besiddelse.

Ikke underligt hvis glæden har været grænseløs. I 1682 fødtes der sidst en kronprins i Sverige, men da Karl XIIs hoved synker ned mod brystværnet i

Det er den unge konge, som Lorenz Pasch d. Y. har tegnet i sin pastelagtige aldrig fuldførte skitse af Gustav III. (Nationalmuseet, Stockholm)

Frederiksten, er det forbi. Et forarmet land, sørgende enker og et halvfærdigt slot var, hvad heltekongen efterlod sig. Sverige må derefter hente sine konger i Holsten-Gottorp, og Adolf Fredrik – Gustav IIIs far – var en af dem. Folket havde hellere set vores Frederik V, men russerne ønskede Holsteneren.

Sjældent har man vel set et ægtepar så forskellige som den stærke Lovisa Ulrika og den vege, blide og jasigende monark, Adolf Fredrik. Stille og eftergivende overlader han al magt til sin ærgerrige dronning. Kongen vil have fred for enhver pris, og han var lykkeligst, når han stod i sit værksted ved drejebænken eller i enrum øvede sig på sin cello. Udadtil et harmonisk ægteskab – men Adolf Fredrik har været eftergivende og sikkert overhørt de taktløse bemærkninger, der ofte lå yderst på den hovmodige gemalindes læber.

Smuk har hun været, da hun kom til Norden, som hun følte var en forvisning. Rank og bydende, med stærke øjne og en kongelig holdning. På et billede, der i dag hænger på Gripsholm, er hun malet i en sort fløjlskjole. Halsen – skærende hvid – er knejsende og barmen fyldig, velegnet til at bære diamanter og ordensbånd. Men tag ikke fejl. Letfærdighed lå langt fra Lovisa Ulrika. Hun var – som et ægte barn af oplysningstiden – opfyldt af Voltaires tanker og Descartes' filosofi, men navnlig af kongedømmets uindskrænkede magt.

Det havde hun hjemmefra. Som datter af Frederik Wilhelm I af Preussen var hun søster til Frederik II – den Store – og hun har som ung bøjet sig dybt for den mægtige fyrste, præget af fransk kultur og ånd. Broderen har været hendes store tilbedte ideal, og i hans billede skulle hendes førstefødte formes.

En altdominerende mor kaster fra de første spæde år sin skygge over den søn, hun tilbad. I hans indre har frygten kæmpet mod den beundring, der grænsede til afguderi, som hun forlangte af sine børn. Nej, ikke børn – kun af ham – den udvalgte. Da han

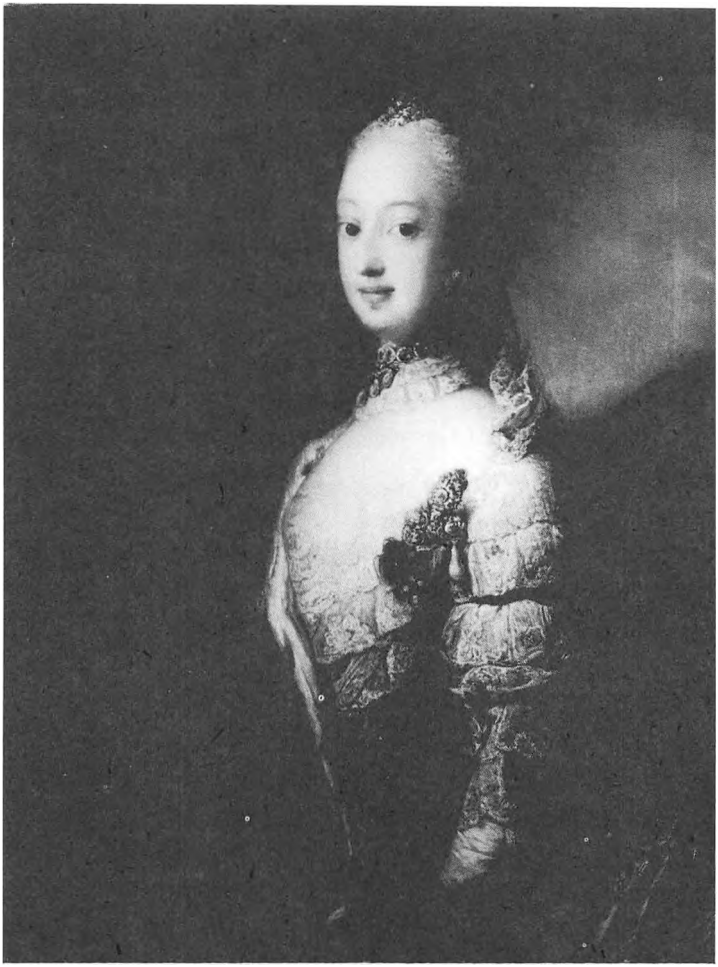

»Hun ser dum ud«, sagde hendes svigermoder. Carl Gustav Pilo (1711–93) har malet Sofia Magdalenas officielle portræt. En ensom kvinde blandt fremmede fyrster. (Nationalmuseet, Stockholm)

var barn, krøb han for hende, og hun formanede ham som det blødeste voks i sine stærke hænder.

Som en ægte preusser slog hun ham, og det var frem for alt hendes mål at gøre Gustav til en lille preusser. »Han har allerede fået ris to gange – det skader ikke helbredet, men er meget nyttigt for forstanden og sjælen«. Men der tog hun inderlig fejl. Hun elskede ham grænseløst, men i kærligheden knuste hun ham, så han tog skade både på legeme og sjæl. Kun forstanden fik hun ikke bugt med.

Dum var hun langt fra, tværtom, men som opdrager håbløs set med nutidens øjne. Men slog hun med en hånd, var hun gavmild med den anden. Med moderlig omsorg fik hun ham ind i oplysningstidens tankeverden. En lille mand, der allerede fra barneårene har hørt om både Voltaire og Descartes, og som var mere fortrolig med moderens righoldige bibliotek og naturaliesamling end med barnekammerets legetøj.

Meget fik Gustav i vuggegave. Det varede ikke længe, inden man opdagede hans lysende intelligens, hans psykologiske indsigt, hans enestående æstetiske sans, men frem for alt hans helt uimodståelige charme.

Men det, som kunne synes en lykke, havde også en vrangside. Hans hurtige fatteevne blev til rastløshed og en utålmodighed, der mange gange føltes pinagtig for ham selv, men så sandelig også for hans omgivelser. Altid jagtede han mål eller reformer, som han havde udtænkt længe før hans rådgivere og venner. Netop derfor lyttede han så sjæl-

dent til dem, fordi de tænkte så langsomt. Hans liv blev kun kort. Gustav var alt for foretagsom til at have tid til at leve.

Moderen var ikke i tvivl om hans intelligens. Nu gjaldt det blot om at forme ham til hans guddommelige kald. Kun ængstes hun ved hans legemlige skrøbelighed, og det pinte hende, når hun så hans haltende gang. Han vidste det og søgte at skjule det, når hun var i nærheden. Altid blev han fulgt af et moderligt øje – hun isolerede ham fra de små brødre – hertugerne – der for hende var væsener langt under hans værdighed. Men den lille prins fatter det ikke – det er dog hans brødre? Naivt fortæller han, hvordan de har kørt med legevogn i parken, når moderen har været bortrejst. Men reaktionen er bidende: En kronprins leger ikke med et par hertuger. Og har han mon nogensinde leget med andre end sig selv?

Segnefærdig af træthed overværer den fem-årige skuespil af Racine og Moliere, og hun tager ham på skødet og underviser ham i fransk – og hun taler om Voltaire til øjenlågene stille falder i.

Men Lovisa Ulrika er klog. Hofdamer, selv af den allerfornemmeste adel, er ikke passende omgang for barnet. Nu skal han opdrages til sit høje kald, og ingen er mere velegnet som informator og guvernør end Carl Gustav Tessin greve, barnebarn af Nicodemus Tessin, slottets bygmester. Dronningen vidste nok hvad hun gjorde.

I Tessin fik prinsen en højt kultiveret mand, en klog vejleder og en æstet, der lagde kimen til Gustavs glæde ved alt, hvad der var smukt. Tessin var en skønånd, dybt forankret i Europas kultur, og

som Sveriges udsending til Paris blev han måske mere fransk end svensk – og kun det var betænkeligt. Hvor blev Sverige af? Hvad med Gustav II Adolf og hvad med heltekongen Karl XII? Den lærde Olaf von Dalin afløser grev Tessin, som pludselig forlod sit høje embede. Hvorfor? Sagen er mystisk og dunkel. Vi ved det kun fra Gustav selv, der i sine efterladte papirer har noteret, at Tessin havde fattet en heftig passion for dronningen, og grevens kærlighed førte til hans fald. Mon dog? Skyldes det ikke, at dronningen ville af med Tessin, fordi han blev hende for indflydelsesrig, og så skulle hun have en forklaring over for drengen. Men Tessin slipper ikke prinsen. Han skriver »En gammel Mands Brev til en ung Prins«, der vidner om hans omsorg for den kommende regent. Hans fald fører til en afsked, som han har følt som noget bittert. Men moderen former videre. Segnefærdig af træthed lytter han til Sveriges lærde, og han konverserer selveste Linné, når han ordner dronningens naturaliekabinet på Drottningholm. Men han savner at færdes i Tessins pinakotek og andægtigt at lytte til verdensmandens kloge tale.

Allerede fra barndommen havde man udpeget hans kommende dronning. Ægteskabet var rent politisk, og valget faldt på Frederik Vs datter – en søster til Christian VII – Sofia Magdalena. Forbindelsen var problematisk og dømt til at mislykkes.

Begge var de blevet mishandlede som børn, han af en despoetisk og enerådende mor, og hun af en stedmor, dronning Juliane Marie, som kun fik hende til at føle savnet af hendes rigtige mor, den

elskede dronning Louise, som hun havde mistet da hun var blot fem år gammel.

Ingen ville kalde det danske hof for harmonisk. Enkedronningen, efter hvem Sofia Magdalena var opkaldt, lagde med sin pietisme en dæmper på livsglæden. Bibellæsning hørte til dagens orden, men det hændte jævnligt, at roen blev brudt, når kongen vendte beruset hjem efter sine døgnlange soldeture i byens berygtede kvarterer. Rædselsslagne har både hun og den nervøse bror, den stakkels Christian VII, holdt sig skærmende for ørene, når kongen råbte ukvemsord gennem slottets sale.

Det var børn begge præget af en dårlig opvækst, som statsmænd i de to lande ønskede forenet gennem et kongeligt giftermål. Hvad hjælper så kongeligt blod, når stamtræet er råddent og barndommen præget af frygt og uro. Som unge skulle de begynde et ægteskab, der på forhånd var dødsdømt. Og i kølvandet fulgte en kvinde, der både var jaloux og magtsyg og som med alle midler ville bekæmpe deres lykke.

Men aristokrati og stænderforsamling var tilfredse. Kun ikke Lovisa Ulrika. Hun afskyede Danmark og alt dansk og ønskede langt hellere en tysk prinsesse til sin søn. Fra dag til dag voksede hendes had mod danskerne, »disse falske og hovmodige, uduelige, småtskårne tørvetrillere«, og hun satte en ære i at indpode sin søn en afsky for det land, i hvilket hans kommende brud var vokset op.

Men da Gustav ser Pilos portræt, er han tilfreds. »Hun ser vacker ud – og hun gør jo ikke det dårlige indtryk, man har sagt mig«. Kongen er glædeligt overrasket ved synet. Hun var velskabt og som grev Hammeltin, en af kongens kammerherrer udtrykte

sig, havde hun »en buste så skøn at ingen undersåtlig ærbødighed kan afholde indbildningskraften fra at forestille sig det øvrige som et naturens mesterstykke«.

Moderens eneste kommentar er: »Hun ser dum ud«, og henvendt til hertug Karl siger hun: »Hun ville være en passende hustru for dig.« Stakkels Sofia Magdalena, særlig klog var hun nok ikke – men hun havde den bedste vilje og blev dog den ulykkeligste dronning i Sverige. Ensom og overset af den feterede og forkælede kronprins. Hun magtede ikke på noget punkt at hævde sig, endsige at vække kongens kærlighed eller blot hans interesse. Hun var genert og undseelig, sagde de gale ting, blev forvirret og trak sig ind i sig selv. Hendes usikkerhed blev snart til stivhed og utilnærmelighed. Hun blev tavs og kedelig, og det sidste var helt utilgiveligt i det gustavianske hof, som skulle funkle af pragt og livsglæde.

Prinsen fandt langt større behag i de franske grevinders selskab og morede sig bedre med Ulla von Höpken end med hans udvalgte prinsesse. »Prenez garde à vous, madame«, sagde han, da hun snublede ved landgangen i Helsingborg, og de ord kunne stå som et motto for hendes ulykkelige liv. At dronningen afskyede hende og gjorde alt for at isolere hende, gjorde ikke forholdet bedre – og Gustav har kedet sig bravt med sin gemalinde, som han havde svært ved at tale med. Nej, han var vant til anderledes intellektuelt selskab.

I 1770 rejser han for første gang ud i Europa. Målet er Paris, men turen går over København, og Lovisa Ulrika venter skadefro på nyheder fra det letfær-

dige hof. Alle vidste om Struensee og Caroline Mathilde og om den sindssyge Christian VII. Kun Sofia Magdalena er nervøs. Hvordan ville det gå? Hun vidste, at Lovisa Ulrika ville svælge i skandalerne.

Men rejsen gjaldt ikke Danmark. Målet var Frankrig og Ludvig XV, som skulle støtte Gustavs kupplaner, når han kom på tronen.

Det kom han, før han havde regnet med – for Adolf Fredrik dør, medens Gustav er i Paris. Omgivet af åndfulde damer modtager han budskabet i teatret. Han er tavs og bevæget. »Mennesker i almindelighed har sjældent venner, konger aldrig.« Til moderen skriver han: »Nu er du den eneste ven, jeg har tilbage.«

Pilos store kroningsbillede – der aldrig blev færdigt og som skulle være et modstykke til Ehrenstrahls billede af Karl XIs kroning – viser os pragten i Storkyrkan. En lysstråle rammer kongen i forgrunden i det øjeblik, rigsråden Adam grev Horn og ærkebiskop Beronius varsomt sætter kongekronen på majestætens hoved. Afstanden til dronningen er mærkbar. Hun er i baggrunden, og lyset på hende er straks mere dæmpet. Det strålende optrin overværes af hoffet og rigets ypperste mænd. Kun borgere, kirkens præster og bønderne holder sig i baggrunden – blandt almindelighederne Pilo selv.

Den enevældige er parat til at træde frem for sit folk. Under en hyklerisk maske vil han afskaffe den aristokratiske magt og den forhadte kongelige enevælde, og som medborger dele al magt med folket. Men han fortier, at han ved sit første statskup tiltager sig al magten, og den stærke kongemagt, hvor alt samles i hans hånd, er genindført. Stolt medde-

ler han nyheden til sine franske venner og af høflighed også til Ludvig XV, som havde finansieret det ublodige statskup. Stockholm og Sverige er i festrus. De troede, at fremtiden lå lysende klar, og moderen lykønsker henrykt sin søn.»Ja, du er min søn og du er det med ære... må hele verden medgive at monarkiet er den lykkeligste af alle regeringsformer – glæden gør mig helt forvirret.« Han har vist sig som en sand elev af den store og berømte morbror. Den enevældige tager magten. Det oplyste despoti kan begynde.

Meget hviler på en dronnings skuldre, men endnu mere på hendes skød. Stakkels Sofia Magdalena. Hun blev viet til en mand, der næppe agtede hende højt, og hun blev mødt med isnende kulde fra en benhård svigermor, der var opfyldt af had og jalousi. »Jeg håber, at prinsessen lader mig få en plads i dit hjerte – for det vil jeg have helt og holdent«. Og prinsen er den lydige søn: »Jeg kan ikke udtrykke for min elskede moder, hvor ængstelig jeg er for alt hvad jeg foretager mig – og hvor bange jeg er for at gøre noget, som min mor vil synes ilde om...«

Som en mur skilte moderen de to – og den danske gesandt i Stockholm, baron Schack-Rathlou, fik ret, da han indberetter til Bernstorff: »Man har grund til at frygte, at dronning Lovisa vil influere på den måde kronprinsen vil leve med sin hustru«, og lidt senere: »Om det skyldes et tilfælde, dronningens råd eller en konstitutionsfejl hos kronprinsen, så er deres kongelige højheders ægteskab endnu ikke fuldbyrdet og sandsynligvis vil det aldrig blive det.«

En tragedie som ikke længe lod sig skjule. I Danmark var man klar over den unge piges ulykkelige skæbne, og i Sverige har man – også uden for hoffets kreds – tisket og hvisket i krogene – men intet har man gjort for at hjælpe. Apatisk ligegyldighed ændredes til modvilje, og af modvilje og håbløshed voksede hadet sig stærkt mod den kvinde, der måtte bære skylden for det hele.

Ni år efter brylluppet tager kongen mod til sig. I en lang smertelig – og åbenhjertig samtale med staldgreve Adolf Fredrik Munck forelægger Gustav sin sag. At det har pint ham ved vi. Mange hæmninger måtte fejes af bordet og al skyhed over det ømtålelige og mest intime problem måtte bortvejres. Munck måtte træde hjælpende til. Landet ventede på en tronarving – og kongen havde tillid til Munck.

Selv om greven var stor og grov, har opgaven pint ham. Lynsnart havde han øjnet enkedronningens net af intriger – og for sit eget rygtes skyld ville han nedskrive en minutiøs rapport om sit delikate hverv som kongeparrets seksualvejleder.

Da Munck meddelte dronningen, hvad kongen havde ønsket, blev hun bestyrtet, men hun føjede sig efter kongens vilje, og nat efter nat fulgte Munck kongen til dronningens værelse, og først den niende nat – med Munck ved deres side fuldbyrdes under ydmygende vilkår og store sjælelige kvaler ægteskabet. Nedværdiget og dybt tragisk, men som den trofaste hustru har Sofie Magdalena lydigt rettet sig efter Muncks ønsker og råd og dermed efter den dybt fortvivlede konges. Hendes lille notits på Muncks sengeforhæng, fæstnet til hendes portræt, har gjort indtryk: »Min egen elskede

mand! Tag imod denne ringe hyldest fra en kvinde, som vil dyrke dig til livets slut!... Elsk mig lige så meget som jeg elsker dig – og gør mig til den lykkeligste blandt kvinder. Jeg troede ikke mine lidelser kunne blive større – men bedrages jeg i det håb, du har indgivet mig, vil min fortvivlelse nå sin højde.«

Uden følelser for de to ulykkelige mennesker var Munck langt fra. »De stod i seks minutter uden at sige et ord, trykkende sig mod hinandens hjerte. Jeg tror ingen havde kunnet overvære denne scene uden at briste i gråd.« Deres forening har gjort indtryk – Munck er lettet og dronningen lykkelig, men ængstelig. Kunne det være rigtigt, at hun, den ensomme, nu dyrkes af hele hoffet?

Kun Lovisa Ulrike er hadefuld, og hun vil kæmpe til det sidste. Da Gustav satte kongekronen på sit hoved, mistede hun sit greb i magten. Snart ville hun også miste sit greb i sønnen.

Den 17. november 1778 tordnede kanoner hen over Stockholm by, og i hele Sverige gik flagene til tops. Gustav – den senere IV Adolf så dagens lys på Stockholm slot.

Kongen er stolt og henrykt, og Sofia Magdalena lykkelig. Men lykken varede kun kort. Som ventelig kommer det brændende had fra enkedronningen. »Det barn, som du er så stolt af, er ikke dit. En dag vil sløret rives fra dine øjne. Faderen hedder Adolf Fredrik Munck – staldgreven, der længe har haft sin gang på slottet. Vi ved det, og alle ved det.« Også prins Karl puster til ilden, fordi han ser kongekronen svinde. Moderens had rammer Gustav som en tordenkile. Aldrig vil han se hende mere. Hun har forpestet hans liv og ødelagt hans lykke.

Han vil bort fra Sverige – han vil glemme – han vil ud på den store rejse, der kom til at ændre hans syn på kunsten. I selskab med Tobias Sergel lægger han grunden til den strålende periode, der fik hans navn: Den Gustavianske – en lysende epoke i svensk kultur.

Den store Italiensrejse i 1783–84 blev skelsættende for Gustav, men nok så vigtigt var det, at den kom til at præge svensk kunst og kultur. Hans interesse for teatret skyldes vel i første række moderen. Hans glæde ved Antikken og billedkunsten fik han i barndommen, da Tessin var hans guvernør, og på Italiensrejsen kunne han næppe få en bedre rejsefælle end den store festlige Tobias Sergel. Men også i den svenske litteratur blev han betragtet som et lysende midtpunkt. Bellman, Kellgren, Oxenstierne – alle sørgede de ved hans død.

For en gangs skyld lå der ikke noget politisk ved hans rejse. En dannelsesrejse – en kærlighed til Antikken, som kom til at præge hans opfattelse af kunsten. Høfligt beklager han, at der er hungersnød i Sverige, da han rejser ud på en ødsel luksusrejse, men det er ingen hindring for endog meget store udgifter. Han regner med forståelse, når han regelmæssigt lader offentliggøre bulletiner om 'et vaklende helbred'. – Som 'greven af Haga' besøger han de undergørende bade i Pisa. Godt at helbredet er i orden, da han når Firenze, hvor han i selskab med kejser Joseph II af Østrig dagligt opholder sig på Uffizierne, som gør det største indtryk på ham. Ideen om et nationalmuseum i Stockholm opstår i Firenze, og han er fast besluttet på at realisere sin idé. Han er i audiens hos paven – men omgås hel-

lere arkitekter og kunstnere i selskab med Sergel, der som kyndig cicerone har ført ham rundt i Rom. I bærestol lader han sig føre op til randen af Vesuv og bor i Napoli hos kong Ferdinand, hvor hoffets pragt ganske får ham til at glemme hungersnøden i Sverige, hvis han nogensinde har tænkt på den. Og i Paris fester han videre. Sergel bliver omtumlet af vinen, og vennen Axel von Fersen ved knapt, om det er dag eller nat og sniger sig til den fornødne søvn i teatrets mørke.

Da han atter er i Stockholm, sidder kongen og venter på alle de antikke skulpturer, som fregatten »Gripen« har i sin last. Da den endelig ankommer, er han og Sergel på pletten. Han overvåger, at alt pakkes ud og stilles op i slottets nederste galleri. Hans antiksamling er en realitet.

Med rigsdagssamlingen i 1789 – hvor den absolutte enevælde indføres i Sverige, og hvor adelen fratages al indflydelse og spærres inde i Ridarhuset, graver Gustav sin egen grav. Det rabler for ham, og han lægger tilsyneladende al magt over i de borgerliges hænder. I Frankrig var revolutionen i fuld gang. Sådan skulle det ikke gå i Sverige. Med 'Forenings- og sikkerhedsakten' lægges hele magten i Gustavs hænder. Adelen stemmer imod, de gejstlige tier, og almuen råber ja af fuld hals. Al magt til kongen er resultatet. Men Gustavs egen fremtid er mere usikker end nogensinde. En ærefuld fred med Rusland er i sigte – men hans eget liv er i fare.

Den næste rigsdagssamling holdes i Gävle. Man kunne jo håbe på, at adelen holdt sig borte fra en nordlig by ved vintertide. Men de sammensvorne holdt sig ikke borte. Morderen fulgte kongen som

en skygge. Hovedmanden Carl Frederik baron Pechlin støbte alle kuglerne – men lod andre trække på revolverens aftrækker den 16. marts 1792.

Vi kender det fra Maskeballet. Vi kender det fra Strindberg. Alt blev opklaret og Anckarström halshugget. Kongen var modig. Det havde ikke skortet på advarsler, men han sad dem overhørig. Med kuglen i ryggen kunne han spøge med sine omgivelser og indgyde dem mod. I isnende kulde lå han i sit sovekammer omgivet af sine venner. Kun en enkelt gang fik dronningen adgang til hans sygeleje. Men den 29. marts er det forbi. Kongens afsjælede legeme sænkes i graven under Ridarholmskirkens slidte gulv. Den mand, der elskede pragten, hviler i en krypt, der altid vil være skjult for et nysgerrigt øje.

Men hvad var det egentligt hos Gustav? Hvad var det, der bevirkede, at han aldrig var i ro. Vist var han et musisk menneske – uden selv at yde det opsigtsvækkende – men han favnede mere end de fleste. Skulle han selv prioritere, var det teatret, som optog ham, fordi hele hans liv i virkeligheden var en stor teaterforestilling.

Han giver folket dragter, ja selv når han er i krig, spiller han teater. Til det sidste var det skuespil. Teatret var en del af Gustavs væsen. Altid var han i nærheden af en scene. Moderens teater på Drottningholm, Confidencen, det lille intime teater på Ulriksdal og Bollhusteatret ved slotsbakken i Stockholm. Gerne havde han jævnet Storkyrkan med jorden og opført et teater på dens grund – og ude på Gripsholm lader han Erik Palmstedt ind-

rette et teater, så kongen selv kan instruere og spille med, når residensen var der.

Men det egentlige er hans operahus, der lå på det daværende Norrmalmstorg – det nuværende Gustav Adolftorg. Han lader Carl Fredrik Adelcrantz stå for opførelsen af det hus, som han selv havde leveret udkast til, og over midtrisalittet stod ordene: Gustavus Tertius Patriis Musis.

Huset blev under megen pragtudfoldelse indviet i 1782. Det er nu forsvundet. Hans søn, den senere Gustav IV Adolf lukkede det. Det var i det hus, hans far var blevet myrdet – så der skulle hverken lyde sang eller latter, og i 1891 rev de det ned for at give plads til det operahus, der kom i dets sted. Men vi ved, hvordan det har set ud, for overfor ligger der et palæ nøjagtig magen til det forsvundne. Erik Palmstedt kopierer huset til søsteren Sophia Albertina – det nuværende arvefyrstepalæ. Kun naturligt at Gustavs portræt i dag hænger i operahusets foyer.

Gustav ville noget med sit teater. De franske skuespillere sendes hjem – og toner af Gluck og Händel klinger sagte ud, selv om folket elskede den musik og nynnede med på arierne. Teatret skulle være svensk. Det skulle forherlige Sveriges storhedstid og dyrke det svenske sprog. Teatret skulle både være politisk og nationalt. Han giver ideer til skuespil – og kunne han ikke få digterne til at skrive stykkerne – ja, så gjorde han det selv.

Men svenskere egner sig ikke til den sceniske kunst. De er dilettanter, og kongen er utilfreds. Lad os få franskmændene tilbage, og Gustav instruerer og spiller ofte med ude på det klassicistiske teater på Gripsholm. At soupere med sine hoffolk og hele

sin kreds iklædt et spraglet teaterkostume og sminket til ukendelighed var ikke noget særsyn.

Oppe på Nationalmuseet hænger deres billeder på væggene – de store Gustavianere. Vist lagde tiden navn til en hel epoke. Der er de – Sergels marmorbuster og malerierne af Pilo, Roslin, Hall, Krafft, Rehn og Elias Martin. Tessin lagde nok grunden til den gode samling af den franske kunst, men svenskerne kunne selv. Hvor mærkeligt at de allerfleste af de store Gustavianere dør året efter Gustav IIIs død.

Museet i Stockholm skal Gustav stort set selv have æren for. Nøjagtig tre måneder efter hans død var samlingen i Stockholm en realitet. Aldrig var han i ro – og måske var det hans ulykke. Kun ude på Haga tager han sig tid til at mødes med vennerne – og læse den engelske forfatning, som han ville kopiere. På Haga fandt han hvile. Huset var overkommeligt – en italiensk villa bygget af Olof Tempelman og med møbler tegnet af Rehn, der passede ind i Louis Masreliez' fornemme rum. Fra spejlsalonen har han set ud i parken, anlagt af Piper, og det store slot – et nordisk Versailles – har foresvævet ham. Men Anckarström satte en stopper for det.

Det hus – af ydre beskedent, og kun beregnet for ham og hans blå drenge – var i de senere år rammen om en konge både elsket og foragtet. Dronningen kom der næsten aldrig – og skete det, måtte hun sove langt fra kongen og hans pager, og bevæge sig ad snævre trapper til de lavloftede rum på den øverste etage. Pragten og elegancen på Haga var forbeholdt Gustav III.

»Stolte stad« hedder det i en af Fredmans epistler. I den tegner Bellman et præcist billede af samtidens Stockholm. Der er nok nürnbergere og platenslagere på Skeppsbron – men der er også romerske palæer tegnet af Nicodemus Tessin og gule rokokohuse af Hårlemann med fornemme stuer, tegnet af Jean Eric Rehn. Gustavianernes malerier hænger på væggene over tykmavede kommoder, og damerne varmer sig ved fajanceovnene fra Rörstrand og Marieberg. Rokokoens Stockholm var fornem.

Naturligvis skabte han det ikke – men Sergel havde vel nok ret, da han talte om »vor Far og vor Velgører« eller mere bramfrit: »Ta' mig tusinde djævle, men var ikke Gustav en stråle af det levende lys?«

En næsten hysterisk bølge af sorg gennemrystede Sverige ved kongens død. Bellman græd og Sergel trøstede sig med flasken på bordet. Kunstnerne følte, at de havde mistet deres fader og velgører. Hulkende faldt de i hinandens arme, og hændervridende og med ansigtet fortrukket i sorg mødtes de på deres småkroer og førte lavmælt tale. Kun Sofia Magdalena fældede ikke en tåre, og hendes svigerinde Hedvig Elisabeth Charlotte undrer sig:

»Enkedronningens opførsel er i sandhed besynderlig.

Visselig kan man ikke forlange, at kongens død skal vække fortvivlelse eller savn hos hende, dertil var forholdet mellem ægtefællerne ikke tilstrækkelig ømt. Men uanset den uhyggelige dødsmåde burde dog hensyn til det passende formå hende til

at lægge i det mindste nogen sorg for dagen... aldrig så jeg hende fælde en tåre, men tværtimod være i næsten godt humør og altid lige så kold som sædvanlig.«

Det var ikke en sorgramt kvinde, der modtog budskabet om kongens død. I enrum havde hun grædt nok. Nu kunne hun ikke mere.

Hun sørgede og var utrøstelig, da hun bærer sit andet barn til graven – men hun var ensom i sin sorg. Kongen måtte bort – for også han sørgede. I den lille dreng havde han set en fredsengel, der nu skulle bringe lykken til de to. Men alt var forgæves.

Harmdirrende og rystende af had havde hun grædt, når hun tænkte på den svigermor, som altid havde forfulgt hende. Da hun udspredte sine ondsindede rygter, nægtede hun nogensinde at se hende mere – og hun holdt ord. Kynisk havde hun trådt på en ung ulykkelig kvinde, som ikke kunne glemme og som aldrig ville tilgive.

Hun havde grædt over en troløs og uforstående gemal, der havde kvalt hendes kærlighed og som ikke agtede hende. Bittert så hun, hvordan han foretrak sine pagers smiger, når de boede hos kongen på Haga. Kronprinsen havde de taget fra hende og overladt hans opdragelse til andre.

Sofia Magdalena kunne ikke græde mere.

Men i ensomhed voksede hun. Hun fik med årene den værdighed, som alle de andre havde sat overstyr. Livets modgang havde formet og gjort hende til en kvinde, som de andre aldrig forstod. Ved hans død blev hun frigjort og endelig sig selv. Men altid var hun ensom. Altid.

Tyges kloge lillesøster

Sophie Brahe

I en hvælving i Kågeröd kirke – en lille skånsk landsbykirke – hænger familien Brahes store epitafium.

Det er gudsfrygtige folk, der kommer os i møde, når vi træder ind i det hvidkalkede kirkeskib. Hænderne er foldet i bøn, og efter alder har de taget opstilling for fødderne af deres korsfæstede frelser.

Panser og plade ligger derhjemme og venter på ufredstider, og hjelmene har sønnerne lagt på det tavlede gulv. Nu gælder det om at samles om de fromme forældre, sønnerne til højre og døtrene til venstre.

Ingen synes at ænse Abrahams løftede sværd på marken bag deres ryg. En Vasabonde i et skånsk landskab. Det er fromme folk, der har trukket de brede skærf i Brahernes røde og gule farver hen over de sorte dragter. Over hovederne står deres navne. Der er to man nok særlig hæfter sig ved: Tyge og Sophie Brahe.

Tyge blev kendt og agtet overalt i det lærde Europa. At være lærd var ellers ikke adelens sag – men Tyge var en undtagelse. Og dog mødte han en krank skæbne.

Alle dage følte han sig knyttet til sin lille kloge søster, Sophie. Heller ikke hendes liv var uden drama.

Hun blev født på Knutstorp i Skåne, og forældrene var begge af gamle adelsslægter. Faderen var Otte Brahe, lensmand med bolig på Helsingborg slot, og moderen Beate Bille. Sophie vidste, at hun nedstammede fra de bedste slægter i riget – noget som hverken hun eller den ti år ældre bror Tyge lagde skjul på. Selv om Tyge foragtede en nytteløs adel, der kun levede på forfædrenes bedrifter, og som kun hengav sig til svir og drik, var han dog stolt af at nedstamme fra de Biller og de Braher. Men hans modvilje mod sine standsfæller isolerede ham snart. Adelen foragtede ham, og det var inderlig gengældt.

De kom fra en stridbar slægt, og Tyge fik da også et stridbart og trodsigt sind i vuggegave.

Vi kender intet til *hendes* opvækst – vi ved kun, at hun var den yngste i en stor børneflok, og at hun tidligt viste evner, som hævede hende langt op over almindeligheden. Vi ved knapt nok hvordan hun har set ud, selv om hun er afbildet på slægtens store epitafium. En mørkklædt from pige med hænderne samlet i bøn og med det fine hoved indrammet i en gråhvid kyse. Men nogen portrætlighed er der vel næppe. Den samme anonyme adelsfrøken går igen på det portræt, der i dag hænger på Gavnø. Hvem der har malet det er der ingen der ved. Vi ved knapt nok om det forestiller hende.

Tidligt beskæftigede Johan Ludvig Heiberg sig med Sophie Brahe. Hans interesse for astronomi og hans enorme beundring for Tyge Brahe kom meget snart til også at omfatte søsteren, i hvem han så stærke mindelser om sit forgudede forbillede. En dansker, hvis betydning han sammenligner med

Den kloge Tyges kloge lillesøster, Sofie Brahe, her malet som ung, mens hun var gift med den rige Otte Thott til Eriksholm i Skåne. (Gavnø)

Thorvaldsen, som man overdængede med ordener og æresbevisninger – mens man forstødte Tyge Brahe og drev ham fra Danmark for stedse.

»Danmark, hvad har jeg forbrudt, hvormed har jeg krænket dig, hjemstavn?« Hans ord er gribende. Det er en bitter mand, der ufrivillig går i landflygtighed.

Heiberg kaldte hendes liv for en hverdagshistorie. Det er et menneskeliv, der bestandig måtte kæmpe med trivielle genvordigheder, og hvor slutningen langtfra svarede til begyndelsen – for det er ikke altid at livet holder hvad det lover. Deraf hverdagshistorien.

Hendes skæbne kan på nogle punkter minde om Marie Grubbes – dog er der den forskel, at Sophie Brahe nok var gjort af et bedre stof. Hun klarede sig, mens den anden adelsdame viljeløst sank dybere og dybere og til sidst lod sig tampe af en rå færgemand nede på Falster.

For at forstå Sophie Brahe må vi også prøve at forstå hvad der rører sig i tiden. Det er guddommen, der er den altdominerende kraft. Er hele det uendelige verdensrum og Gud ikke et og det samme? Er det ikke ham der har skabt de millioner af kloder, som er verdensaltet? Skabte han mon himmelens stjerner blot for at more sig selv og for at vejlede søens folk? Nej, han skabte dem for menneskenes skyld, og for at vi skulle tage varsler af dem.

Man måtte ty til stjernekundskab for at forstå rummet – men også for at forstå tiden. Stjernetydningen bredte sig som en feber over hele jordkloden. Stjernetydning blev datidens grundvidenskab og forudsætningen for al anden videnskab. Stjerne-

tydning var ikke forbeholdt en snæver overklasse. Selv den store uvidende hob troede fuldt og fast på stjernernes magt over os mennesker.

I dag forstår vi det ikke. Vi taler næsten hånligt om horoskoper og himmeltegn.

Ret skal være ret. Tyge Brahe var også skeptisk. Men helt afvise stjernernes magt og klodernes indflydelse på os mennesker drømte han ikke om. Tyge var videnskabsmand. Han tog altid alle mulige forbehold. Urene skulle gå præcist – husk på, penduluret var ikke opfundet endnu – og han måtte vide det helt nøjagtige tidspunkt for fødslen. Blot en lille afvigelse kunne få katastrofale følger.

Vist blev det misbrugt, og astrologi blev benyttet til smertefrit bedrageri – men overskyggedes alle de letfærdige domme ikke af de hæderlige undtagelser? Når datidens lærde angreb den række af charlatanер, der slog mønt af den viden, som i virkeligheden var dyb uvidenhed, har de været splittet. Selv om mistillidens orm har gnavet i Tyges hjerte holdt han tvivlen for sig selv. Det er stort set eftertiden, der mistænker datidens astrologer. I dag synes det let nok at føre et letkøbt bevis for selv de lærdestes tvivl.

Sophie Brahe var barn af sin tid. Aldrig var der tvivl i hendes sjæl om stjernernes betydning for os mennesker. Talrige nativiteter – dvs. horoskoper – har hun bag sig, og helt fra sine tidligste år gik hun til sit arbejde med nidkærhed. Hun blev beundret af sin lærde bror, der i stjernetydningens kunst havde fundet sin ligemand.

Allerede fra de tidligste barneår røbede hun rige evner. De bagateller, der optog hendes søstre, be-

skæftigede hun sig ikke med. Hun læste værker fra den klassiske oldtid, hun blev fortrolig med sprog, selv om hun ikke beherskede latinen så ubesværet som broderen, men navnlig stod hendes hu til kemien, lægevidenskaben og astronomien. Det var dette sidste punkt, der knyttede hende uløseligt sammen med broderen på Hven. Hun er med ham, da månen helt formørkes den 8. december 1573, og Tyge skriver anerkendende om søsteren – en pige på 17 år, der går ham til hånde, og som tager ivrigt del i hans observationer og hans videnskab. Men i endnu højere grad følte hun sig draget af astrologien. Tyge er betænkelig. Han ved, at vi er i videnskabens grænseland, men skriver i et af sine latinske breve, at hidtil har der ikke eksisteret nogen kvinde, som videnskabeligt og kyndigt har tilegnet sig astrologien. Altid havde hun sin »nativitetsbog« ved hånden. Den fulgte hende gennem hele livet, og hun opnåede større færdighed i at stille horoskoper end Tyge, der dog af Frederik II mere end én gang blev anmodet om at stille prinsernes – bl.a. Christian IVs – horoskop.

Astronomi blev gradvis til astrologi. Kemi blev efterhånden til alkymi – Sophie betrådte en farlig vej, og Tyge vidste det. Alle ledte de efter de vise sten – efter guldet. Sophie var ikke nogen undtagelse.

Da hun var knapt 20 år blev hun gift med Otte Thott til Eriksholm i Skåne. Partiet var godt. Eriksholm – det nuværende Trolleholm – var et gods langt større end fødegården Knutstorp, og da de lå i nærheden af hinanden kan vi gå ud fra, at familierne har kendt hinanden godt, og at ægteskabet

med den en del ældre Otte var blevet aftalt mellem forældrene. Nu var Sophie sikret – gift med en af Skånes rige adelsmænd.

Ægteskabet varede kun kort. Da hun har født sin eneste søn Tage, dør Otte i 1588, og Sophie sidder på Eriksholm med en søn, der nu er ejer af godset.

At Otte har været en både rig og anset mand er der næppe tvivl om. Da han blev begravet i Torløse kirke, vakte pragten ved begravelsen Frederik IIs mishag fordi den overskred det sømmeliges grænser ved alt for megen ødselhed. Hvad kongen udtrykkelig havde forbudt ved sin reces givet i Kalundborg i 1576.

Men også godsdrift forstod Sophie sig på. Med myndig og kyndig hånd overtager hun ledelsen af Eriksholms ikke ubetydelige jordtilliggender.

Navnlig haven omkring den store gård har haft hendes kærlighed. Også den var broderen Tyge stolt af – »der findes næppe magen i disse nordlige egne af verden«, og han omtaler hendes møje, anstrengelser og flittige arbejde, for parken er prydet med sjældne træer og buske og mange haveurter. Når videnskabsmænd besøgte ham på Hven, sendte han dem til søsteren på Eriksholm. De skulle møde hende og se hendes have og føre åndfulde samtaler med hende i hendes lille havepavillon. Vist var »den gode broder«, som hun kaldte ham, stolt af sin lillesøster i Skåne.

Astronomen Christoffer Rothmann, hofastronom hos landgreve Wilhelm af Hessen, finder Sophie i dybe tanker i den lille pavillon. På væggen hænger der et billede af en mand som hun også

havde truffet på Hven. Den mand hed Erik Lange, og han blev hendes skæbne.

Begge havde de jævnligt været på Hven, og Sophie forelsker sig. En smuk ung herremand, der skrev sig til Solvig i Sønderjylland og Engelsholm ved Vejle. Den unge enke fra Skåne blev med ét heftigt betaget af Erik. Men var Sophie grebet af alkymistiske sysler, var Erik det tifold.

Som så mange var han besat af gulddjævlen, og det var dyrt. Solvig ved Tønder – hans mødrene arv – solgte han til kronen mod at få Bygholm ved Horsens som len, og sin part af Engelsholm måtte han på grund af gæld kort tid efter afstå til Knud Brahe, Sophies og Tyges bror, gift med Erik Langes søster Margrethe. At hans fortvivlede økonomi har vakt opsigt i familien Brahe kan næppe undre. Alle vendte de sig i foragt fra ham, kun ikke Tyge, selv om også han kunne se hans fejl. Lange var en overfladisk mand, uforsigtig, og forsømmelig med sine egne sager.

Men han medbragte navnlig en tvivlsom herre til Hven, en ditmarsker, Reimar Usus, en ung student med nogen astronomisk viden, og som snart udgav alle Tyges observationer og hans verdenssystem for sit. At det førte til dybe uoverensstemmelser, der også i nogen grad blev rettet mod Erik Lange, er forståeligt.

Guldmageriet blev Langes ulykke. Det udhulede hans formue, og længe skulle der ikke gå, inden Lange atter kom i vanskeligheder. Svogeren Knud Brahe reddede ham fra gældsfængslet, men blev til gengæld eneejer af Engelsholm og byggede den nuværende hovedbygning.

Jævnligt kom Erik Lange til Hven med Sophie Brahe, hvor de destillerede i kælderen, i håbet om underet. Også på Eriksholm dyrkede de videnskaben – altid uden resultat. Men jorden har brændt under Lange, der sank dybere og dybere i en fortvivlende gæld. Som en fredløs har han flakket om, fulgt af sine kreditorer. Hans rygte er endnu ikke helt ødelagt, fordi han endnu klarer sig med lån fra tyske ågerkarle, der kræver ublu renter. Snart er han i Hamburg, snart i Gottorp, en urolig sjæl og altid på flugt. Erik Lange skylder snart penge til Gud og hver mand, men vennerne gik stadig i forbøn for Lange, selv om de nærmeste indså at det var håbløst.

Men når man må søge ly i udlandet af frygt for de hjemlige kreditorer, kan man ikke opfylde sine forpligtelser som dansk lensmand. Lenets indtægter gik i de gale lommer. Bygningerne forfaldt, og rostjenesten blev forsømt. Lange gemmer sig, og Knud Brahe møder for kongen og rigsrådet i stedet for ham. Atter går venner i forbøn, men udfaldet er givet. Bygholm blev inddraget, og Erik Lange har ikke mere gods her i landet. Og gælden stiger støt, også til den ufølsomme unge Christian IV.

Lange spræller som en fisk i nettet og forsøger alle udveje for at komme ud af sit økonomiske uføre. Alt er belånt eller pantsat. Vil guldet ikke komme ad kemisk vej, må det fremskaffes på anden måde.

Et udateret koncept viser, at han omgås med planer om at starte et handelsselskab, der skal skaffe kostbare varer fra Kina og Japan, ja selv Grønland indgår i hans overvejelser. Oprømt meddeler han kongen, at nu kan han kunsten at lave guld, og han

sælger gerne sin hemmelighed. Men kongen har kun spot til overs for den lensmand, som er ved at drukne i sin egen gæld, og værdiger ham knapt et svar.

Har han helt glemt Sophie, der sad hjemme i Danmark og længtes efter ham?

Sophie Brahe blev ikke berømt og værdsat af eftertiden blot fordi hun sad og ventede på en forgældet mand, stillede horoskoper og som Erik ledte efter de vise sten. Der skulle mere til.

Hun blev kendt af eftertiden, fordi hun er en af renæssancens store digterinder, der i et langt digt til den elskede giver sine følelser luft. Hun skjuler ikke sin længsel, hverken den åndelige eller den legemlige, i det berømte digt: »Urania til Titan«.

Det lange digt, skrevet på Eriksholm, formentlig i lysthuset under Erik Langes billede, er skrevet på dansk efter et klassisk mønster, der viser hendes kendskab til Ovid, men oversat til latin af Tyge Brahe, og manuskriptet blev fundet blandt hans efterladenskaber og atter oversat til dansk af Johan Ludvig Heiberg. 600 verselinjer, der veksler mellem heksametre og pentametre.

»Se her har du et blad, som af vers dig
hundrede bringer
Tag dem, min Titan, og læs når det din lejlighed er
Derfor de blev så mange, på det at du ikke
skal haste
Med at svare – men helst bringe mundtligt dit svar
Brevet som her du får, af Urania sendes dig, Titan,
Brev hun ej ønsker til svar. Nej, hun ønsker
dig selv.«

Det lange digt er udtryk for længsel – men ingen bebrejdelser rettes der mod ham. Nej, han skal blot blive, undgå farer og passe sine vigtige forretninger.

Men digtet er ikke blot udtryk for længsel. Det viser Sophie som den kyndige astronom – det er en hyldest til astrologien, hvor det himmelske står over alt jordisk. En personlig bekendelse, der både viser afsenderens kærlighed og trofasthed over for det menneske, som hun blot venter på skal komme tilbage. Og navnlig viser digtet hvem Sophie Brahe var.

Hendes videnskabelige og litterære trang har nu ikke været et særsyn. Det varede ikke så længe, inden Leonora Christina skulle skrive sit Jammersminde til sine børn – men også hendes senere svigerinde Margrethe Lange gav sig af med litterære sysler og oversatte flere gudelige skrifter fra fransk – og ubesværet at læse sprog som latin, græsk, engelsk og fransk var slet ikke ualmindeligt blandt adelens damer. Nok var det pseudo-videnskaben, som fortrinsvis optog hendes tanker, og som også kom til udtryk i det store digt, men det hang sammen med tiden. Det var stjernerne, der bestemte vor skæbne – men Gud havde skabt stjernerne, så Gud styrede alt. Mærkeligt, at både Tyge Brahe og hans søster senere skulle komme under mistanke for heterodokse teologiske anskuelser – hvad Christian IV skulle påtale i de skarpeste vendinger. Måske var netop det årsagen til, at Tyge i 1598 måtte forlade Danmark.

De to eneste, der hjalp hende i hendes trængselsår, var sønnen Tage Thott og hendes højt elskede bror Tyge på Hven. Men også han skulle møde en ublid skæbne. Hvor Frederik II, kraftigt støttet af Peder Oxe og Niels Kaas, så videnskabsmanden i ham, var Tyge for Christian IV kun lensmanden – og som sådan var han ringe. Fyret på Kullen blinkede ikke, og det regnede ned gennem taget på Hellig Tre Kongers kapel i Roskilde. Bønderne på Hven afskyede den strenge lensmand og klagede til kongen, og da han forbød præsten djævlebesværgelsen i dåbsritualet blev det kongen for meget. Tyge måtte bort, og nærmest landsforvist drog han fra landet. Alt skulle udslettes efter den mand, der aldrig havde gjort nogen nytte. Hans hus, Uraniborg, skulle jævnes med jorden, og hans kostbare instrumenter blev af vandaler kasseret som noget unyttigt bras. Sophie har sørget, da den gode bror forsvandt fra Hven med sine børn og sin Kristine, som Sophie ene af alle anerkendte som hans legitime hustru.

Det slider på helbredet at være fattig og ensom. Rodløs rejser hun ud, dels for at lede efter Erik i Nordtyskland, dels for ved helsebringende bade at søge lindring for de tiltagende smerter i siden, som hun bestandig måtte døje med. Hendes livskraft er ved at blive brudt. Den modgang hendes bror mødte tapper det sidste livsmod ud af hende. At han ikke uden skyld var kommet i modvind fatter den ellers kloge Sophie vel knapt. Hun ved, at hun i ham mister den støtte, som hun i sin ensomhed har brug for, og hun harmes over kongens brev der lyser af uforstand, og som munder ud i en ætsende

kritik af Tyge. Den brevveksling gjorde et tilbagetog umuligt.

Men hun opretholder forbindelsen med ham, og flere gange indbyder han hende til at komme til Prag. Han tilbyder at betale rejsen for hende, og da Tyges datter blev gift med en westfalsk adelsmand, gentager han sin opfordring til hende, som stadig flakker rundt i Nordtyskland – formentlig ikke langt fra Erik. Da hun endelig beslutter sig for at søge helbredelse i Schweiz, modtager hun budskabet om broderens død i Prag. Den påtænkte rejse blev ikke til noget – og efterhånden bliver situationen mere og mere håbløs for Erik og Sophie. Ågerkarlene strammer grebet om ham, og fra Sophies velbjærgede familie er der intet at hente. Brødrene Steen og Axel inddriver skånselsløst deres fordringer, så Sophie lidt efter lidt mister den rest hun har tilbage. Kun få af hendes fjernere slægtninge prøver at hjælpe hende. Én sender perler, en anden tager diamantringen af fingeren for at hun kan sælge den og blot holde sulten fra døren. I Nordtyskland opsøger hun slægtninge – men både hun og Erik må ofte banke forgæves på døren. Ingen lukker op, og ingen vil hjælpe de to, som i pjaltede klæder flakker om i det fremmede.

Hendes helbred bliver stadig dårligere, og i 1602 beslutter hun sig for baderejsen. Hun opsøger Erik og finder ham ussel og pjaltet i Eckernförde. Vi ved intet om mødet, blot at de beslutter at gifte sig, og i al mulig sparsommelighed fandt brylluppet sted i overværelse af syv herremænd og deres fruer.

Når det blev Eckernförde havde det sin grund. Bendix Rantzau havde penge til gode hos Erik

Lange og havde indstævnet ham for retten i Eckernförde, og da de ydmygt beder om henstand lukker Rantzau døren i for det forgældede og fattige ægtepar.

Nu kan det være nok – det er som om Sophie modnes i modgangen. Den 23. august 1602 sætter hun sig til sit bord og skriver et meget, meget langt brev til sin søster Margrethe Brahe, gift med Christen Skeel på Fussingø. Nu var hun en rig enke – og hun havde god tid til at læse søsterens lange og utvetydige opgør med hele slægten Brahe. Værdigt og roligt nævner hun alle de krænkelser hun har været ude for. Et menneskeligt dokument af høj rang og af stor værdi, som næppe har noget sidestykke i dansk brevveksling. Formen er rolig – men had og bitterhed flammer mellem linjerne. Måske er hendes bedømmelse af slægten ensidig – og det kan jo også tænkes, at hendes brødre har været tilbageholdende på grund af den letsindige alkymist, som hun nu havde giftet sig med. Psykologisk er det vel indlysende at hun først tager sit generalopgør, efter at hun er blevet gift.

I 1605 dør moderen Beate Bille, og Sophies stilling bliver ved en beskeden arv forbedret en smule. Der var jo mange børn om at dele Beates bo, og de fire bøndergårde i Skåne, som var hendes arv, tog broderen Steen uden skrupler, fordi han som vanligt havde pant i dem.

I 1613 dør Erik Lange i Prag, men om Sophie har været i Prag på det tidspunkt er uvist. Derimod går der i slægten et uudryddeligt sagn om, at hun som en fattig kone måtte sidde på torvet og falbyde pot-

ter og pander som prinsessen i »Der var engang«. Men så tilsmilede lykken den stakkels Sophie. En fornem herre fattede medlidenhed med den forslidte kone og da han tog hendes hånd, så han Brahernes signetring på hendes finger. Den herre var hendes søn, den indflydelsesrige og fornemme Tage Thott, herren til hendes ungdoms gods Eriksholm i Skåne.

Ak ja, historien er god – men har næppe noget med virkeligheden at gøre.

Som sædvanlig er vi på bar bund. Vi ved at Sophie opretholdt forbindelsen med sine slægtninge i Böhmen – Tyges børn – men det er mere end tvivlsomt, om Sophie har været i Prag. Det er dog sandsynligt, at Tage Thott har holdt øje med, og vel også hjulpet sin mor, og at hun har opholdt sig i længere perioder hos ham på Eriksholm er vel også sandsynligt.

Det gik hende som det senere skulle gå Leonora Christina. Hendes sidste dage blev fredelige. Sønnen hjalp hende til en gård i Helsingør, hvor hun indrettede en lille have – en ringe erstatning for pragthaven ved Eriksholm.

I mange år var hun – i lighed med mange adelige damer – ivrigt opfyldt af at samle alle slags oplysninger om adelige slægter. Det blev til et stort foliobind med oplysninger om 60 adelige slægter. Trods fattigdommen glemte hun aldrig, at hun og broderen kom fra de bedste og ældste familier i landet.

Længe holdt hun ud. Først da hun var 87 år fik Sophie Brahe fred, efter et langt og begivenhedsrigt liv.

Renæssancens store godssamler

Ellen Marsvin

På Frederiksborg standser jeg altid op foran hendes billede. Hendes udseende har på en mærkelig måde brændt sig ind i min bevidsthed. Hver gang må jeg se hende. Hende og Christian IV på den kulsorte hest.

Der sidder hun – denne hovedrige godssamler – i sin sorte dragt og med sit mærkelige hoved indrammet af sørgefloret. Kongen af Danmark og Norge – hendes svigersøn – Christian IV er lige død, så Ellen har klædt sig i sorg over tabet. Måske har hun båret det med fatning, for da datteren levede i et syndigt levned med rhingreven, kom hun svært op at skændes med kongen, og de sagde de sælsommeste ting til hinanden, når de blev hidsige – og det blev de ofte. Underligt nok. For Ellen Marsvin var det en god forretning at have Christian til svigersøn.

Ansigtet har tunge mandstræk. Et alvorligt hoved – med kloge men mistroiske øjne. Hun ser os an, og vi kan ikke løbe om hjørner med hende. Hun er både listig og snu – og hendes formue stiger støt, da datteren Kirsten Munk lever lykkeligt ved kongens side. Hun købslår og handler og udnytter uden skrupler de sorgløse år.

Oppe i hjørnet af billedet har Karel van Mander

anbragt hendes adelige våben. 1648 står der under hendes skjold. Hun overlevede kun kongen med ét år.

I vinteren 1649 døde Danmarks største godsejer, 78 år gammel. Hun havde styrke i sig, men i hendes lange liv blev hun ikke forskånet for drama og skændsmål med en forbitret konge og en uregerlig og uforsigtig datter.

Hun kom til verden på Landskrona slot den 1. februar 1572. Faderen Jørgen Marsvin (1527–81) giftede sig i 1565 med Karen Gyldenstjerne, så stamtræet var i orden. Nok var Jørgen hofsinde og en af Christian IIs opvartende junkere på Kalundborg slot – men nogen sleben hofmand, der nøjedes med at være Frederik IIs mundskænk var han langt fra. Jørgen Marsvin befandt sig bedst i krigen og deltog med hæder i syvårskrigen, hvad der blev belønnet med Helsingborg slot, hvor han sad som lensmand. Men til ro faldt han ikke. Godt at krigen ikke var forbi. Jørgen Marsvin var soldat og ikke en stillesiddende lensmand, og han iler beredvilligt Daniel Rantzau til undsætning, da den store – og helt enerådende feltherre – er i fare for at blive indesluttet i Vestergötland. Men svenskerne var ham for stærke, og det skal nok have ærgret Jørgen Marsvin, da den sidste krudtrøg bortvejredes fra de svenske slagmarker. Hvad hjælper det så, at han bliver optaget i rigsrådet og stiftslensmand på Fyn med bolig på den tårnrige Hollufgård, som han opfører i 1577, når det er på slagmarken han befandt sig bedst.

Jørgen Marsvin var ikke en fredens mand. Kunne han ikke herse med lejetroppernes soldater, kunne

Ellen Marsvin – en myndig dame, der samlede på jordisk gods og som uden skrupler forøgede sin formue ved datterens ægteskab med Christian IV. Den enkle, sorte dragt skyldes sorgen over Kong Christians død. (Maleri af Karel van Mander, 1648. Frederiksborg).

han pine bønderne på Fyn og det gjorde han så grundigt, at kongen måtte gå i rette med ham og hjalp det ikke ville han blive forflyttet. Den kongelige reprimande har tilsyneladende ikke hjulpet, for Jørgen Marsvin må slippe det fede Fyn med de knurrende bønder og må tage til takke med Sölvesborg i Skåne – hvor der ikke var så mange bønder han kunne pine.

Han har næppe været nogen ædel herre og hans familie var da også godt utilfreds med ham. Var han mon kommet ærligt til de penge, som han betalte for Hollufgård, og gjorde han ikke alt for at forhindre at Birgitte Gøye og Herluf Trolles Skovkloster – nu Herlufsholm – blev skænket til noget så tåbeligt som en skole for unge adelsmænd? Det var et gods, i hvilket konen Karen Gyldenstjerne havde en vis retsmæssig andel. Storsindet var Jørgen Marsvin langt fra. I flere år forsøgte han småligt at forsure livet for den ædle Birgitte Gøye.

Megen kærlighed fra hjemmet fik Ellen Marsvin næppe i vuggegave. Var hun hård og grisk i pengesager, var det en arv fra faderen, og det var næppe et særsyn, at moderen hurtigt gled i baggrunden. Hendes mor Helvig Gøye var i slægt med Birgitte, så da Herlufsholm forvandles fra det værdifaste til for fremtiden at tjene som en stiftelse for adelig ungdom, har Karen haft nok at gøre med at støbe de kugler, som Jørgen Marsvin så beredvilligt skød af. Der har næppe været for megen hygge på Landskrona slot, som Jørgen senere ombyttede med Helsingborg slot.

Megen forskel har der ikke været på faderen og den mand, som den 17-årige Ellen i 1589 giftede sig

med. Ludvig Munk til Nørlund og Jørgen Marsvin var skåret om den samme læst. Også han har gjort tjeneste ved hoffet og deltaget i syvårskrigen – og som svigerfaderen tilsyneladende med hæder, for også han forlenes med fede len og ender som statholder i Norge. Pinte Jørgen Marsvin bønderne på Fyn – udpinte Ludvig Munk bønderne i Norge. Hårdhændet inddrev hans fogeder skatten og idelige klagemål var svaret på hans økonomiske kynisme. Da den unge Christian IV reagerer, undskylder han sig med uvidenhed. Kunne han vide, hvad fogederne foretog sig i de norske dale og bygder? Men ingen tror på Munk. Svaret er en anselig bøde og fratagelse af det givtige len. Munk må ud af Norge og dør som en halvgammel svagelig mand på det nyopførte røde Nørlund i Aars herred.

Nogen ægteskabelig lykke er næppe tænkelig. Dels var manden 35 år ældre end Ellen, dels var han bestandig i felten, og når han ikke tilså opførelsen af Nørlund, der strakte sig over hele 16 år, var han i Norge. Ikke underligt, at Ellen trøstede sig med skriveren Otte Knudsen Seeblad – en tanke der forekommer os så mærkelig virkelighedsfjern. Er det virkelig muligt at noget feminint, endsige erotisk skulle gemme sig i Ellen Marsvins jordnære fremtoning? Måske har skriveren haft særlige evner, som den aldrende ægtemand ikke besad, for trods krig og travlhed fik renæssancens adel dog stunder til at holde slægten i live med adskillige børn – men kun én gang blev det forundt Ellen Marsvin at rede til barsel.

Den 6. juli 1598 nedkommer Ellen Marsvin med en datter – problembarnet Kirsten Munk. Som trediveårig enke har hun siddet på Nørlund – ensom

med en lille pige på fire år. Godt at hun træffer Knud Rud til Sandholt, for han var ligeså ivrig efter jordisk gods som Ellen. Deres ægteskab var uden tvivl rent fornuftsbestemt og byggede helt og holdent på et solidt økonomisk grundlag. Der har næppe været alt for hede følelser i deres ægteskabelige forbindelse. Dertil var de begge for optaget af deres ejendomme og voksende velstand. I deres korte ægteskab gik Ellen i en god skole. Sandholt var et stort og prægtigt herresæde, så hvorfor ikke afstå det til Ellen mod at få pant i andet gods? Men det blev alligevel familien Rud for meget. Mageskiftet er ugyldigt. Knud Rud kan bo på Sandholt med sin langt yngre hustru, men når Knud dør må Ellen ud. Det gjorde Knud i 1611, men hvem der blev siddende på gården var Ellen. Først efter en langvarig proces med svogeren Corfitz Rud forlod Ellen Sandholt. Godvilligt skulle det ikke ske. I mellemtiden huggede hun løs i skovene, så der hvor der før var træer, var der nu kun nøgen jord; hun fjernede alle forgyldte spir og kugler fra det statelige hus, og inden hun drog af sted, tog hun alt bly og kobber af Sandholts udstrakte tage. Det skulle Corfitz Rud i al fald ikke have. Hun havde lært en del af Knud Rud.

Ellens skæbne og liv er uløseligt knyttet til datteren Kirsten og dennes heftige kærlighed til Christian IV. Ellen var med rette bekymret. I hendes ene øjenkrog lurede angsten for uvenskab med kongen hvis det gik galt. Mere end nogen anden vidste hun hvad det betød. Christians hævn kunne få hendes rigdom til at skrumpe, omend ikke bort – dertil var hun alt for rig – men blot tabet af en enkelt gård

med hartkorn og stude var smertefuld som skar man en skålfuld kød af hendes krop.

Men ufølsom var Ellen Marsvin ikke, selvom elskværdigheden har forladt hende på alderdommens portræt, for i den anden øjenkrog gemte der sig trods alt en god portion omsorg for datteren. Hun ønskede som enhver moder at betrygge hendes forhold. Hun kæmpede bravt for Kirsten, da kongen kun tænkte på den korteste vej til hendes sengekammer – og Ellen var på nippet til at lægge sig ud med den svigersøn i hvem hun også så en givtig handelspartner. At hun senere lagde sig ud med både konge og datter, da alt gik galt, kunne hun trods alt ikke vide, da hun stod med ægteskabskontrakten i hånden.

Er det da en myte, at Ellen havde mere sans for stude end for børn? Vi ser hende for os i ladegården, når øksnerne går ad ko-alleen ud til de frodige græsgange på Ellensborg. Med sit kenderblik mønstrer hun tyre og bredbagede jyske hingste. Det er som om hun færdes mere hjemmevant i stalden end i børnekammeret. Og dog. Hvorfor blev Kirsten og Christians børn overladt til hende; hvorfor betroede kongen hende de børn, som han var så øm om? Mon hun i virkeligheden ikke havde ganske god forstand på børn og deres opvækst? Leonora Christina melder i sin franske selvbiografi intet om, at Ellen var streng og uforstående over for hende, og hun var dog ellers meddelsom nok, når noget gik »vor dame« for nær. Da det gælder hofmesterinden Karen Sehested holder Leonora Christina sig ikke tilbage. Men ikke ét nedsættende ord om Ellen Marsvin, hvem opdragelsen af børnene var betroet.

Ordene hårdhudet, hensynsløs og stridbar vil altid klæbe til Ellen Marsvins navn – og hendes egen datter må bære en del af skylden for hendes tvivlsomme eftermæle. Da Kirsten er gammel og bitter, beklager hun sig over moderens tyranni, men selv tog hun intet hensyn til sine nærmeste og sine omgivelser, da hendes hjerte blev opfyldt af lidenskab.

Ellen tog hendes parti, indtil det gik galt. Men så gjaldt det for hende om at bevare det som hun havde vundet ved Kirstens forbindelse med kongen. Da samlivet ophørte i 1630, kostede det Ellen et par jyske herregårde, og det har smertet hende. Boller og Rosenvold – købt for kongens penge – måtte hun afstå til Kirsten. Også her blottede hun husene for både kobber og bly. Det værdifaste tog Ellen Marsvin med sig, når hun nødtvunget måtte forlade en gård. Da hun derefter forsøger at få en forsoning i stand mellem datter og konge, svigter hendes snusfornuft aldeles – og først da går det rigtig galt. Ellen mister både sin datter og venskabet med Christian IV.

Det er som Kirsten Munks mor og som godssamler, Ellen Marsvin er gået over i historien. Hendes rolle som småbørnspædagog er trods alt underordnet, selv om hun nok næppe har været så ufølsom som eftertiden gør hende til. Hun har været benhård i pengesager, og det bjærgsomme og uforsonlige skal nok stedse være knyttet til Ellen Marsvins navn, hvad hun så end foretog sig. Hun var dygtig og øgede år for år sin formue. Lensmanden på Fyn sad på sin højde på mere end 7600 td. hartkorn. Hun ejede Tåsinge – vidtstrakte godser i Jylland og halvdelen af Vallø. At hun ikke ejede hele Vallø har nok ærgret hende, og det har sikkert pint hende, at

hun måtte dele det store sjællandske gods med Mette Rosenkrantz' arvinger.

Men hovedbesiddelsen var Ulfeldtsholm ved Nyborg, som hun havde købt af rigskansler Jacob Ulfeldt, Corfitz Ulfeldts far. Selvbevidst ændrer hun omgående navnet til Ellensborg – i dag kendt som Holckenhavn. Længe har hun vel ønsket at erhverve Ulfeldternes gamle borg, som hun kendte fra hendes langvarige ophold som lensmand på Dalum Kloster ved Odense.

Som Peder Oxe på Gisselfeldt fæstner også Ellen Marsvin sit navn med store jernbogstaver i det røde murværk og årstallet 1631. Men nu skulle borgen være kongelig og vise hendes rigdom. Hun kunne fordi hun var rig i de år, hvor mange adelige herremænd sad med anstrengt økonomi. Nu ville hun vise dem, hvem der var landets største jordbesidder. Med lidenskab havde hun altid samlet jordisk gods. Hun kunne stadig erhverve, hvor mange måtte sælge. Fire tårne med kobbertækkede spir har været synlige langvejs fra, hvad enten man kom sejlende over bæltet eller kørende over Fyn. Ellensborg har været det ypperste i Ellen Marsvins lange række af godser. Alle med prægtige ladegårde. Det var i stalde og lader pengene lå gemt.

Men det hinsidige glemte den rige Ellen Marsvin ikke. I den sydlige fløj indrettede hun et kapel med prægtige træskærerarbejder af Hans Dreier fra Holsten, der arbejdede syv år for hende. Jævnligt modtog hun besøg af Hans Mikkelsen – nu biskop over Fyns Stift – men bekendtskabet havde varet gennem mange år, for Hans Mikkelsen blev tidligt knyttet til Ellen både som husprædikant og som in-

formator i fransk og tysk for Kirsten Munk. Bekendtskabet har næppe været uden betydning for den lærde teolog, der fik det ene store embede efter det andet betroet for til sidst at ende som biskop.

Uden åndelige interesser var hun vel ikke. Måske var det et udslag af oprigtig gudsfrygt, at hun bekostede en dansk udgave af Davids Salmer med en fortale af Niels Mikkelsen Aalborg, der i smukke vendinger skildrer forgængeligheden af al jordisk gods. Rigdom er for intet at regne for den sande kristne. Mon ikke den rige Ellen har læst de linier mere end en gang i den pragtudgave af salmerne, som hun kun lod trykke i 30 eksemplarer.

Den 11. november 1649 døde Ellen Marsvin på Ellensborg og blev begravet i Nørre Broby Kirke. Der hviler hun i krypten under koret side om side med hendes to ægtefæller, og Ellensborg gik i arv til hendes eneste barn Kirsten Munk.

»Min allerkæreste mus«

Kirsten Munk

I Kirsten Munk traf den midaldrende Christian IV det menneske, der nok kom til at betyde allermest for ham i tilværelsen. Den dengang 17-årige lyse, unge pige besad alle de egenskaber, som den grånende renæssancekonge kunne ønske sig. Livlig og koket førte hun sig på dansegulvet – i samtaler var hun slagfærdig og altid med svar på rede hånd – men sidst og ikke mindst udstrålede hun med sin knejsende, ranke krop, der allerede var let fyldig, en sanselighed, der ikke kunne undgå at vække attrå hos den kvindekære monark. Kirsten Munk var simpelt hen en åbenbaring efter renæssancetidens og Christian IVs smag.

Hvor han har truffet hende, ved vi ikke – men formentlig på en af sine mange rejser i riget – kun ved vi at han omgående blev dybt betaget af hende. Allerede efter det første møde i 1615 skrev den næsten 40-årige konge: »Mit hjerte i dit«, og hun modtager snart en strøm af breve fra ham. »Min allerkæreste mus«, »Mit hjertes allerkæreste jomfru«. Hun har sikkert rødmet som en ung pige – og ikke uden grund, for Christian er på frierfødder. Altid følger han hende i tankerne »hundrede gange hundredtusinde gode nætter og dage«. Det er nok ikke tilfældigt, at han først kommer i tanker om nætterne.

Christian IV, som endnu stod på toppen af sin

kongemagt, har sikkert haft et let bytte i den unge lyslokkede Kirsten Munk, for også hun higede efter kærlig omsorg og ømhed. Hjemme havde hun næppe mødt megen kærlighed. Faderen Ludvig Munk var en hårdhændet statholder i Norge, og moderen, den rige Ellen Marsvin, godssamlerske med mange hundrede tønder hartkorn under sine griske hænder, havde større sans for stude og afgrøder end for ægteparrets eneste datter. Kirsten har simpelt hen higet efter ømhed.

Hun er snart altid ved Christians side. Hun følger ham på rejser og nyder sin stilling som rigets førstedame – misundt af mange. Hun viser ham den ærbødighed, som kongen utvivlsomt satte pris på. Hun nejer dybt for ham og adlyder ham blindt uden dog at sætte sin egen selvstændighed over styr. Hun lægger bånd på sit opfarende temperament og viser kun kongen de blideste sider af sin natur. Hidsigheden lod hun gå ud over sine tjenestepiger – og senere sine børn. Klog som hun var søgte hun at få det bedste forhold til kongens børn med hans afdøde dronning Anne Cathrine. Den udvalgte prins fik det bedste forhold til hende, og når kongen var borte, sås de ofte sammen. Alt syntes at være idel lykke ved Christian IVs hof.

Kun en var betænkelig – og det var Ellen Marsvin. Hun kendte den kvindekære konge, men hun kendte også sin egen datter. Hun vidste, at kærligheden nok falmede en dag – og så ville hendes eneste datter trods alt være ringe stillet. For Ellen Marsvin var forbindelsen en handel, der skulle besegles med et giftermål. Snart ville Kirsten bære det første barn under sit hjerte, mange ville utvivl-

Kirsten Munk med fem af sine børn med kong Christian IV. På bordet den intrigante og mere end tvivlsomme Valdemar Christian, der forsurede livet for sin mor. Yderst til højre Leonora Christina. Maleri af Jacob van Doordt, ca. 1623. (Privateje)

somt følge efter, og intet er så retsløst som et frillebarn.

Ellen Marsvin så ret og regnede sikkert med, at Kirsten snart ville få løbepas. Kongen har slået sig i tøjret. Som modspiller havde han den snu og beregnende Ellen Marsvin, og Christian så lynsnart, hvad hun var ude på. Gradvist giver han sig. Han udsteder et bindebrev til Kirsten og erklærer heri,

at han har udvalgt Kirsten til sin »ægte staldbroder« og lover Kirsten et af kronens len kvit og frit og på livstid. Men selv denne largesse er ikke nok for den snusfornuftige Ellen. Hun tirrer kongen ved med strenghed at holde de to forelskede adskilt, og først efter et kongeligt løfte til Ellen kom datteren nytårsaften 1615 til Christian »udi ægteskab«. Kirkeligt viet blev de ikke – og Kirsten blev ikke dronning – men kongen kalder hende »ma chere femme« og underskriver sine breve til hende med »din kære og tro herre og husbonde«.

Men lykken skulle ikke vare evigt – og navnlig opdagede Kirsten kongens åbenlyse fejl, som forelskelsen havde sløret for hende. Kongen mødte den modgang, som åbenbarede hans svigtende evner og vrangsiden i hans karakter.

I Kejserkrigen led han nederlag, og han kunne simpelt hen ikke leve med den tanke, at hans gudsøn – Sveriges konge, Gustav II Adolf – var en langt større feltherre end han, og at nabolandet støt og roligt var ved at blive Nordens førende rige. Da han styrtede ned i en dyb grøft med sin hest i Hameln ti år efter deres ægteskab og de følgende bitre nederlag i Tyskland, mistede Christian sin dømmekraft – og »ægteskabsdjævlene« indfandt sig.

De viste sig som Otto Ludvig af Salm, rhingreve og oberst til hest, men i den danske konges tjeneste. Se – det var jo noget helt andet end en halvgammel konge, der tilmed sad i uheld. Atter meldte trangen til ømhed sig hos den letfængelige Kirsten, og hun blev snart dybt forelsket i den flotte greve, der formåede at give den omsorg og kærlighed, som Christian længe havde forsømt. Dertil kom, at kon-

gens svagheder i nederlaget blev åbenlys for Kirsten. Hans hidsighed tog til, jævnligt forstærket af for megen vin, hans sind var oprevet, og den ro og det overblik, som hun tidligere havde beundret, svigtede ham nu helt. Mere og mere fjernede hun sig fra kongen, og hverken hun eller rhingreven drømte om at udvise blot den mindste diskretion eller forsigtighed i deres snart helt utilsløredе forhold. Så gik det alligevel, som Ellen Marsvin både havde ventet og frygtet. Det var jo derfor, hun havde lagt vægt på ægteskabet, for hvad var datteren nu andet end en »ægte staldbroder«?

Også Kirsten har vel gjort sig sine tanker. Nok var hun moder til ti børn, men hvor meget var hun egentlig bundet til kongen, når det kom til stykket? Var hun, når alt kom til alt, andet end en frille, og skulle en frille – om det så nok så meget var kongens – vise det hensyn, at man aldrig måtte give sit hjerte til en anden.

Psykologisk er Kirstens handlinger forståelige nok. Adlen betragtede hende som et løsagtigt fruentimmer, der havde en dårlig indflydelse på kongen, og man sagde, at hvad han besluttede om dagen, det ændrede hun om natten. Ja, mange afskyede hende, fordi hun følte sig langt fornemmere end de fornemste. Kirsten har følt sig som et fartøj uden ror. Hvor stod hun, hvis kongen faldt i krigen, og hvordan ville en tronfølger betragte hende? Næppe med de blideste øjne. Måske var det derfor, at kongen gjorde hende til grevinde af Slesvig og året inden det endelige brud bestemte, at Kirsten og deres børn skulle optages i kirkebønnen på linie med hans egne børn med dronning Anne Cathrine.

Men alle disse tanker, som Kirsten uden tvivl har

gjort sig i disse kritiske år, ændrede også hendes sind og karakter. Nuancer forsvandt – det var som om hun kun kendte til enten had eller kærlighed. Hendes lidenskab for rhingreven flammede åbenlyst, og hendes had til den aldrende konge kendte snart ingen grænser.

På Frederiksborg følte hun sig som i et fængsel. Ude af ligevægt skændes hun med sin konge, så de stakkels børn måtte holde sig for ørerne. Brændestykker er blevet kastet i kaminen på Frederiksborg, så gnisterne har føget om ørerne, og mortensaften 1628 er alt forbi. Døren til Kirstens sovekammer er låst, og vejen spærret af et par tyske jomfruer. Det ægteskabelige forlis er definitivt, hadet ubehersket og en forsoning umulig. Kirsten er i sindssygens grænseland, da hun atter er gravid. Men er det med kongen eller med rhingreven? Hun er sikker i sin sag. Det barn, hun venter sig, er hendes elsker far til – men hos ham kan hun ikke søge trøst, for han var atter i Tyskland – denne gang i svensk tjeneste. Hun gør et fortvivlet forsøg på at få fostret fjernet, men i 1629 nedkommer hun med datteren Dorothea Elisabeth – en lille pige, som Christian selv har følt, at det var mere end tvivlsomt, om han var far til. Dog for at undgå adlens idelige sladder og for ikke at stå som landets fornemste hanrej lykønsker han – med syrlig mine – moderen med den nyfødte, som han senere hen skiftevis kalder for »horeungen« eller »den kasserede jomfru«.

Ellen Marsvin har krympet sig. Hun kendte kongen godt nok til at vide, at datterens had mod Christian snart ville få følger også for hende. Altid havde hun forretninger med kronen – og de måtte

beskyttes. Nu galdt det om at formilde kongen. Datteren havde hun opgivet – Kirsten behandlede sine børn lige så hensynsløst, som hun selv havde behandlet hende – men navnlig var Ellen dybt rystet over, hvordan datteren åbenlyst krænkede kongen. Efter en lille datters begravelse mødte hun helt upåvirket rhingreven i kongens have og opholdt sig længe i haven, skjult af høje hække med sin elsker.

Det gjaldt om at få det til at se ud som om, det var kongen, det havde svigtet Kirsten og ikke omvendt. Den snu Ellen Marsvin vil trods alt hjælpe sin datter. Under et besøg på Dalum Kloster hos Ellen træffer kongen Kirstens tjenestepige, Vibeke Kruse. Mødet er ikke tilfældigt, alt er gennemtænkt. Vibeke og Christians soveværelser støder op til hinanden – og nøglen til døren er desværre blevet væk. Ni måneder senere nedkommer Vibeke med sønnen Ulrik Christian Gyldenløve.

Men Ellen tog fejl. Hendes rolle som koblerske havde ikke den tilsigtede virkning. Tværtimod. Vibeke gjorde alt, hvad hun kunne for at bagtale Kirsten – og det bål, som Ellen kun ønskede skulle brænde roligere, flammede op med fornyet kraft. Vibeke holdt sig ikke tilbage, når hun, formentlig uden alt for megen hold i realiteterne, fortalte den forpinte hanrej om Kirstens og grevens amourøse eventyr. Nok var det ægteskabelige samliv ophørt hin uhyggelige mortenssften i 1628 – men endnu var Kirsten under samme tag som kongen.

Skønt længe kunne det ikke vare ved, for had og forbitrelse har behersket dem begge. Da Kirsten rækker ham noget hvidt pulver, der vil betage ham

lysten til kvindfolk, er han mistænksom. Men pulveret er gift, og Kirsten står i ledtog med en sortekunstner i Hamborg, som skal forhekse kongen.

Hun kommer til at hade alt og alle. Selv sine børn hader hun i sine mest fortvivlede stunder. Hun længes efter sin elsker, der nu er gået i fjendens tjeneste. Hvad om hun gjorde det samme? Hun træder i forbindelse med svenske agenter og giver gladelig politiske oplysninger om stillinger i landet og lægger ikke skjul på, at hun hellere end gerne så, at Gustav Adolf med sin hær gik mod Danmark.

Situationen var håbløs. Men selv om hun hadede sine børn, når hidsigheden og lidenskaben flammede op i hende, er hun klar over, hvad hun er ved at miste, da kongen forbyder hende at se dem. Undvære dem kan hun trods alt ikke – og hun overholder ikke aftalen, og det fører til fornyede skænderier. Hun truer med at forlade ham – men kongen ønsker hende blot »i tusinde djævles vold«.

Så træffer Kirsten vel nok sit livs tungeste beslutning. Den 19. januar 1630 drager hun »med stor hjertes bedrøvelse fra Frederiksborg, så Gud husvale mig for sin store barmhjertigheds skyld«.

Man kan næppe se bort fra, at det endelige brud og skilsmissen fik betydning for kongens senere regeringsår. Det forstærkede ufreden og splittelsen mellem kongen og rigsrådet – men navnlig mellem kongen og svigersønnepartiet, hvor så indflydelsesrige mænd som Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested helt tog hustruernes parti for Kirsten og mod kongen. Det har glædet Kirsten, og samtidig gav det hende fornyet kraft til at bagtale kongen, og da det kommer ham for øre, giver han Ellen Marsvin,

hos hvem datteren havde ophold, ordre til at overdrage de jyske herregårde Boller og Rosenvold til Kirsten. Det var gårde, som kongen havde købt til Ellen for sine egne penge med den klausul, at de skulle overlades til Kirsten og hendes børn.

Godsdrift var hun næppe fortrolig med, og alt for meddelsom havde moderen ikke været, så Kirsten måtte søge hjælp hos sin værge Otte Marsvin. Men hvad hun ikke kunne, det skulle hun snart lære. Ved moderens død arvede hun otte store herregårde og senere købte hun et par stykker, så kongen har nok haft ret, at selv om hun i begyndelsen kun havde Boller og Rosenvold – ja, så sad hun efter hans mening som »en stor Prinseinde«.

Nogen husarrest kunne der efter hans mening i begyndelsen ikke være tale om. Men det blev der senere. Vibeke Kruse pustede stadig til ilden, og da Kirsten jævnlig fik besøg af sine børn – navnlig af Leonora Christina, som hun med årene kom til at stå meget nær – søgte kongen at forbyde børnene adgang til moderen. Da de trodsede forbudet, kom hun under bevogtet husarrest – ikke på Boller – men på Stjernholm slot ved Horsens, som bag sine tykke mure rummede nogle velegnede fængselsceller til den genstridige Kirsten. Men det blev både Ulfeldt og Sehested for meget – og da tilmed Kirsten blev underkastet det ene pinlige forhør efter det andet om ting, som vi selv i dag synes måtte tilhøre privatlivet, rejste børn og svigersønner sig mod kongen som en kompakt modstand.

Men det var ikke den eneste gang, hun blev spærret inde. Senere sad hun under streng bevogtning – denne gang dog på Boller – og Ellen Marsvin, som efterhånden helt tog datterens parti, blev af kongen

opfordret til noget så middelalderligt som at bære jernbyrd. Man kan vist roligt sige, at ved et så opsigtsvækkende skridt rablede det for kongen. Ofte overvejede han at anlægge offentlig proces mod hende, og mange gange vendte han i lange, ofte mere eller mindre enslydende skrivelser til rigsrådet tilbage til hendes utroskab og hans egen uskyld. Han frafaldt dog sit forehavende; det blev ved de mest skånselsløse trusler i hans breve til både Ellen Marsvin og til rigsråd – og ofte optræder »horeungen« Dorothea Elisabeth i hans åbenhjertige forsvarsskrivelser. Tonen er mildt sagt uforsonlig:

> Kiere Ellen! udaf Din Skrivelse har jeg Din Begiering fornemmet, at jeg skulde tage Din Datter til mig igien, og at Du intet kunde tænke, hvorfor jeg var ilde tilfreds med Dig, hvorfor jeg mig ikke noksom over Din uforskammede Dristighed kan forundre; at Du tør Dig understaae, at begiere, at jeg skulde tage Din Datter til mig igien.

Aldrig skulle det lykkes Ellen at »flikke ham hendes Datters unge paa Halsen«. Og Christian udarbejder klagepunkter, som han fremsætter i moderens og gejstlighedens nærværelse:

> Om hun ikke dansede, legede jul og gjorde sig lystig med rhingreven og andre, mens Vi laa for fjenden og blev skudt i armen?
>
> Om hun ikke skar Vore linklæder i sønder og gjorde dem til maade til rhingreven, uanset Vi selv for linklæder havde mangel?

> Om hun ikke paa Dalum med sine piger og folk lod bære rhingreven af hendes kammer ind udi hans kammer over pladsen og selv bar lyset, saa og hjalp hannem udi seng?
>
> Om hun ikke haver besøgt rhingreven udi sit underskørt og natkjortel, at han endda haver ligget udi sengen og saa blevet en rum tid hos ham?

Lykkelig vil næppe nogen kalde Kirsten Munk. Fra de stolte dage, hvor hun var rigets førstedame – og fra den lidenskabelige besættelse og tilknytning til hendes elsker rhingreven, til ensomheden på Boller ved Horsens Fjord, er der unægtelig stor afstand. Hun omgikkedes fortrinsvis de borgerlige kredse i Jylland og fik jævnligt besøg af biskop Hans Svane og hans familie.

Og dog – trods had – glemme hende kunne Christian IV ikke. Da han mærker, at livet er ved at ebbe ud, er hendes navn mere end en gang på hans læber, og på dødslejet i Rosenborgs vinterstue sender han pludselig bud efter hende. Da hun på Ellensborg hører, at kongen er død, har hun grædt – og hun skal have sagt: »Hvem skulle have troet, at jeg skulle græde for kong Christian?«

De sidste år var drøje. Den før så smukke kvinde blev uformelig fed, som kongen engang så taktfuldt skrev til Ellen Marsvin: »Du rådede mig jo selv til at tage Vibeke – efterdi Kirsten var blevet så fed!« Arv fra kongen fik hun ikke, selv om svigersønnerne forsøgte – og da deres magt med Ulfeldts og Sehesteds fald var forbi, blev hun jævnlig forfulgt af Frederik

III, der var kommet til at hade hende, en følelse, der var inderligt gengældt. Ikke underligt, at hun i sin tid havde støttet Ulfeldt i hans helt utilslørede tilnærmelse til de forhadte svenskere – ja hun lånte endog Carl X Gustav 20.000 rigsdaler til hans krigsførelse mod Danmark.

Forandret sig havde hun ikke – og mildnet hende havde alderen heller ikke. Hun hadede lige så stærkt som før. Selv børnene kunne hun i lange perioder ikke tåle at se. Sønnen Valdemar Christian forfulgte hende, og hun foragtede ham. Han fik Tåsinge kvit og frit af hende med Valdemar slot – og dog pressede han penge ud af hende ved at true med at udlevere kompromitterende breve til kong Frederik III. Kun Leonora Christina kom hun til at stå rigtig nær. Hun ængstes for Corfitz og beundrer hustruen for den kærlighed og trofasthed, som hun ikke selv havde formået at bevare over for Christian IV. Hun tager dattersønnen Leo Ulfeldt i huset og bevarer gennem ham forbindelsen med Leonora Christina.

De sidste år plagedes hun af sygdom. Da hun mærker, at det lakker mod enden, bliver hun en flittig læser af teologiske skrifter og skriver en bønnebog med titlen »Naadens dørs aandelige hammer«. I april 1657 rammes hun af et slagtilfælde. Leonora er hos hende og skriver hendes sidste ønsker ned. Navnlig optager en storslået bisættelse hendes sind. Hun ville i jorden med kongelig pragt. Det var jo ikke en fru Hvemsomhelst, som de skulle putte i jorden i Odense. Biskoppen over Fyn, hr. Laurids Jacobsen Hindsholm, betakker sig for det delikate

hverv. Men sognepræsten ved Boller er ikke så ængstelig – og Chr. Sommer smører tykt på.

En enestående kvinde er gået bort. Behændigt har den velærværdige præst nok styret uden om både dette og hint. Men ved Kirstens død fik et uroligt og bevæget liv sin afslutning.

»Hun er os mest lig«

Leonora Christina

Engang hed Gråbrødre Torv Ulfeldts Plads. Der lå rigshofmesterens gård, hvor han og Leonora Christina førte så stort et hus, at det næppe kunne gå ærligt til. Det gjorde det jo heller ikke, og en dag rejste man en skamstøtte på det sted, hvor gården havde ligget. Dagligt skulle den minde byens borgere om den udåd, der var blevet begået, og da den revnede i varmen, da byen i 1728 stod i flammer, rejste man en ny. Aldrig skulle Corfitz Ulfeldts skændige forbrydelse glemmes.

I dag fjæler den store granitblok sig i Nationalmuseets gård, og Gråbrødre Torv er om sommeren rammen om et liv, hvor øldrikkende ungdom tager hver kvadratmeter i besiddelse. Ingen tænker længere på den forræderiske rigshofmester eller på kongedatteren, som han rev med sig i faldet. Det er synd, for hun er det værd.

Da Kristian Zahrtmann i 1870erne begyndte at male scener fra hendes dramatiske liv, kunne han ikke slippe hende igen. I mere end fyrretyve år beskæftigede han sig med hende. Store malerier der viste hende i hendes velmagtsdage og han fulgte hende i fornedrelsen, som aldrig blev en fornedrelse. Dertil havde hun for mange kræfter og navnlig en usvækket kærlighed til ham over hvem de rejste skamstøtten. Skade at Zahrtmann kun lavede en

lille statuette i bronze i det øjeblik, hvor døren til friheden åbnes for hende.

Havde hun været i hel figur, havde dens plads været på torvet i dag. Rejst af danske kvinder til minde om en af de stolte og stærkeste.

Hvorfor skriver jeg om hende? Hun har jo gjort det selv – og skrevet om sit liv, så man aldrig kan glemme det. Lag efter lag har hun afdækket sig selv, så vi synes at stå ved hendes sjæls inderste væsen. Intet har hun sløret for os – og dog måske det allervæsentligste tog hun med sig i graven. Der vil altid herske en dyb mystik om kongedatteren, der i en tredjedel af sit liv sad fængslet i det blå tårn – uden dom – men udelukkende på en mistanke for meddelagtighed i mandens landsforræderi, parret med et had fra en ondsindet og hævngerrig dronning, der ikke kunne få sin langt klogere og langt mere storsindede svigerinde straffet hårdt nok.

Skønt svigerinde. Vist var hun ej. I Sofie Amalies øjne et frillebarn – avlet af en moder, der havde gjort den store Christian IV til en latterlig hanrej, og som kun havde gjort kongen sorg. Der var grunde nok til, at Leonora Christinas skæbne blev som den blev – og dog overlevede hun dem alle. I styrke og kraft var hun faderens ligemand. »Hun er Os mest lig«, sagde han altid.

På det alterklæde, som hun i sin høje alderdom broderede til klostret i Maribo, står der: »Ej noget synes tungt for ægte kærlighed – trofasthed er en dyd, man ej tør blues ved.« Et andet sted skriver hun: »I modgangs hvirvelvind var Gud – mit faste anker.« Da hun sidder i Maribo, i klostret, lægger hun ikke

Gerrit van Honthorsts maleri af Leonora Christina fra 1647 er muligvis forskønnet. Det er den fornemme dame – kongedatteren – der er rede til at drage ud i den store verden med manden, Corfitz Ulfeldt. (Frederiksborg)

skjul på, at det er livsnerverne i hendes tilværelse. Hendes trofasthed og hendes gudsfrygt. »Jeg lider for at have været elsket af en dydig herre«, og da hun går sin skæbne i møde, skriver hun til sine børn: »Gud var den, som selver trådte ind med mig ad tårndøren.« Det første blev hendes skæbne, det sidste hendes redning. Om de to tapper drejer hendes tilværelse.

Leonora Christinas skæbne er uløseligt knyttet til hendes ægtefælle, rigshovmesteren Corfitz Ulfeldt, som hun blev gift med den 9. oktober 1636. At skille de to ad ville være helt urimeligt.

Alle sejl sættes til, for kongens datter med Kirsten Munk gør et standsmæssigt parti med den unge Ulfeldt, søn af rigskansler Jacob Ulfeldt til Egeskov og Hagenskov slot. Men partiet var nu ikke så godt, som alle troede. Den unge højt begavede Corfitz var stærkt forgældet, noget hans unge brud straks opdagede, og i udlandet havde han pådraget sig et skinnebenssår, der ikke ville læges, og som pinte ham hele livet. Også det vidste hun; et ildelugtende skinnebenssår kommer ikke af sig selv, og hendes søstre undlod ikke hoverende stiklerier. Var partiet nu så godt, som faderen troede? Misundelsens orm har gnavet i hendes ni søskende, for Leonora Christina var faderens yndlingsdatter – og langt den bedst begavede.

Lægges kimen til det senere liv ikke allerede i barndommen? Lad os for et kort øjeblik se på hendes opvækst. Som sædvane var, anbringes hun hos mormoderen, den rige Ellen Marsvin på Ellensborg, sammen med fire af sine søskende. Megen

omsorg har Ellen næppe vist de børn. En rig dame, der havde mere forstand på penge – godsdrift – studehold end på piger. Vi gætter på, at Leonora Christina har været overladt til sig selv.

Men hun har kunnet klare sig selv. Hun var den bedst begavede af flokken – havde arvet faderens kunstneriske færdigheder udi tegnekunsten – og udtrykte sig godt og mundrapt både i skrift og i tale. Med moderen fik hun først senere et fortroligt forhold, da skæbnen var ublid mod Kirsten Munk, og hun ensom sad på Boller og jævnligt nedkaldte kongens harme over sig – og vel ikke uden grund.

Kongen var blevet hanrej – han var til grin – drak for at dulme sorg og skam og mistede sine børns fortrolighed. Det sidste var næsten det værste. Mange skuffelser mødte Christian på sin vej gennem livet, men de private sorger havde den stærke og stolte monark svært ved at bære. Christian var mange gange at ynke.

Omsorgsfuldt tager han sig af sine børn, ægtefødte som frillebørn. For Christian IV gjorde det ingen forskel. Han ængstes, når de er syge, og hvor han end er i riget, skriver han til hofmesterinden og spørger til deres befindende. Kongen stoler blindt på Karen Sehested, den hofmesterinde der skulle tage sig af børnenes opdragelse. Men Leonora Christina hadede hende. Hun, der dog ellers nok gjorde sig til af et vist storsind, glemte aldrig, at overhofmesterinden havde givet hende ris i rumpen og tilmed med den tykke ende af riset. Man slår ikke en kongedatter og slet ikke den foretrukne. Uden stolthed over sit kongelige slægtsskab var Leonora Christina langtfra. Men hende skæbne

ændres, da hun allerede som barn loves bort til en af kongens kammerjunkere. Hr. Corfitz Ulfeldt. Han blev hendes skæbne.

Som ung mand – han var lige fyldt 23 år – blev han knyttet til hoffet. Hun var lige fyldt ni år, så aldersforskellen var trods alt betragtelig, men langt fra noget særsyn i de dage, hvor pigerne ofte blev lovet bort i barnealderen. Der kan næppe have været tale om et dybere kærlighedsforhold – og dog – vi tager fejl. Ulfeldt var smuk, nok et af de flotteste mandfolk i riget, og det sår, han i ungdommen havde fået på benet, der næppe kunne skyldes andet end en syfilitisk lidelse – fremkaldte vel snarere hos hende en moderfølelse og medlidenhed end hendes søstres foragt. Det er hævet over al tvivl, at Leonora Christina knyttede sig så stærkt til Corfitz, som et menneske overhovedet kunne knytte sig til et andet menneske. Hustrufølelsen og troskaben mod ham blev den alt beherskende følelse i hendes tilværelse. Hun hverken kunne – eller måske navnlig – hun ville ikke se hans fejl. Anede hun hans gryende forfængelighed – hans selvovervurdering – hans svigtende politiske tæft – hans illoyalitet over for hendes elskede fader – ja, så lukkede hun øjnene for det. Hændte det, at hun kom i hidsig diskussion med ham – så bøjede hun af til sidst og tav.

Sandt at sige voksede hun op under disharmoniske forhold. Leonora Christina var skilsmissebarn, hvor forældrene har skændtes for åbent tæppe, så hun har holdt sig for ørerne. Hendes ni søskende lå ustandselig i strid med hinanden, og ingen af dem blev lykkeligt gifte.

Som politiker og feltherre var hendes beundrede

far langt fra noget geni. Lå han ikke i strid med Kirsten Munk, lå han i strid med rigsråd og adel. Men Leonora fandt trøst i de storme, der rasede hen over hendes ungdommelige hoved. Hendes kærlighed til Corfitz blev hendes redning.

Men hun var også kongedatter, og hun var stolt. Det nærede hans ærgerrighed. Svag af karakter satte han sig – nok gennem hende større mål i tilværelsen, end han kunne honorere.

I deres gård på Gråbrødre Torv førte de stort hus. Fra en inventarliste ved vi, at tæpper og møbler har været udsøgte. Det var et hof i det små, som vakte både misundelse og forargelse. Navnlig var kronprinsesse Sofie Amalie, der blev gift med den senere Frederik III ikke alene forarget, men også harmfuld over den pragt og ødselhed, der osede ud af den Ulfeldtske gård på torvet. Hvad bilder de sig ind? En hofmand – gift med en pige, avlet af kongen med en simpel kvinde, som tilmed viste sig at være en horetøs. Ret skal være ret. Hoffærdig har Leonora Christina været og næppe den letteste svigerinde at omgås.

Velbegavet var hun. Hun skrev sin selvbiografi på fransk – ikke fejlfrit – men hun tilegnede sig også andre sprog. Hun søgte at blive en verdensdame, der kunne leve op til det kvindelige franske renæssance-ideal – og hun søgte også at vise storsind, når Ulfeldt var hende utro. Selv ville hun aldrig drømme om at svigte det troskabsløfte, hun havde givet ham, da de blev gift. Hun blev mor til ti børn, hvoraf de syv blev voksne, og til dem havde hun et langt fortroligere forhold, end hun nogensinde selv havde haft til sin egen mor.

Med Ulfeldts sendefærd første gang til Holland begyndte det urolige liv og for hans vedkommende snart efter alle ulykkerne. Som chef for alle rigets finanser følte Ulfeldt, at jorden brændte under hans fødder. Der var uorden i regnskaberne, og kongens mistanke til svigersønnen var fuldt berettiget. Nok havde han officielle pligter af udføre. Den udvalgte prins dør i Tyskland året inden faderen, den gamle konge, lukker sine trætte øjne på Rosenborg i 1648. Nu galdt det om at tale hertug Frederiks sag – den senere Frederik III. Han sad som ærkebiskoppelig hertug i Bremen, og nu skulle han anerkendes af både rigsråd og det store udland. Kongen indfører arvefølgen, længe inden det blev lovmæssigt indført.

Det er ikke stedet her i detaljer at opremse alle kendsgerningerne, der førte til Ulfeldts dalende stjerne og til hans endelige fald. Allerede i kong Christians sidste leveår var hans stilling truet. Men ved den gamle konges død på Rosenborg den 28. februar 1648, var hans stilling og navnlig hans forbliven i Danmark i virkeligheden en umulighed. Hans magt hvilede på lerfødder. Frederik III arbejdede kun på hans fald, og hans dronning kunne ikke tåle Leonora Christina, der både var klogere og langt smukkere end den fedladne, plumpe tyske prinsesse, i 1648 ophøjet til dronning. Leonora Christina kunne ikke drømme om at bøje sig for hende – endsige behandle hende med et gran af respekt. Allerede ved tronskiftet begyndte den magtkamp, der endte med Ulfeldts fald.

Ikke uden grund nærede både kongen og rigsrådet stærk mistanke til Ulfeldts embedsførelse.

Hvordan kunne han føre et så stort hus på Gråbrødre Torv uden at berige sig på kronens bekostning? Der var ikke blot tale om underslæb, men rent og skært bedrageri.

Leonora Christina var måske uvidende om de økonomiske forhold, selv om hun var kosteligt klædt. Hun havde mistet sit faste støttepunkt i livet, da hun havde lukket sin faders ene øje, og det var vel næppe galt, da hun i sit Jammersminde skrev, at hun ved hans død sagde »sin verdens velfart godnat«. Det hjalp jo heller ikke, at en simpel kvinde, Dina Vinhofers, udspredte det rygte, at Ulfeldt ville ombringe kongen med gift. Vist var det grebet ud af luften – men had og misundelse lurede i begge lejre. For Ulfeldt og Leonora Christine var der kun et at gøre: I ly af mørket flygtede familien Ulfeldt i sommeren 1651 til Holland med det forsæt aldrig mere at vende tilbage til Danmark. Kun Leonora Christina vendte tilbage – men kun for at tilbringe 22 år i fangenskab i det blå tårn på Københavns slot.

Bruddet var endeligt. Fra 1651 gik Ulfeldt helt i fremmede magters tjeneste. Fra nu af gjaldt det kun om at skade – ja helst knuse det danske kongerige, som Ulfeldt hadede af hele sit hjerte. I dette Ulfeldtske spil stod Leonora Christina helt på sin husbonds side. Hun vidste, at Ulfeldt var blevet uretfærdigt behandlet, og med et glemte også hun Danmark og Danmarks konge. Nok var hun sin salig faders datter, men hun var også løvinden, der til det sidste ville kæmpe ved sin mands side.

Ulfeldt melder sig til tjeneste hos dronning Christina af Sverige, som dog hurtigt bliver ked af ham,

selv om hun udsteder et beskyttelsesbrev. Nå, hun blev snart selv ked af at være dronning, hun nedlægger kronen, går over til katolicismen og ødsler formuer bort i Rom.

Måske gjorde det ikke så meget, for Karl X Gustav var en mand helt anderledes efter Ulfeldts hoved. En krigskarl, der ville gøre Sverige til stormagt. Desværre gjaldt det Polen, før den lille pfalzer gik mod Danmark. Ulfeldt har gnedet sig i hænderne. Nu skete det, han ønskede. Leonora Christina har været betænkelig – men hun følger sin mand – fester med fjendens officerer, og Ulfeldt sidder på svenskernes side ved forhandlingsbordet i Roskilde. Han er landsforræder slet og ret – får sine ejendomme og len tilbage, men er den mest forhadte mand i Danmark. I sin franske selvbiografi fortæller Leonora Christina, at hun ikke havde en dag uden bekymringer – hun havde gjort et forsøg på at forsone inden krigen. Men kongen af Danmark ønskede ingen forsoning. Svælget mellem en broder og en halvsøster var for dybt.

Men det gik langt fra Ulfeldt, som han havde tænkt sig. De store stillinger udeblev. Statholder i Malmø var, hvad det kunne blive til. Hadet har nu luret både mod kongen af Danmark og også mod kongen af Sverige. En sammensværgelse i Malmø peger direkte mod Ulfeldts indblanding i et forræderi mod den svenske konge. Han anklages, men lammet af sygdom er han ude af stand til at forsvare sig. Leonora Christina varetager hans defensorat – ansigt til ansigt med Sveriges mest fremstående jurister. Hun aftvinger deres beundring – men hun lyver. Hun gør alt for at dække over Ulfeldt. Dommen lød

på tab af ære, liv og gods, og Leonora Christina ville altid være i kongens unåde.

Men svenskekongen lod ikke dommen eksekvere. Ulfeldts svoger, Hannibal Sehested, udvirker en benådning, men han forhaster sig ikke med at meddele ægteparret den kongelige nåde. Uvidende om deres held flygter de – først han, ikke til Lübeck som aftalt men til København for at søge om nåde hos den danske konge.

Leonora Christina bliver forfærdet, da hun opdager, at manden er i København, og endelig får Frederik III den hævn, han ønsker. Et strengt fængselsophold på Hammershus er kongens svar til de to.

Måske er netop dette ophold det mørkeste kapitel i deres liv. Pint blev de af den brutale fangevogter, øens kommandant Adolf Fuchs, og et mislykket flugtforsøg ned over klipperne gjorde det ikke bedre. De blev adskilt – og netop adskillelsen fra den syge og afkræftede mand var nok det, der ramte hende hårdest.

Hendes skildring af dagene på Hammershus er gået tabt, men i hendes franske selvbiografi tegner hun et livfuldt men dystert billede af den hårde tid, der helt udmarvede manden, men fik hende til at leve med fornyet kraft.

Men Frederik III, i 1660 hyldet som den første enevældige konge, er nådig. Alle fordringer må der gives afkald på – alt tages fra dem – og knæfaldet for den enevældige og hans hadefulde dronning kan ikke blive dybt nok.

Had og sygdom bestemmer nu deres skæbne. Hans syfilitiske lidelse holder sig ikke til skinnebenssåret, men angriber lidt efter lidt hans hjerne. Selvovervurderingen får næring – han mister døm-

mekraften, og selvfølgelig har Leonora Christina vidst det. Nogen sinke var hun langt fra.

Han rejser til Paris og giver Ludvig XIV gode råd – men solkongen betragter ham med rette som en afsindig. Han tilbyder kurfyrsten af Brandenburg Danmarks krone – han sender Leonora til London for at inddrive et gammelt lån til den senere engelske konge, og i Brügge dræber deres ældste søn deres plageånd fra Bornholm Adolf Fuchs på åben gade. Ulfeldterne står så svagt som ingensinde før.

Alt kommer til Frederik IIIs kundskab. At han bliver forfærdet kan næppe undre. Højesteret dømmer Ulfeldt for majestætsfornærmelse og landsforræderi og dommen lyder endnu engang på fortabelse af ære, liv og gods, og Leonora Christina skal som mandens medskyldige udleveres fra England for at afsone sin straf i Danmark.

Karl II vil nødig krænke sin danske onkel og indvilger. Lokket i baghold sejler den intetanende Leonora Christina i sommeren 1663 over Nordsøen til et meget langt fangenskab i det blå tårn. Hvor hendes elskede mand befinder sig, aner hun ikke. Som en fredløs flakker han om, og som et jaget dyr får han først fred, da han dør i en båd på Rhinen. Altid på flugt – men mon ikke hans sidste tanker har været hos hende. Vi ved næsten med bestemthed, at hendes har været hos ham.

I Jammersmindet fortæller Leonora Christina selv om sit liv, et hovedværk i vor nationale litteratur. Men hvordan var hun? Var hun medskyldig, og vidste hun om mandens vanvittige handlinger? Vidste hun, at han som kronen på sit afsind havde tilbudt

Danmarks krone til kurfyrsten af Brandenburg? Vi får det aldrig at vide.

Et uroligt menneske, der først falder til ro, da hun i 1664 erfarer, at manden er død. Før hun fik vished om ham og børnenes skæbne, var hver dag en byrde for hende. Men langsomt retter hun sig i fængslet. Hendes dybe og forunderlige gudstro hjalp hende gennem de mange og trange år. Hendes sjælsstyrke banede hende vej til friheden – hvor vennen læge Otto Sperling bukkede under. Men nogen from helgeninde var hun langtfra. Hun godtede sig, når det gik hendes og Ulfeldts uvenner ilde, og hun kunne glæde sig over deres modgang. Som et andet karlfolk slog hun en proper næve, når en pige sagde hende imod. Hun var stadigvæk den højfornemme, for hun var en kongedatter, der aldrig lærte at agte den nuværende konge, endsige hans ondsindede og hævngerrige dronning.

Men hvad var det, der bar hende igennem livets trængsler? Hendes gudstro blev hendes redning – det var jo med Vorherre i hånden, hun var gået ind i den mørke kirke. Tålmodig ventede hun på friheden, og hun henfaldt aldrig til den mørke melankoli. Hun ville leve og gradvist vænnede hun sig til de nøgne vægge og det tilgitrede vindue højt oppe under loftet.

Kun i den første tid, da uvisheden om Ulfeldts skæbne plagede hende, tvivlede hun et sekund på Guds hjælp. Det var de drøje dage for den stolte kongedatter. Knæfald ville hun ikke gøre – dertil var hun for stolt. Hun vidste, at så længe hendes argeste fjende endnu levede, var fængselsdøren for stedse låst. Først efter den uforsonlige Sofie Amalies død, øjnede hun friheden – og den 19. maj 1685

gik den ældede – men stadig væk fysisk stærke Leonora Christina ud af sit fængsel – med manér.

Vort land har fostret mange stolte kvinder. Men mon hun alligevel ikke er den største? Stilfærdigt og ligefremt fortalte hun sine børn om sine lidelser – men navnlig om hvordan man får bugt med dem. Det var som om ensomheden og hendes åndelige liv i det blå tårn gav hende den styrke og sjælskraft, som andre tidligt ville have sat over styr. Aldrig tabte hun sindets ligevægt, og i de sidste år i Maribo levede hun op påny. Hendes ungdom og livsmod syntes ukueligt. Hun var lykkelig, når Kingo besøgte hende, og når tårnvagten fra hendes trængselsår, Peder Jensen Tødsløf kom til Maribo på sit årlige julebesøg. Så talte de om de mørke år – men altid uden bitterhed – og hver aften og morgen bøjede hun sine gamle trætte knæ og takkede ham, som havde ført hende gennem et langt og broget liv.

Den 16. marts 1698 lukkede hun sine øjne og blev begravet i den krypt i domkirken, hvor hun ønskede at hvile. Let har hun ikke været at knægte. 77 år, det var en høj alder dengang – navnlig når man havde siddet de 22 år bag lås og slå, omgivet af rotter og utøj. Men hun ville leve. Kun Vorherre skulle bestemme over hendes skæbne.

Aldrig får vi at vide, hvad hun vidste om Ulfeldts afsindige planer. Hvad hun vidste om ham, tog hun med sig i i graven. Hendes mund var lukket for bestandig. Havde også hun en skyld – skrev hun sig skyldfri for eftertiden i sit Jammersminde.

»Durch seine gnädige Hand gekrönt«

Anna Sophie Reventlow

Der er øjeblikke, der prenter sig ind i erindringen. En stemning fra en fjern fortid, der lagrer sig i hukommelsen.

Det har været i begyndelsen af 30rne, at jeg første gang kom til Clausholm. Måske er det ikke så mærkeligt, at jeg husker det, for det var som om det store alvorlige hus i tusmørket rejste sig op af Allingeådalens fugtige engdrag. Det var efterår, og jeg havde kørt langt for at se det hus, og det var næsten halvmørkt, da jeg nåede frem.

Det ville næppe være muligt at se et af barokarkitekturens stolteste mindesmærker under mere gunstige vilkår. Vestenvinden piskede de lave forrevne skyer hen over den rummelige jyske himmel, og råger og sorte alliker flaksede i cirkler rundt om de kolde skorstenspiber. Det store hus var tilsyneladende ubeboet. Der var ingen skilte med »Adgang forbudt« eller »Privat«. Jeg følte mig ikke som en ubuden turist på gale veje. Kun var det som om der var liv oppe i et par værelser i en af de lange sidefløje.

Måske havde man set mig deroppe, for knirkende blev et vindue åbnet, og en mand med et mægtigt skæg viste sig i åbningen. Han spurgte mig, om jeg søgte nogen. Hvad jeg svarede kan jeg

ikke huske. Senere fortalte man mig, at det var en vægter. Kunne han være andet? Med en dinglende flagermuselygte gik han vel sin runde om aftenen gennem storkanslerens tomme hus.

Om jeg søgte noget? Det jeg søgte var vel fortiden.

Jeg følte pludselig, hvordan de to dybe fløje næsten omklamrede mig. Da jeg gik fra gårdspladsen mod ladegården var det som om de tavse stynede lindetræer fulgte mig på vej bort fra det hus, der engang var rammen om en mærkelig kvindeskæbne. En adelsfrøken henlevede her sin ungdom i ubekymret lykke og velstand, og her afsluttedes hendes liv som dronning i savn og ensomhed. Den førhen så smukke Anna Sophie Reventlow – vansiret af kopper og anden sygdom – forvist fra hoffet – fik endelig fred her på Clausholm den 7. januar 1743.

Vi ved ikke hvor hun blev født. Måske så hun dagens lys på herregården Sandbjerg ved Sundeved den 16. april 1693. Faderen Conrad Reventlow havde erhvervet den i 1673, og knap ti år efter blev den hovedsædet for grevskabet Reventlow. Vi gætter på, at huset har været for trangt, for allerede i 1683 erhverver han Clausholm, som stod færdigbygget i 1699. En værdig bolig til den mand, som samme år udnævnes til storkansler.

Han kom fra en betydelig slægt, der havde haft embeder både i hertugdømmerne og i Danmark. En familie, der spreder sig ud over hele Holsten og Mecklenburg, og som i 1573 når til Danmark. Hurtigt får han politisk indflydelse i Christian Vs regeringstid. Han er rig og sidder på megen jord og stiger støt og roligt til de højeste poster. I 1681 gifter han sig for anden gang med Sophie Amalie Hahn.

Et af de mange portrætter af den unge smukke Anna Sophie, malet af Balthasar Denner. Billedet er malet ca. 1715 på det tidspunkt, hvor både hun og Frederik IV var dybt betagede af hinanden. (Frederiksborg)

Børneflokken er stor, men dødeligheden holder slægten i ave. En af pigerne fik i dåben navnet Anna Sophie.

Hendes opvækst og ungdom har vel formet sig som den former sig for enhver anden adelsfrøken af fornem byrd i de dage. Hun lever i velstand og skærmes for sorger og bekymringer af omsorgsfulde moderhænder. Hun taler ubesværet tysk og fransk, og moderen har »med omhu våget over hendes sæder og tillige søgt at bibringe hende strengere grundsætninger om forholdet mellem mand og kvinde end de, som gjaldt både ved den tids hoffer og i de familier, hvortil storkansleren selv hørte«. Uvidende om dagligdagen skulle Anna Sophie ikke gå ud i livet.

Da Conrad Reventlow dør i 1708, er Anna Sophie knap 15 år, og moderen tager med sine børn fast ophold på Clausholm. Megen afveksling har der ikke været i livet i det jyske. Man aner, at selskabelighed på Koldinghus, hvortil hoffet var flyttet i 1711 på grund af pesten i København, har været en oase i dagligdagens kedsommelighed. Den unge konge bød ofte til maskerade, og højadelen flokkedes gerne om hans enevældige majestæt. Også Anna Sophie var blandt gæsterne, og hendes møde med den unge konge blev hendes skæbne.

Det er som om han i et nu glemmer sin elskerinde, den unge Charlotte Helene v. Schindel, »husfrøkenen« hos kongens tidligere hustru til venstre hånd, Elisabeth Hedvig v. Vieregg.

At Frederik IV har været letfængelig ved vi, og han blev straks indtaget i Anna Sophie. Vi ved også, at hendes nærmeste familie så med sympati på forbindelsen. Kun moderen er både bekymret

og vred. Hendes bror, Christian Ditlev Reventlow, er ivrig, og søsteren Christine Sophie, gift med Ulrik Adolph greve Holstein, er heller ikke uinteresseret i det celebre forhold. Navnlig greven synes at have set sine personlige fordele ved forbindelsen. De lever i en tid, hvor klikerne har magten, og den »Reventlowske bande« i særdeleshed.

Men kongen tænker langt fra i de baner. For ham er det bare Anna Sophie. Han lader sin nådes sol skinne over den Reventlowske familie og aflægger Clausholm mere end et besøg. Storkanslerinden aner uråd og holder datteren på behørig afstand. Men hendes søskende vil det anderledes. Da kongen bor på Skanderborg fortæller de ham, at hans følelser er gengældt, så ikke underligt, at den lille unge oldenborger fatter sin opsigtsvækkende beslutning.

Han opsøger storkanslerinden, der vel nok har undret sig over den megen opmærksomhed. Høflighedsfraser udveksles i de fornemme rum, og uset, men hjulpet af medvidende tjenestefolk, forlader Anna Sophie slottet og sætter sig formummet i kongens vogn, som holder på den anden side af voldgraven. Så enkel var den bortførelse, som i den grad har sat sindene i bevægelse. Ikke noget med vinduer eller stiger i nattens mørke. Stille og roligt forlader en datter sit barndomshjem, mens elskeren holder den urolige moder hen med høflig snak. Søsteren, grevinde Holstein tager imod og spillet er gående. Da Anna Sophie træder ud af vognen i Skanderborg, er den unge pige uden omsvøb udnævnt til hertuginde af Slesvig. »Den 26de blev Comtesse Reventlau af Kongen modtaget paa Schanderborg, derefter toge de til Boller; bekom

Titel af Fyrstinde af Slesvig, forblev der den Sommer til i October.«

Men helt uden dramatik går den slags ikke. Det har hastet, og i regnskabsbøgerne står opført, at der skal betales 28 rigsdaler for den hest, der styrtede sig til døde af lutter overantrengelse.

Vi tror gerne, at Frederik IV holdt af den unge komtesse. Han var ellers en prøvet herre. Hans dronning, Louise af Mecklenburg, gled hurtigt i baggrunden. Kun Johannes Ewald mindes hendes »kærlige kummer« i »Rungsteds Lyksaligheder«. Hurtigt blev hun overskygget af livligere damer i kongens bekendtskabskreds. Året efter sit bryllup lader han sig som nævnt vie til venstre hånd til frøken Vieregg, og senere bliver adskillige adelsdamer beæret med hans kongelige opvartning. Ikke underligt, at storkanslerinden søgte at holde datteren på afstand af den elskovssyge monark. Men det nytter intet.

Den 26. juni 1712 vies Anna Sophie til venstre hånd til Frederik IV. At dronning Louise lever, om end næppe i bedste velgående, synes ikke at genere dem det mindste. Kongen har for Gud og hvermand legaliseret forholdet til sin maitresse. At den kirkelige handling blev foretaget af Thomas Clausen fra Flensborg, der endnu ikke var præsteviet, gør mindre til sagen. Ulrik Adolph Holstein var i alle tilfælde tilfreds, og han har utvivlsomt pustet til ilden.

Anna Sophie stiger i gunst og træder efterhånden ud i det officielle rampelys. Det er hende, Peter den Store kysser på hånden, da han kommer til hertugdømmerne. Det er hende, der langsomt nærmer sig

tronen. Moderen græmmer sig. Datteren lever langt fra efter hendes idealer. Først da kongen køber Clausholm af hende, synes en forsoning forestående. Men godt er det ikke. Når kongen og Anna Sophie er på Clausholm, er storkanslerinden upasselig. Men snart skulle det blive meget værre.

Den 15. marts 1721 dør dronning Louise. Hendes liv blev ikke lystigt ved siden af den konge, som knap ænsede hende. Den 2. april føres hun til Roskilde, og den 3. april bisættes hun med kongelig pragt. Og allerede dagen efter lader kongen sig vie til Anna Sophie. Denne gang til højre hånd. Hurtigere kunne det ikke gå. Onde tunger påstod, at følget bar festdragten under sørgekapperne.

Alt tyder på, at de har haft det godt sammen, selv om kongen – sin vane tro – lejlighedsvis så til andre piger. Men Anna Sophie tilgav ham gerne. Fem børn fik de sammen, men ingen af dem havde livskraften i sig. Hvad hjælper det så, at man er fyrstinde af Slesvig, ejer af Vallø og dronning til Danmark? Små kister betrukne med sort fløjl sættes side ved side i gravkapellet i Valløby. Ingen af børnene blev ret meget mere end et år gamle.

Men vielsen til højre hånd var intet. Kroningen den 30. maj 1721 satte på en helt anden måde sindene i bevægelse. Nu gik det for vidt.

I Frederiksberg slotskirke satte kongen egenhændigt kronen på Anna Sophies hoved. Hoffet var uforberedt, og det gav et gib i det fornemme følge: »Hermed erklærer Vi eder for dronning til Danmark og Norge. Denne krone giver Vi eders majestæt af godt hjerte og ønsker al lykke og velsignelse

dertil.« Den lille skarpe stemme har gnækket i slotskirken.

Det, han gjorde den dag, var nok ikke så velovervejet. I al fald trak det en del besværligheder i sit kølvand, som ikke gjorde livet lettere for den unge Anna Sophie. Den spontane handling lagde byrder på hendes unge skuldre, der har vejet nok så tungt på hendes spinkle legeme som kronen på hendes hoved. Og dog skriver hun ikke uden selvfølelse i sin dagbog, at hun blev »Durch seine Gnädige Hand gekrönt«. Den 28-årige dronning har næppe vidst, hvad det indebar.

Bruddet mellem kongen og hans søskende var uundgåeligt. Hans broder Carl og søsteren Sophie Hedvig værner om Louises minde, og de vender sig forarget fra adelsdamen, der uden skrupler tager plads i den tomme tronstol. Deres harme og indignation er oprigtig og vel også forståelig. Broderen har giftet sig under sin stand og med en ung kvinde, der næppe har fattet, hvor vanskelig hendes stilling er.

Både kongen og Anna Sophie lader hånt om den nys afdøde dronning, der knap er blevet kold i sin seng, før de gifter sig.

De største vanskeligheder skulle dog komme fra et helt andet hold. Kronprinsen og hans gemalinde er optændt af bitterhed og harme, og som venteligt blev forholdet til den kommende dronning, den selvbevidste og herskesyge Sophia Magdalene den alvorligste anstødssten. Det har næppe faldet kronprinsessen let at bøje sig for en dronning uden en eneste dråbe fyrsteligt blod i årerne. En dag skulle hun sætte den krone på hovedet, som før

hende var båret af en holstensk adelsdame, som kaldte sig Danmarks dronning. Hun skulle sætte sig i den tronstol, som var blevet besmittet af en ganske almindelig komtesse uden andre aner end en flok holstenske adelsmænd.

Forholdet mellem den kommende dronning og Anna Sophie svarer stort set til forholdet mellem Leonora Christina og den herskesyge Sophia Amalie. Også i hende gnavede misundelsens altfortærende orm. Det er vel ikke tilfældigt, at Anna Sophie ikke ejede et eneste billede af Sophia Magdalene, mens Christian VIs portræt af høflighed hang på hendes væg. Måske har hun håbet på et tåleligt forhold og næppe nogen sinde har hun for alvor blandet sig i statens anliggender. Har hun haft indflydelse på kongen, har den sikkert tilhørt deres privatliv.

Det har opfyldt sindene, at Frederik IV allerede dagen efter dronning Louises begravelse lod sig vie til Anna Sophie. Det kan have haft en forklaring, som vi må godtage. Vi lever i pietismens tid, og det syndige i forholdet kunne ikke hurtigt nok gøres legalt. Religionen og den strenge ortodoksi kryber ind alle vegne, også i kongens og Anna Sophies ellers så sorgløse tilværelse. Begge var de deres synd bevidst. Helt sorgløse blev de vel aldrig, selv efter de politiske uvejrsskyer var drevet over. De havde levet i synd, og hverken kongens søster Sophie Hedvig eller broderen prins Carl kunne glemme deres forargelige liv og kongens hastige giftemål efter dronningens død. Kun Anna Sophie håbede på en forsoning.

Var det Guds straf, at København pludselig stod

i flammer? Havde han ikke taget alle børnene fra dem? Var branden et varsel om døden? Kongen aner, at han ikke har langt igen. En baderejse til Aachen var kun en kortvarig adspredelse. Helbredet svigter dem begge, og livsmodet er på retur. Kongen plages af vattersot, og da han kort efter branden er i Giethuset for at se fire 36 punds kanoner blive støbt, udbryder der brand efter en voldsom eksplosion, og i panik tramper mængden på den spinkle og svækkede konge.

Nu lakker det mod enden, og kongen ved det. Og han tænker kun på Anna Sophie. I sit testamente havde han beskyttet hende, og kronprinsen havde også sat sit navn på det papir, der efter kongens død skulle vise sig værdiløst.

På en rejse til Gottorp svinder de sidste kræfter. I Odense bereder han sig til døden, og til det sidste våger Anna Sophie ved hans leje. Han er bekymret for hende og med rette. Få dage inden sin død sender hun bud efter kronprinsen og søsteren Sophie Hedvig. Kunne han stole på dem? Også gehejmeråd Carl Adolph Plessen er ved hans dødsleje. Han hørte til kredsen omkring hans søskende og var navnlig tæt knyttet til Sophie Hedvig. Kongen aner, at det netop er ham, der skal være brobyggeren mellem Anna Sophie og hans egen slægt. Han kalder på ham, og for ligesom at stemme dronningens modstandere blidere hænger han Elefantordenen om gehejmerådens hals. Alle ved, hvad det betyder. Se med milde øjne på Anna Sophie. Også kronprinsen afgiver modvilligt sit løfte til den døende fader.

Den 12. oktober 1730 døde Frederik IV, 59 år gammel.

Fra samtidige skildringer ved vi, at Anna Sophie gik hændervridende og grædende rundt i Odense slots lange gange dagene efter kongens død. Hun vidste, hvad der ventede hende. Kongens testamente, der skulle sikre hende mod overgreb og underskrevet af kronprinsen »frivilligt og uden tvang«, var lige så værdiløst som et blankt stykke papir.

Instinktivt rømmer hun sine stuer i slottet og tager kortvarigt ophold i domistikfløjen, og hun gør det uden at kny. Den døde konges sidste ønsker er hurtigt glemt. Christian VI og hans magtsyge dronning formente hende adgang til kongens ligbegængelse, og de læste uden hendes vidende hendes kærlighedsbreve. Storsindet vil ingen kalde Christian VI og hans højfornemme dronning. Aldrig kunne han glemme, at moderens minde var blevet krænket ved faderens fnuglette livsførelse.

Vi kender ikke hendes tanker, men hun vil bort fra Odense og søger trøst hos gode venner på herregården Bramstrup i nærheden af Odense. Nok havde hun fået tildelt slottet i Nykøbing som enkesæde af kongen, men Christian VI stiller sig straks hindrende i vejen.

Fra Bramstrup skriver Anna Sophie til kongen. Hun beder ikke om nåde, for hun har intet at angre. Hun beder blot om forståelse.

Den fik hun ikke, selv om hun ikke blev forvist til Kastellet. Svaret er skarpt og tonen hård og lidet passende for den konge, der for ikke så længe siden havde lovet at overholde en døende fars bestemmelser. Et kommissorium blev nedsat for at tage sig af hendes fremtid. Vallø, som blev hende skænket af kongen, blev konfiskeret, og penge og juveler

måtte hun aflevere. Dronningetitlen fik hun lov at beholde, og Clausholm blev hendes fremtidige hjem. Hendes barndomshjem blev hendes hjem for resten af livet. Hun var kun 38 år, da hun tog faderens hus i besiddelse. 100.000 rigsdaler fik hun én gang for alle og 25.000 som årlig apanage.

Clausholm i Jylland var og blev en forvisning. Et fjernt sted langt fra hoffet og indflydelsesrige kredse. Anna Sophie måtte leve som en enkedronning i et stort hus midt i de tågede engdrag. Ved kongens død ophørte hun at spille rollen som rigets førstedame – og klog som hun var forstod hun det. Christian VI havde sørget for det materielle, resten er isnende kulde i ensomheden. Magtkampen er forbi. Nu kunne hun leve i minderne om fortidens pragt. Aldrig viste hun kongeligt hovmod. Det storagtige lod hun de andre om. Christian glemte hurtigt hvad han havde lovet faderen, og det klædte ham dårligt.

Men hvad hun tabte udadtil, det vandt hun indadtil. I ensomheden voksede hendes åndelige interesser med årene. Jævnligt sad hun fordybet i læsning, og i hendes bibel gjorde hun indstregninger og notater. Hun holdt andagt med sine folk og overholdt den strenge sabbatforordning, som kongen havde indført, og hun påtalte, hvis hendes folk forsømte kirkegangen i kapellet.

Hendes sind kom i ligevægt, og hun elskede at gå i den have, som den dag i dag har mindelser om hende. Dronningealleen skyldes hende.

Måske var Christian VI selv tilfreds med den lemfældighed, han viste den detroniserede dronning. Men hans bonnerte syn på fortiden stemmer

i vore øjne kun dårligt med hans gudsfrygtige sindelag.

Vansiret og hærget af sygdom døde dronning Anna Sophie på Clausholm den 7. januar 1743. Sit sidste hvilested fandt hun i Roskilde domkirke. Under det samme tag som Frederik IV, men så fjernt fra ham som muligt. På ligstenen står der blot »Fordums dronning«. Ikke noget om Danmark og Norge – endsige hvem hun var gift med.

Hendes fjender viste sig smålige til det sidste.

»Mit ubetydelige levnedsløb«

Charlotta Dorothea Biehl

Således kalder Charlotta Dorothea Biehl selv sin selvbiografiske skitse, skrevet året før hendes død i 1788. Hun skrev den på opfordring af hjertevennen Johan Bülow – en langt yngre hofmand med hvem hun hele livet korresponderede – og til hvem hun nærede en næsten grænseløs kærlighed, hvad der måske kan have været belastende for den fornemme Bülows sjælefred. Men samtidig var han klar over, at jomfru Biehl besad de evner og den myreflid, der gjorde det muligt for netop hende, udover at tegne et billede af sig selv og sin samtid, at studere hoflivet lige fra Frederik IVs sidste år til de dramatiske begivenheder omkring Struensees fald og kronprins Frederiks ublodige statskup i 1784. Nok skrev hun Comedier i Holbergsk maner – men det er navnlig som en lysvågen iagttager af enevældens monarker og deres hofliv, at hendes navn stadig lever i litteraturen.

Det er også som en hårdnakket forkæmper for kvindens stilling i samfundet, at Charlotta Dorothea Biehls navn altid vil leve i manges bevidsthed. Fra de tidlige barneår har hun følt, at hun kæmpede for en sag. En fuldstændig uforstående far gjorde alt, hvad han kunne for at dræbe det der rørte sig i hende. Han følte det som sit særlige privilegium at håne og foragte hende, og selv har hun følt, at han

ikke blot hæmmede alt det, der groede i hendes indre, men også at hans ondsindede cikane ofte kunne grænse til had. Få har vel i oplysningstiden haft en så modsætningsfyldt barndom.

I modsætning til de foregående kvindeskikkelser er Charlotta Dorothea Biehls liv i virkeligheden ganske udramatisk. Dramaet ligger i hendes næsten til sygelighed grænsende passion for vennen Johan Bülow, til hvem hun næsten dagligt henvendte sig. Det var ganske enkelt den mand, som gav hendes liv en mening.

Charlotta Dorothea Biehl blev født den 2. juni 1731. Selv kaldte hun sig Dorothea fordi hun vidste, at det betød den af Gud udvalgte – et koketteri men ikke uden et gran af selvhævdelse.

Hun ser dagens lys i Holbergtidens København. Rammen omkring hendes første år var et solidt borgerligt miljø i et standsmæssigt hus tæt ved Holmens Bro. Kvarteret har været beboet af embedsmænd eller folk med tilknytning til det enevældige hof, men også erhvervsdrivende – ganske vist af format – beboede de huse, som vi i dag næsten kun kender fra Rach og Eebergs prospekter fra Holbergtidens København. Husets ejer var hendes morfader – Hans Brøer – en agtværdig mand – præsident i borgretten og slotsfoged på det gamle Københavns slot – der ganske vist var blevet restaureret i Frederik IVs regeringstid.

Men nu stod slottet – der trods alt var ubekvemt og gammeldags – for nedrivning for at give plads til Christian VIs pragtslot, det første Christiansborg. Hans Brøer har uden tvivl været en agtet mand og velkendt i kvarteret – men navnlig har han omfattet

Jens Juels portræt fra 1771 af den flittige og viljestærke Charlotta Dorothea Biehl. Endnu har hun vægten under kontrol – men som på de fleste portrætter af hende bærer hun med forkærlighed en imponerende hovedbeklædning. (Fyns Stiftsmuseum, Odense)

sit lille barnebarn – som han skiftevis kaldte Dorte eller Lotte med al den kærlighed og forståelse, som hun havde behov for, og som hun tidligt hungrede efter.

Forældrene, Sophie Hedevig Brøer og Christian Emilius Biehl havde giftet sig året inden vor Dorothea blev født – men endnu var de hjemløse, så kun naturligt, at den vennesæle slotsfoged åbnede sine døre for det unge ægtepar. Men bofællesskabet var nu heller ikke uden fordel for den gæstfri Brøer, for svigersønnens far var vintapper Claus Biehl med et velassorteret vinlager i Store Nicolaistræde, så slotsfogeden har fundet det hensigtsmæssigt at forsyne både slottets og egen kælder med bourgogne fra Biehls ikke ukendte vinhandel.

Atter er vi tilbage i Holbergtidens København – Claus Biehl har været en agtet borger – værdig til omtale af Holberg i »Den Vægelsindede« – og foruden sin vinhandel drev han et honnet værtshus – som Holberg uden tvivl har frekventeret. Meget tyder på, at de to har kendt hinanden, og at også Dorotheas far har oplevet professoren – men sikkert uden at nære den samme beundring for ham, som hans datter snart skulle nære for den mand, der satte København på den anden ende med sine satiriske og løsslupne komedier om livet i hans samtids lille København.

Den slags har faderen næppe haft sans for. Pilo har malet hans portræt, som i dag hænger i Kunstakademiets bibliotek, og det har sine grunde. Allerede fra sin ungdom havde han sin gang på Charlottenborg – og senere blev han bygningens inspektør og sekretær for det nyoprettede kongelige akademi.

Altså en mand, der som svigerfaderen nød almindelig agtelse; men uelskværdigheden lyser ud af det billede, der viser os en selvsikker mand – med et syrligt drag om den tæt tillukkede mund. Blikket er hårdt og bydende. Kun en ærbødig tjener over for den, der rangerede højere end han selv. En mand af en hel anden støbning end morfaderen, som hun allerede fra de første år knyttede sig til. Ham kom hun til at elske, og hans død følte hun, skønt kun et barn, som et smerteligt tab.

Langsomt fjernede hun sig fra faderen, der kun havde hån og foragt tilovers for det opvakte barn. Hvorfor? Fordi hun læste og slugte den ene bog efter den anden – og det blev hende forbudt. Efter morfaderens død var nøglen til bogskabet i hans lomme, og han vogtede som en bidsk vagthund over hendes hemmelige last.

Efter hendes eget udsagn var hun et smukt barn, og morfaderen forkælede hende. Hun havde behov for ømhed og var senere i livet parat til at gengælde ømhed i rigt mål. En rolig velafbalanceret, dybt religiøs mand, der forstod hende og i modsætning til forældrene hurtigt opdagede hendes gode forstand og hurtige fatteevne. Så længe han levede, følte hun sig tryg. Hun havde ingen sans for at lege med dukker – som femårig læste hun uden besvær de tyske klassikere, og hun slugte Holbergs komedier og hans Danmarkshistorie, som næppe nogen ville kalde læsning for småbørn. Ikke uden undren skal han have spurgt hende: »Hvor meget vil du da læse?« »Alting«, var hendes svar, og det mente hun. Men faderen havde trods alt respekt for den gamle Brøer, han har surmulet og beklaget sig til hustruen, men han tav over for svigerfaderen.

Snart skulle Dorothea komme til at danse efter hans pibe. Måske har han hadet at se et »lærd fruentimmer« i sit hus – noget han som mandschauvenist ville føle som en skamplet. Men også morfaderen kunne undre sig, selv om gamle Brøer var rummelig nok: »Hvad kan det nytte, at du kan læse latin og græsk – du har jo ingen bukser på, og så kan du ikke blive professor!« Hvis faderen havde hørt den bemærkning, har han godtet sig. Men hos ham var det et brutalt krav, og han har set hen til at blive den, der bestemte. I sit hjerte anerkendte hun vel denne ret, men hun kom til at hade den far, der forlangte at blive adlydt betingelsesløst, da den elskede gamle Hans Brøer lukkede sine øjne.

Fra den dag var kampen i gang. Hun ville ét – men han ville noget andet og var rede til at bruge alle magtmidler. En pige skulle leve som en pige og ikke te sig som en universitetsprofessor. Hun havde jo ingen bukser på.

Bøgerne stod nu bag lås og slå. Hun lånte sig frem hos venlige mennesker og fortæller i sine erindringer, hvordan hendes ben blev gule og blå af bøgernes vægt, når hun smuglede dem ind på sit kolde kammer. Men også brændestykker havde hun i sit frakkefoer, for lyset blev taget fra hende, så hun måtte hver aften læse i smug ved kaminildens sparsomme lysskær. Altid følte hun sig forfulgt og altid som en forbryder på gale veje. Nok blev hun tvunget til huslige gøremål – men altid var bogen inden for rækkevidde. Alene sad hun på sit kolde kammer og købte lys for sine sparsomme skillinger – men altid var faderen over hende som en høg. Når hun var borte, pakkede han bøgerne ind og låste dem inde

i et skab. Kun moderen synes at have en voksende interesse for hendes hurtige nemme og boglige sysler. Hun lærte sig selv fransk, og da faderen pludselig står i hendes stue, bliver han rasende. Han beder hende om at læse et par sider højt. Han bliver stille og næsten stum, da han beder hende genfortælle på dansk, hvad det var hun havde læst. Pigen ved mere, end han var klar over, men han er stadig ubøjelig.

Da hun er 15 år, melder den første frier sig. Skønt lille af vækst er udseendet net og endnu er der kun svage spor af den fedme, som senere skulle gøre hende til en lille kuglerund person. Manden – en embedsmand i 30rne var af god familie og med en temmelig stor formue, og som hun sagde: »mere smuk end hæslig«. En mand ret efter forældrenes ønsker. Men hun takker for tilbuddet og afslår – om end ikke uden skrupler. Hun anerkendte mandens og forældrenes ret til at bestemme.

Men for at indgå et ægteskab må man også elske den der er udpeget, og det gjorde hun ikke. Hun foretrækker en anden – en ung søløjtnant – men han er ikke efter forældrenes hoved og tage en mand mod deres vilje vil hun ikke. Faderen er rasende. Han spørger hende opbragt: »Hvor er de kapitaler du vil leve af?« Hun rækker hænderne frem og svarer blot stille og roligt: »Her er de.« Embedsmanden ventede forgæves på hende i 10 år. Søløjtnanten var død – og Charlotta Dorothea var i mellemtiden blevet uformeligt fed. Selv faderen har vel indset, at det ville komme til at knibe med at få afsat datteren. Men let har det ikke været. Hun har længtes efter en mand og et hjem. Hendes sind er

splittet. Det er kampen mellem følelse og forstand.

I 1750 begynder hun at omgås de franske skuespillere. Hjemmevant færdes hun på teatret. Sammen med forældrene havde hun nu bolig på Charlottenborg, og det har ærgret faderen, at når fornemme herrer bankede på hans dør, var det jomfru Biehl de ville have i tale og ikke ham. Gradvis kaster hun glans over huset, og tonen bliver en anden i hjemmet.

Men hun er stadigvæk mistænksom. Faderen er jaloux og har endnu kræfter til at buldre op, som en grov og tom tønde. Hun oversætter stykker til de franske skuespillere og begynder snart at skrive stykker for teatret selv.

Men det er ikke på grund af hendes skuespil, hun vil blive husket, selv om hendes teaterinteresse som oversætter måske var årsag til en betydelig bedrift, da hun i løbet af kun et år kunne lægge en fremragende oversættelse af Cervantes Don Quixotes på den undrende Søren Gyldendals bord.

I løbet af kort tid havde hun lært sig spansk, og da den herboende spanske gesandt Manuel Delitala opfordrede hende til at oversætte hans lands berømte klassiker, tøvede hun ikke. Han talte spansk med hende for at øve hende – og hun gengav teksten med en livfuldhed, som hun kendte fra Holbergs dansk – der fik det store værk til at glimre. Pigen var ved at blive berømt. Nu kunne hun hjælpe den far, der længe havde levet over evne og på grund af overdreven selskabelighed var dybt forgældet. Uden skrupler tog han imod.

Men allerede nogle år inden havde hun i Kongens

Have truffet den mand, der skulle få en altafgørende betydning for hendes liv. En sommerdag drikker hun kaffe ved springvandet, og da hun hæver blikket fra bogen ser hun en ung mand, der også sidder og læser. Hun havde set ham før, men kendte ham ikke. Hun får broderen til at forestille hende for den unge smukke mand. Mødet med Johan Bülow blev af afgørende betydning for hende og det gav hendes liv mening og indhold.

Ufølsom over for hende har den unge Johan langtfra været. I klogskab og intellekt overskyggede hun ham langt. Men han nød den langt ældres selskab og lyttede intenst når hun talte om, hvad der rørte sig inde i hende. Altid blev hun opstemt, når hun var i hans nærhed eller i forventningen om et blot hastigt og flygtigt møde. Nogen erotisk forelskelse kommer vel næppe på tale – snarere en næsten sygelig afhængighed af et andet menneske. Hun står bag gardinet, når hun ved, at han kører forbi på vej til slottet. Som opdrager for kronprinsen den senere kong Frederik VI har han sin gang på slottet og stiger hurtigt til de højeste grader, nogen hofmand kan nå. Men magtpositionen går ham ikke til hovedet – og nogen politisk indflydelse drømmer han ikke om. For Bülow var det magtpåliggende at kronprinsen fik så mange kundskaber, at han selv blev i stand til at herske. Bülow var klog, og Struensee og Enevold Brandt var i for frisk erindring.

Ikke underligt at det rammer jomfru Biehl hårdt, da hendes fine drømmekavaler gifter sig med Else Marie Hoppe. Det er et opsigtsvækkende skridt – og folk har snakket, men Dorothea har sørget. Hun trækker sig ind i sig selv for en kort stund – ryster

sig som en hund, der har fået prygl, og klog som hun var, vælger hun at spille rollen som hustruens beskytter. Det var der også grund til, for den udkårne var hverken særlig smuk – eller særlig klog – hun var mildt sagt åndeligt tilbage, og samtiden undslog sig ikke for at karakterisere hende som en sinke. Men hun var rig – endog meget rig – og det gjorde ham i stand til at erhverve herregården Sanderumgård og der at føre det liv, som han ønskede omgivet af bøger og sine papirer – men navnlig gjorde rigdommen det muligt for ham at udøve et omfattende og storstilet mecænat til glæde for videnskabsmænd og forskere.

Mærkeligt må han have haft det mellem en hustru med hvem han i virkeligheden var ude af stand til at føre en fornuftig samtale og den ældre veninde – der altid var skåret for tungebåndet – vittig, skarp og velorienteret om alt, hvad der rørte sig i livet og også uden for dets grænser. Men udelukkes kan det ikke, at det var modsætningen mellem de to, der gav ham ro og harmoni i tilværelsen. Livet på Sanderumgård og den mere end følsomme korrespondance mellem den smukke hofmand og den livskloge »krønikeskriver«, for at bruge et moderne ord, forhindrede dog ikke, at han var nær de politiske begivenheder på slottet og i den noget problematiske regeringsførelse efter Struensees fald.

Både Bülow og dermed også jomfru Biehl har været indviede i det ublodige kup, hvor den 16-årige kronprins fratog Guldberg den regering, han havde ført med enkedronning Juliane Maries støtte. I samtaler har de udvekslet synspunkter – og ganske naturligt er de kommet til det resultat, at når Christian VII var så syg, at det ikke var muligt for ham

at regere – ja så måtte den unge kronprins være landets hersker. Det som Guldberg stod for, var det i virkeligheden lovligt? Så kuppet den 6. april 1784 kan i al fald ikke være kommet som nogen overraskelse for de to.

Med kronprinsens tilladelse og gennem Bülow forsynet med sagens aktstykker nedskriver hun på Bülows opfordring et minutiøst referat af handlingsforløbet i de begivenhedsrige dage. Vel er det ikke Danmarkshistorie – men snarere rent personlige indtryk af et broget hofliv, hvor de dramatiske begivenheder – også set med nutidens øjne – fulgte slag i slag.

Det ville være galt at tro, at Charlotta Dorothea Biehl har leveret hofsladder baseret på nyfigent nøglehulskiggeri. Hun er altid velorienteret, skarpsindig, klog – men hård mod dem hun ikke kan lide. Hun havde fået en helt enestående hukommelse i vuggegave, og hendes skildring af Frederik Vs hof og hans ofte ryggesløse liv og den sindsforvirrede Christian VII og hans ulykkelige unge dronning næsten emmer af det liv, der ofte er den historiske fremstilling beskåret. Hendes bekendtskabskreds har været udstrakt – og både Christian VIIs opdrager, schweizeren Reverdil og Frederik Vs livlæge Henrik Wohlert har ikke været karrige med oplysninger til glæde for hende og for os. Hun får en enkelt periode af Danmarkshistorien til at gnistre af liv.

Ovre på Fyns Stiftsmuseum i Odense hænger Jens Juels portræt af hende. De fedladne træk lader sig ikke skjule, selv om de med alderen gav hende et

næsten komisk lidt forvokset udtryk. Selv om hun på et senere portræt lader sig afbilde med et væld af strudsefjer i hatten, var det ikke just velstand, der trykkede hende. De sidste år var drøje. Hun boede i inspektørboligen på Charlottenborg sammen med en yngre broder, der nærede en lige så ringe forståelse for hendes personlighed som faderen – og altid kæmpede hun med en håbløs økonomi. Det pinte hende, at Wessel fik 200 rigsdaler for et aldeles ubrugeligt stykke, mens hun aldrig så en skilling for sine litterære arbejder. Kun efter udsendelsen af Don Quixote fik hun 100 rigsdaler af kongens kasse, »den første opmuntring efter 13 års møje«. Hun døde 57 år gammel, plaget af sygdom i en lille lejlighed på Kongens Nytorv, to måneder efter hun havde skrevet sit sidste brev til den elskede Bülow.

Hun havde et ønske, som også blev opfyldt. En lille silhouet, som Johan Bülow en gang havde givet hende, fik hun med i sin kiste. Men heller ikke Bülow var ufølsom over for hendes dybe hengivenhed for ham. Han lod sætte en mindesten i Sanderumgårds have, der blot bærer hendes navn. »Hendes venskabs nære minde følger mig til min grav.« Hun blev bisat i krypten i Petri Kirke – men som Bülow skrev foran i hendes selvbiografi: »Hun troede der at finde hvile – men også i den var hun udsat for forfølgelse, thi en bombe knuste hende i kisten, da Kjøbenhavn blev belejret af de Engelske.«

Stilfærdige bekendelser

Sophie Thalbitzer

Her på min væg hænger der en silhouet af en herre, som næppe har været uden betydning og utvivlsomt begunstiget af en velstand, som ofte var en følge af at være kongelig agent. Johan Ludvig Zinn, kongelig agent, står der under den selvsikre herre med den trekantede hat på sit tunge hoved og med en stor sløjfe i sin hårpisk. Kalvekrøset vælder som kalkunpludder ud under hans svære hage. Jo agenten har gjort det godt.

Desværre var hans velstand lige så kortvarig og luftig som altid i min familie, for agenten er min tiptipoldefar og så længe kan rigdom umuligt holde sig.

Allerede i næste slægtled smuldrede det hen, og da det tiloversblevne nåede sønnesønnen med det imponerende navn, Maximillian, ja så måtte han tage til takke med en lotterikollektion i baghuset i agentens fordums så prægtige gård.

Men Maximillian var lykkelig og uden skyld i den økonomiske deroute. Statsbankerotten i 1813 vendte om på mangt og meget og også på livet i den Zinnske gård i Kvæsthusgade. Kun få handelshuse havde styrke og midler til at klare sig.

Godt at den rige agent blev forskånet for at se sit livsværk svinde ind til et deficit. Han var forlængst stedt til hvile i Skt. Petri kirkes krypt.

Datteren Sophie kalder sin lille bog for »Grand-

mamas bekendelser«. Hendes navn står ikke på titelbladet og først i 1922 fandt Gyldendal på at udgive den i serien »Memoirer og Breve«. Det er næppe for meget sagt, at netop denne bog vel nok er det betydeligste bind i den lange række af udgivelser, som serien omfatter. I al fald er det nok den, der siger nutidens læsere mest.

Nu er vi vant til, at ordet bekendelser skulle hæve sløret for noget sensationelt. Men her tager vi fejl. Sophie Thalbitzer har ikke noget opsigtsvækkende at byde på. Hun har ingen synder at bekende. Men hvad skal vi da med bekendelser, som ikke er bekendelser i ordets nutidige forstand? Hvad kan en 200-årig syndsbevidsthed nedskrevet af en overklassepige til sin familie sige os i dag? Er det fordi hun har læst Rousseaus Confessiones, at hun pludselig har fået lyst til at meddele os om sit eget liv? Måske – men hvilke tanker, hun nu end har haft, så tegner hun et billede af sig selv, sit miljø og sin samtid. Hun har skrevet uden tanke på udgivelse. Det er private optegnelser af stor værdi, der først længe efter at blækket er blevet tørt er fremdraget af familiens gemmer.

Den unge Sophie har tilsyneladende intet at angre. Gennem sine egne beskrivelser af sig selv og sit sorgløse ungdomsliv, giver hun et stærkt selvportræt, der viser at hun oprindelig har haft et livfuldt sind – og en skarp iagttagelsesevne. Det er helt tydeligt, at hun selv bliver revet med af den livlighed, hvormed hun beskriver sit forlængst forsvundne ungdomslivs lette og uskyldige tildragelser, så hun, mens hun skriver glemmer sit senere livs sørgelige og halvtriste omstændigheder.

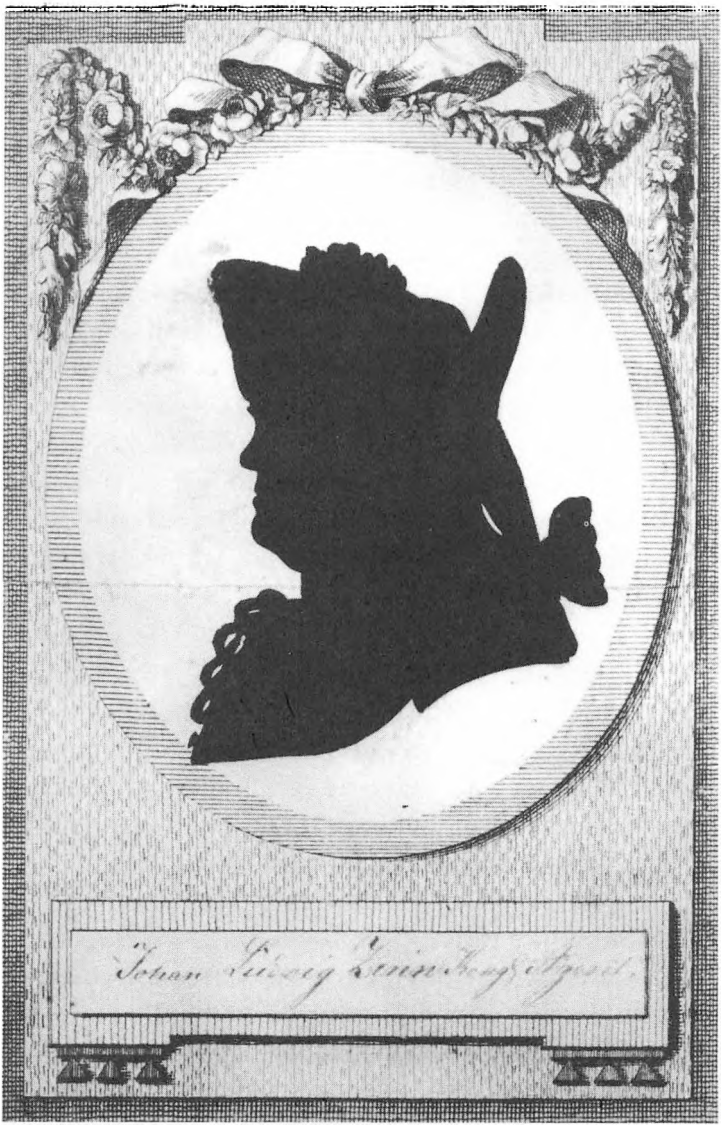

Silhouet af den kongelige agent Johan Ludvig Zinn, frygtet af såvel hustru som af sine børn. En streng husherre i hjemmet i Kvæsthusgade nr. 3. Som mange af storkøbmændene i den florisante handelsperiode mistede Zinn sin store formue ved statsbankerotten i 1813. (Privateje)

Indholdet af den lille bog er en mærkelig blanding af idyl og barske, næsten ubarmhjertige tildragelser. Vi kender den rolige ofte muntre hygge fra Heibergs vaudeviller og fra Hostrups komedier. Men tag ikke fejl. Under den idylliske overflade lurer virkeligheden, der ofte er barskere end vi i dag rigtig kan forestille os.

Men den kongelige agent handlede ikke blot med korn og sukker. Desværre handlede han også med sine døtre. De skulle afsættes til den højstbydende – og prisen for vor Sophies hoved skulle vise sig at være særlig høj – for af alle sine seks børn, holdt han mest af hende. Hvis han i virkeligheden kunne holde af andet end af sin forretning, der voksede og voksede, så han ved sin død efterlod sig en meget betydelig formue.

Sophie Dorothea Zinn blev født i 1774 og hendes opvækst i et velhavende hjem i Kvæsthusgade nr. 3 skulle tilsyneladende være skærmet for ydre storme – og dog forstår hun ikke at skjule livets modgang, da hun skriver sine bekendelser og tilegner dem til sin lille seksårige dreng. To børn havde hun mistet, og også det havde mærket hende. Fint beretter hun over for en lille indviet kreds om et rigt og flagrende ungpigeliv og om tildragelserne i den københavnske lilleverden. Der er ingen sensationelle afsløringer i hendes lille erindringsbog – måske næsten det modsatte – men den lærer os, hvordan et frimodigt og muntert sind kan knægtes i opvæksten. Måske står det allervigtigste i denne lille bog mellem linierne.

Johan Ludvig Zinn var født i Bayern, men kom som

ung mand til Danmark, hvor han hurtigt med et initiativrigt handelstalent svinger sig op til at blive en af stadens førende storkøbmænd. Han bliver medlem af Sø- og Handelsretten og i 30 år var han en af stadens 32 mænd – dvs. borgerrepræsentationen, hvor han sad til sin død i 1802. At han har været en uhyre velstillet mand, kan der næppe herske tvivl om. Han køber den store gård i Kvæsthusgade, det nuværende nr. 3, som optages af hans stedse voksende forretning og hans familie. Måske har det pint ham, at han ikke var byens største skatteyder – han måtte slå sig til tåls med at være den næststørste.

Tiltalende har han næppe været. En tysk bulderbasse, der enerådende herskede i de store stuer til gaden, mens hans forskræmte kone holdt til i køkkenet. Alt for rundhåndet har han næppe været med husholdningspengene, så det gjaldt om at strække dem, for bad hun om mere var det som brød der et uvejr løs. Datteren Sophie lægger ikke det mindste skjul på, at han både var opfarende og hidsig.

Gennem hustruen, som var datter af kobberstikkeren, professor ved Kunstakademiet Johann Martin Preisler, kom grossereren ind i de bedste kredse, og det har passet ham. Kombinationen af velstand og kultur har alle dage været en nyttig blanding. Men for Sophie skulle det vise sig at være en tvivlsom lykke at være faderens foretrukne.

Foreløbig lykkedes det for Sophies strenge fader at holde alle frierne fra livet. Smuk har hun været, og foruden at være et særdeles godt parti har hun været fuld af charme. Hun har moret sig på baller og har været opvartet og feteret, men faderens øje

hvilede konstant på hende, og at komme med en bejler med en slunken pengepung skulle faderen nok til enhver tid forhindre – og hun var da også fyldt 21 år, førend hun af konsul Henry Thalbitzer blev ført til brudeskamlen.

Partiet var respektabelt, og det passede grossereren at have en svigersøn der var østrigsk konsul. Men om Sophie har holdt af ham, er så en anden sag. Selv siger hun, at hun agtede ham, og det er trods alt en afdæmpet bekendelse. Mange af hendes jævnaldrende og måske knapt så attraktive veninder havde med kyshånd sagt tak til den første den bedste frier, hvor en fader ikke havde været så nøjeregnende. Vi gætter næppe galt, når vi tror, det var en sørgmodig Sophie, der gav konsulen sit ja foran alteret i Petri kirke. Og dog skriver hun selv, at »Ja, jeg blev lykkelig – agtelse og kærlighed for den bedste mand har forskønnet de ni første lykkelige år af mit ægteskab og trøstet mig i disse tre sidste år, da sorg og kummer næsten uafladelig har forfulgt mig. Jeg agtede ham højere end nogen af de unge mennesker, jeg kendte.« Måske taler hun sandt, men hun elskede tidligere en anden, som hun ikke måtte få. Han var udlænding, og det var det værste af alt. Tænk hvis der skulle komme en og snuppe faderens dyrebareste skat og føre hende til et fremmed land – og byen vrimlede med udlændinge i de dage.

Efter kongedømmets blodige fald sendte den nyskabte franske republik delegationer til de andre lande for at få det nye Frankrig anerkendt af nabolandene. Men også handelsfolkene var parate og kommissærer kom til København for at slutte kontrakter med vores førende handelshuse. De færde-

des i de bedste kredse, og de kom også i Kvæsthusgade nr. 3.

Det løfte, som faderen havde afkrævet Sophie – at hun forpligtede sig til at fortælle alt, hvad der foregik mellem hende selv og det andet køn – det holdt hun, men det afgjorde hendes skæbne, som måske ville have drejet i en helt anden retning. Var hun ikke blevet så hårdt kontrolleret, var hun utvivlsomt blevet gift med Auguste Garonne – en af de franske kommissærer, som besøgte København for at opkøbe korn til det nye Frankrig.

Disse franskmænds tilstedeværelse i det lille provinsielle København virkede som en perlende champagne på borgerskabets giftefærdige døtre. Godt så de ud med tricolorens kokarde i hatten og skærfet om livet. Ballerne og fester var ikke til at kende. Der blev sunget revolutionære sange og samtaler gik på fransk, og de dristigste af pigerne anskaffede sig også skærf i tricolorens farver.

Sophie var blandt de dristige, måske var hun den allerdristigste. Hun gjorde lykke og blev dybt forelsket i Garonne, og i sit hjertes lønkammer drømte hun kun om at slå sig ned i Frankrig ved hans side. Men hele tiden stod faderens skræmmebillede foran hende. Hun holdt sit løfte til ham, og derfor kom han til at virke som hendes livs stoppeklods.

Det gjorde det heller ikke lettere, at Sophies bedste veninde, den lidt yngre Triene Fiedler, var faldet for franskmandens letfærdige flirt med hende, med det resultat at hun havde forelsket sig dødeligt i ham. Dødeligt skal næsten tages bogstaveligt, for Trienes helt selvopgivende sværmeri blev Garonne for meget. Han foretrak Sophies mere jordnære forelskelse. Men også for hende har det været dødeligt

alvor, og hendes følelser har svinget mellem tiltagende forelskelse i Garonne og anger både over for veninden og over for sin ufølsomme far; Sophie har været i vildrede og gav op – og trak sig tilbage.

Så gik det, som det ofte går. Nu var det Garonnes tur til at blive dødeligt forelsket. Han tænkte kun på Sophie – og kunne hverken sove eller spise – og Triene, ja hun sygnede hen af sorg, fik feber og svævede lang tid mellem liv og død. Hun blev aldrig rigtig glad mere. Sophie var en anden natur – det lidelsesfulde lå ikke for hende. Men at hun var dybt forelsket i Auguste Garonne var der ikke tvivl om.

Ingen har måske karakteriseret de to veninder bedre end verdensmanden Honoré Duveyrier, der ved udstrakt selskabelighed har haft rig lejlighed til at lure dem begge af. Uden omsvøb skriver han til Sophie: »Triene interesserer mig mere end Dem selv, højst elskværdige Sophie, fordi dette blide og svage barn af naturen har fået større evne til at føle end til at indgyde følelser, mens De er skabt til at vække følelser, hvor De ikke selv føler – fordi De har mere end De selv behøver og fordi der mangler hende noget, fordi De vil blive lykkelig uden at vide det – måske uden at ville det, mens det vil koste hende mange kampe ikke at blive lykkelig.«

Man må lade Duveyrier, at hans sikre udsagn om de to tyder på, at han hvad kvinder angår har kendt mere end sit Fadervor. Ikke underligt at han fik mangt et hjerte til at banke. Thomasine Buntzen, der netop var blevet gift med den langt ældre P.A. Heiberg, fatter en heftig passion for den elegante franskmand. Som barn af sin tid ængstes hun for sine egne følelser, som hun har svært ved at tøjle –

og næsten dagligt var hun i de franskes selskab, for Heibergs var med både i teatret og i de selskaber, hvor man gjorde stads af de franske kommissærer.

For Heiberg har deres ankomst været en lykkelig tildragelse. De revolutionære tanker lå ham ikke fjernt – og mere end én gang var han blevet idømt bøder for viser og skuespil, som talte mod kongemagten. Men bøderne betalte hans svigerfader, den gamle stadsmægler Johan Buntzen – Thomasines fader – der trods alt ikke var blind for den farlige kurs, som Heiberg fulgte, og som bekendt endte med hans landsforvisning og hans ægteskabs tragedie, hvor Thomasine gifter sig med Carl Frederik Ehrensvärd-Gyllembourg, ligeledes landsforvist for meddelagtighed i mordet på kongen af Sverige, Gustav III. »Du har din frihed«, sagde Heiberg og de ord ramte Thomasine. Var ikke Duveyrier blevet kaldt hjem til Frankrig, var måske meget blevet anderledes i vor hjemlige litteraturhistorie.

Honoré var også med hos Zinn i Kvæsthusgade, da grossereren beredvilligt tilbyder sit hus som ramme omkring en stor fest til ære for de franske kommissærer, en fest som oprindelig skulle være holdt i den rige agent Erich Erichsens palæ på Kgs. Nytorv, den nuværende Handelsbank. Med ham som vært skulle der afholdes et officielt selskab til de franskes ære med påfølgende bal på Hotel Rau, det senere Hotel d'Angleterre. Men den slags går ikke. Bernstorff griber ind. En fransk fest med et næsten officielt stempel vil af englænderne blive betragtet som en utidig demonstration. Udsendte

indbydelser kaldes tilbage, og Zinn træder ugen efter ind som vært i stedet for.

Fra Sophie ved vi, at Heibergs var med. Velkendt er det, at da låget ved middagen tages af postejen, flyver tre kanariefugle ud af fadet med sedler om halsen, på hvilke de forbavsede gæster kunne læse: »Toulon est repris«, og lige så velkendt er det, at Duveyrier efter bordet sprang op på sin stol og sang Marseillaisen til alles henrykkelse. Selv den rige grosserer Zinn skal have set veltilfreds ud, selv om han i lommen havde et anonymt brev, der på det alvorligste advarede ham mod demonstrationer og afsyngelse af republikanske sange i sit hus. Kom det nogen for øre, ville englænderne vide at tage deres forholdsregler over for ham.

Heiberg har befundet sig vel. Som sædvanlig er han snart midtpunktet i selskabet, og naturligvis skrev han en dag en vise om Toulons erobring, som gjorde stor lykke hos de franske kommissærer og udsendinge.

»Britten som vil ene råde
over havets våde skjød
ruster ud en købmandsflåde
som med guld Toulon beskød
ak at ej han guldet sparte
slet han vandt og slet forsvarte
leve de der tog Toulon.«

Men en dag er det hele forbi. Københavnerne har moret sig, mens hovederne har rullet i det fjerne. Franskmændene rejser hjem. »Adieu, Sophie – adieu, trop chere.« Der bliver tyst i salonerne og i de riges huse. De farvede atlaskesbånd i tricolorens

farver lægges stille ned mellem lavendelposer i damernes dragkister.

Med ægteskabet ændres Sophies liv. Den beskyttede tilværelse forlod hende aldrig – og mere end en gang bedyrer hun, hvor højt hun elsker sin mand, hvis godhed ingen grænser kender. Han er preussisk konsul i Helsingør og familien slår sig ned i sundbyen. Var det franskmænd i Kvæsthusgade, var det englændere i Helsingør, og Sophie hørte med til de toneangivende kredse i sundbyen. Hendes svigermoder, som boede i huset, var engelsk – og de familier man kom sammen med var engelske. Balfour, Wright, Brown, Chapman og Gordon Norrie var navne, man så på de blankpolerede messingskilte på de grønmalede døre. Det var velhavende folk, hvor herrerne blev siddende ved middagsbordet, når damerne havde rejst sig, og så gik portvinen den rette vej. Om lørdagen gik man til Evensong i den engelske kirke, og som hun skriver: »Vi kom sjældent ud og havde endnu sjældnere fremmede. De familier vi omgikkedes var engelske – man hadede på godt engelsk alt, hvad der var fransk og engelske aviser og engelsk politik var det eneste, der blev rost og yndet.«

Men det har trods alt ikke været let at være engelsk i Helsingør, for i marts 1801 ankrer den engelske flåde op ud for Kronborgs bastioner. Admiralerne Nelson og Parker står ned gennem Øresund, men ikke i de bedste hensigter. Ængstelsen har været mærkbar i Helsingør. Åbnede kanonerne ild mod engelskmanden, var et bombardement af byen det naturlige svar. Sophie bliver, hvor hun er – hun har lige født sønnen Billy, men ængstes da hun hø-

rer, hvordan kanonerne bliver kørt gennem gaderne og bragt i stilling på Kronborgs bastioner. Med blandede følelser har den engelske koloni set flåden sejle ned gennem sundet. Kanonerne har skudt og fået murene til at dirre i Frederik IIs gamle slot. Men hvad hjalp det, når fjenden sejlede så tæt på den svenske kyst, at kuglerne fra bastionerne ikke kunne nå dem?

Og englænderne kom igen. I august 1807 står en eskadre på henved 500 fartøjer ned gennem sundet. Vi holdt på den gale hest, og det kom vi til at betale for. Fastlandsspærringen og alliancen med Frankrig kostede os ikke blot flåden men også en sønderskudt hovedstad. Panikslagne flygter folk fra Helsingør, som man regnede som det første bombemål. Men her tog man fejl – krudtet og de nye brandbomber skulle gemmes til København. Ved Vedbæk landsættes det første kontingent af tropper, der lægger sig i en ring uden om København. På højdepunkterne uden for byen sætter de kanonerne i stilling. Inden længe skulle bomberne trække deres ildstriber hen over septemberhimlen – mens københavnerne spejder længselsfuldt efter det forsvar, som aldrig kunne blive noget forsvar.

General Peymann – byens kommandant og over 70 år – er en ulige makker for Sir Arthur Wellesley, den senere hertug af Wellington, der i Napoleons generaler var vant til at møde en farligere modstander end en affældig opgivende dansk general. Britterne øver sig og sætter sig et blodplettet minde i det såkaldte træskoslag ved Køge, hvor deres soldater nedslagtede næsten 1000 bønderkarle udstyrede med spader og høtyve. Englænderne har haft

let spil – men hele felttoget og det første bombardement af en forsvarsløs civilbefolkning med brandbomber, der snart skulle sætte husene i brand, tjente dem ikke til ære. Måske har de anet det selv, for kritikken af den danske eventyr udeblev ikke i parlamentet. Men hvad hjalp det, når Frue Kirke stod i brand som en lysende fakkel.

Sophie er rædselsnætterne på nært hold. Familien troede som så mange andre, at hovedstaden var et sikrere opholdssted end Helsingør, og manden og hun og deres lille dreng søger ind til familien. Faderen var død kort efter Slaget på Reden, hvor kanontordnen har fået ruderne til at klirre i Kvæsthusgade. Rørende er hendes skildring af ham som en gammel afkræftet mand, da han besøger dem i Helsingør. Ramt af et slagtilfælde er den før så mægtige agent blevet helt ændret. Med tårer i øjnene tager han afsked med sin kæreste datter, der selv ikke har haft det så let. Alt er glemt. For hende vil han altid stå som den kærlige fader.

Der er skrevet så meget om rædselsnætterne, hvor bomberne faldt tæt over byen – og hvor københavnere flygtede ud på Amager, for der følte de sig i sikkerhed. Thomas Overskou har skrevet om det, og Just Mathias Thiele og Rahbek er begivenhederne på nært hold. Men Sophie Thalbitzers skildring af sammenhold og livsvilje giver hendes bekendelser en anden, helt ny dimension. Helt lammet af sorg sidder hun som en ung kvinde, der i løbet af kort tid har lagt to børn i graven. Hun er angerfuld – er det hendes skyld? Hun har selvbebrejdelser over ungdommens uskyldige glæder – og hun siger til sig selv – at ond har hun aldrig været,

måske blot lidt letsindig. Det er næsten som om hun næsten rødmende kalder sine blade af sit liv for sine bekendelser. For hende er det alvor – hun synes alligevel, hun både har noget at angre og bekende.

Da hun sætter punktum, er hun lige fyldt 33 år. Hun følte sig dybt ulykkelig – men som en chokbehandling virker det skånselsløse bombardement og tabet af flåden, som hun ser sejle ud af havnen. Livskraften vender tilbage. Nu vil hun skrive om det liv, som er levet og det, som skal begynde igen. Hun dedicerer bekendelsen til sin søn. Hun er mærkelig bodfærdig – men livet ligger trods alt og venter hende – og det gjorde det. Først som en gammel dame på 77 år lukkede Sophie Thalbitzer sine øjne.

Der ligger et stort hvidt hus i Kvæsthusgade. Den Zinnske gård i nr. 3 kunne fortælle meget, hvis stuerne kunne tale. En plade over porten fortæller, at der boede komponisten I.P.E. Hartmann i 72 år. Han var gift med et barnebarn af den rige kongelige agent. Men selv de mægtigste handelshuse synker i grus, og det Zinnske handelsdynasti var ingen undtagelse. Sønnesønnen endte med en lotterikollektion i bagbygningen – sådan kan det gå – men han var lykkelig.

Lensgrevinde og kongens hustru

Grevinde Danner

Køn var hun langtfra. Men hun må have haft en egen charme og udstråling, så hun fik mandfolkene til at tabe hovedet. Hendes ansigtstræk var grove, ja næsten vulgære. Hendes fysiognomi røbede kun alt for tydeligt, at hun var rundet af folket. Og dog skal hun have ført sig med ynde, for kroppen var velskabt, og benene røbede ungdommens balletrin.

Opdragelsen på teatret havde også lært hende den anstand, som hun senere i livet skulle få så hårdt brug for, og med alderen kunne der komme noget næsten hoffærdigt nedladende over hendes bevægelser. Det var, som om hendes herkomst skulle skjules under en attitude. Ingen er vel blevet så forskelligt bedømt som netop hun.

Louise Rasmussen kom til verden den 21. april 1815. Som nummer 337 er hun opført i Fødselsstiftelsens dåbsprotokol, og dagen efter fødslen får hun navnet Christine Louise Rasmussen. Moderen var en ugift tjenestepige, Juliane Caroline Rasmussen, og faderen grosserer og mægler Gotthilf Ludewig Køppen. Selv om han levede et lykkeligt familieliv og havde to børn med sin kone, fik den lille udflugt til samfundets jævnere lag følger.

Mormoderen var vaskekone, og efter den lille piges fødsel må moderen opgive at være tjenestepige. Hun ernærer sig nu ved syning og bliver »pyntekone« på teatret, hvor hun træffer snedker Johannes Jensen, der for at tjene lidt ekstra tilbringer sine aftener som billetkontrollør. Han, der var enkemand og far til to døtre, falder for den kønne syerske, de gifter sig og får ved fælles hjælp anbragt grosserens lille fejltrin på Pierre Larchers danseskole ved teatret.

Han kom fra Frankrig »med nye moder og et nyt navn«, som fru Heiberg lidt nedladende skriver i sine erindringer. Hun agtede ham ikke stort og betragtede ham alle dage som en grov og vulgær person uden dannelse, og som gerne greb til spanskrøret for at sætte sig i respekt.

Men den lille Louise var kommet til teatret, og dermed synes hendes lykke gjort. Hun bidrager med sin beskedne indtægt til hjemmets økonomi, og da hun senere får August Bournonville til lærer, der finder hende »værd at opmuntre«, stiger hun i graderne. I 1830 får hun elevgage, og i 1835 bliver hun kongelig figurantinde, og Frederik VI underskriver hendes udnævnelse til den stilling, der var pensionsgivende og lønnet med 120 rigsdaler om året.

En lysende balletkarriere lå der langtfra for hendes unge fødder. Fru Heiberg lægger ikke skjul på sin foragt. Ja, hendes pen formelig sprutter af harme, da hun skriver om Louise i sine erindringer. Uden betænkning kalder hun hende »en af de ringeste og talentløseste figurantinder ved balletten. Hun var ikke smuk, ikke god, og i høj grad intrigant og ær-

David Monies portræt af Louise Rasmussen, senere ophøjet til lensgrevinde Danner, hører sikkert til de malerier af Frederik VIIs trofaste hustru, som både kongen og hun foretrak. De plumpe træk er sløret. En lille borgerkone fra 1840rnes København. (Frederiksborg)

gerrig indtil lidenskab.« Hele livet kaldte hun hende madammen. Hun nægtede simpelt hen at se hendes indflydelse på den degenerede monark senere hen i tilværelsen.

Men den unge Louise lever i håbet. Med misundelse har hun set, hvordan hendes angriber når til de højeste tinder og vel ikke helt uden de intriger, som hun beskylder Louise Rasmussen for. Og hun nærer ingen tvivl om, at hun nok skal finde lykken på teatret. Kom fru Heiberg ikke også fra folket? H. C. Andersen fra Odense, der som en opløben dreng spjætter hen over scenen, ja, han nåede dog så vidt, det er menneskeligt muligt, selv om det ikke var på teatret. Louise er fortrøstningsfuld.

Men langt nåede hun aldrig ved balletten, og solodanser blev hun ikke. Kun mindre roller blev hende betroet, og altid stod hendes navn nederst på rollelisten. Men alligevel lagde man mærke til hende, fordi hun kunne føre sig.

Hendes hænder var smukke, og med deres bevægelser forstod hun at sløre sit middelmådige ydre. Hun var koket og slagfærdig, og man glemte snart de flade bulldogagtige træk, der pinte hende hele livet igennem, og som hverken fotografiet eller datidens kunstnere søgte at sløre. »Jeg ved fuldt vel, at mit ansigt kun meget lidt egner sig til malerisk gengivelse, men til plastik egner det sig aldeles ikke,« skal hun have sagt, da hun så H.V. Bissens buste af hende.

Prins Frederik, den senere Frederik VII, havde allerede kastet sine øjne på hende. Som en særlig gunst havde han fået August Bournonvilles tilladelse til i pauserne at færdes bag scenen, noget han benyt-

tede sig af, navnlig når der var ballet på plakaten.

Hans ægteskab med Frededrik VIs datter, den tyveårige Vilhelmine, var en fuldstændig misforståelse. Hun var hverken velbegavet eller særlig indtagende af ydre, og hun evnede langtfra at holde den vægelsindede og udsvævende gemal fangen. Var ægteskabet en prøvelse for ham, der soldede og drak og ikke ganske holdt sig det sjette bud efterretteligt, må det have været en lidelse for hende. Han morede sig langt bedre uden for slottets mure og særlig i de unge balletpigers selskab.

Navnlig var kammerherre Rømeling et farligt bekendtskab for den forlystelsessyge prins. I hans hjem var der altid fest. Han holdt åbent hus for scenens dansemus og skuespillere med et lidt friere syn på moralbegreberne i datidens København, og prinsen sås ofte i selskab med den rødhårede Jensine Weiner, som han omtaler som »den elskede røde Rosa«.

Hans opførsel vakte opmærksomhed og ikke for det gode. »Det menneske vil snart lægge mig i graven,« skal den hæderlige Frederik VI have udtalt, da han hørte, at prinsen med magt havde tiltvunget sig adgangen til Rømelings hus. Han havde fået tilhold om at holde sig borte fra det berygtede sted, hvor kun letlevende personer havde deres gang. Men Jensine kunne han ikke slå ud af hovedet, og han levede åbenlyst sammen med hende i flere år.

Det var i hendes hus, at prinsen traf Louise Rasmussen. Men også der hvor Louise traf Carl Berling, og som den senere konge skulle også Berling blive hendes skæbne.

Han var oprindelig typograf, men navnlig var

han arving til det hæderkronde Berlingske Officin. Han var velstående, en levemand, der ofte sås i prinsens selskab. De kendte hinanden fra sommerophold i Lyngby, og prinsen fra Sorgenfri holdt meget af den noget yngre, men langt bedre begavede ven. Berling gjorde, hvad der var rigtigt, og hvad han kunne lide, sværmede prinsen også for. Vejen til Louises hjerte skulle senere gå via Berling.

Berling og Louise forelsker sig i hinanden. Jævnligt har han besøgt hende i Borgergade, og hans elegante vogn har vakt opsigt i det beskedne kvarter. Indviede kredse aner, at de er hemmeligt forlovet. Louise danser ikke mere. Hun har kvalme og er upasselig.

Louise er gravid, og den 5. juni 1841 føder hun deres barn i Flakkebjerg ved Slagelse. Sønnen bliver rundhåndet opkaldt efter husvennen, den senere kong Frederik VII. Frederik Carl Christian Louis Berling. Lokale folk står faddere til den lille dreng.

Efter drengens fødsel forlod Louise teatret. Overklassen hvisker i krogene. Selv ikke teaterlægens erklæring om en knæskade, der for stedse vil gøre hende uarbejdsdygtig, kan standse ondsindet sladder. Louise er fjernet på grund af usædeligt levned. Nøglehulskiggeren generalmajor C. E. F. Holten sætter rygterne i gang, og indenrigsminister H. M. Rosenørn bringer dem videre, og begge gør de sig lystige i deres memoirer.

Falske som de er, glemmer de at berette, at de viste hende megen ærbødighed, da hun blev gift med kongen. Nidviser og skillingstryk ser dagens lys i klubberne. Men Louise ranker ryggen, mens inju-

rierne hagler ned over hende og hendes to bejlere. For prinsen er med i det hele.

Efter sit første mislykkede ægteskab indgår han et nyt, der om muligt bliver endnu mere mislykket end det første. Valget var faldet på Marianne, datter af storhertugen af Mecklenburg-Strelitz. Frederik VI var død, og den kloge Christian VIII ser med mildere øjne på sønnens udsvævelser. Det med Louise gik nok snart over. Hun var jo »så forbandet styg«. Men det gik ikke over, selv om hun tilskyndede kronprinsen til et nyt ægteskab.

Det blev navnlig skæbnesvangert for Marianne. En sart og yndig ung pige, der blev så forfærdet over sin kongelige gemal, at hun hurtigt i sit lønkammer overvejede en skyndsom retræte. Kronprinsen var sjældent ædru, og i sin beruselse talte han taktløst og uhæmmet om Louise. Ikke underligt, at hun under et ophold hos forældrene foretrak at blive der. Kronprinsessen nægtede simpelt hen at vende tilbage til sin grove gemal.

Skandalen blev sløret. Alle beklagede, og kongen stadfæstede i 1846 skilsmissen. Som grund blev angivet en nedarvet sygelighed og et nedbrudt helbred. Og kronprinsen så adskillelsen som noget, han »højst ugerne gik med til.«

Som et plaster på såret blev hun rundeligt aflagt af statskassen, og det blev dyrt, for først i 1876 døde Marianne uden at have indgået et nyt ægteskab.

Men Louise var virksom. Rygter og ondsindet snak skal ikke kue hende. Hun ved nøjagtig, hvad hun vil, og hun skal nok have været den eneste, der havde indflydelse på den uregerlige prins. Hvor

han var flyvsk og havde alt for fantasifulde luner, var Louise Rasmussen et monument af urokkelig ro.

I sin lidt plumpe krop havde hun alt det, som han trods sin drøjde manglede. Måske elskede hun stadig Berling, men hun så det som sin opgave at tæmme den mand, der var Berlings bedste ven, og ikke uden storsind slap faderen til hendes barn gradvis sit tag i Louise.

Men hun må fare med lempe. Alle snakker. Louise må væk og må opgive teatret, som jo alligevel ikke rigtig lå for hende. Og havde teaterlægen ikke erklæret, at »den fri brug af benene som var nødvendigt for en danserinde var berøvet hende.«

Som 27-årig bliver hun afskediget i nåde og med en pension på halvdelen af sin gage. Lad så al snak fare. Det med et udsvævende liv er bare sladder. Det kan være drøjt nok for en danserinde at blive erklæret for utjenstdygtig på grund af en knæskade. men Louise lader sig ikke dukke af småborgerlig bagvaskelse. Hun skal nok vise alle dem, der skumler, at hun kan klare sig. Blev det ikke på teatret, hun kom til at gøre karriere, kunne det jo blive som modehandlerske.

Hun rejser til Paris for at uddanne sig. Fransk kan hun ikke, men hun er kvinde, og hun ved nøjagtig, hvad hendes medsøstre vil have. Hun handler hurtigt. Måske lidt for hurtigt, for hun lejer en butik i Vimmelskaftet uden at have magistratens bevilling til at drive modehandel, og Berling må hjælpe hende.

Han former brevet, hvori Louise Rasmussen ærbødigst anmoder den høje magistrat om tilladelse

til at nedsætte sig som modehandlerske med finere varer importeret fra Paris. Sammen skriver de et brev, som må få selv det mest forhærdede hjerte til at smelte.

Stakkels Louise, hun er forældreløs og må ernære en gammel affældig bedstemor, og bliver det et afslag, er alt tabt og glem ikke, at jeg »gående i mit tredivte år alt er meget svagelig.« Men nej. Oldermandens svar er et afslag. Den slags bevillinger gives kun til ældre og skrøbelige, og Louise fejler så sandelig ikke det mindste.

Oldermanden har for længst gennemskuet hende og tror ikke et øjeblik på supplikantens jeremiader. Hun stemples som fræk og handler på forventet efterbevilling. Kronprinsen må mobiliseres.

Berling og Louise drager til Fyn, hvor han er forvist som guvernør for at falde til ro. Kronprinsen, som må træde offentligt frem som Louises beskytter, anmoder høfligst om jomfru Rasmussen må få sin bevilling inden oktober flyttedag, og dermed basta. Hun får bevillingen på et magtbud, og man kunne jo for resten kun håbe på, at Louise fik så travlt, så hun måske glemte kronprinsen for en stund.

Men der forregnede man sig. Hun driver sin forretning i Mademoiselle Carpentiers navn, reklamerer flittigt for sine parisermodevarer og får patent på en sammenklappelig damehat, der kan nedlægges i en flad æske, men derfor glemmer hun ikke sin prins. Tværtom får hun mere og mere magt over den udflydende Frederik.

Utilsløret tager hun ophold i Odense og lader andre passe forretningen, og til sidst averterer hun den til salg. Kronprinsens omgivelser aner, hvor

det bærer henad. Hans rådgivere gør, hvad de kan for at forhindre mesalliancen. Adelen er ved at dåne af forargelse. Kun kronprinsen styrer for en gangs skyld sin faste kurs, og Louise er et monument af overlegenhed. Kongen ligger for døden, kronprinsen solder som sædvanlig, men han ved, hvad han vil. Louise afventer og er ikke i tvivl om, hvad der kan ske.

Den 20. januar 1848 dør Christian VIII. Hans sidste leveår var ikke uden bekymringer. Kronprinsen solder trods den politiske uro, og kongen beder ham om at ægte en prinsesse, som »måtte gefalde ham«. Men han vender det døve øre til. Frederik VII udråbes til konge, og Louise flytter ugenert ind på slottet.

Var det kun Berling, der forstod, at dette ligefremme kvindemenneske kunne tæmme det urolige i den degenerede oldenborgers natur? Havde denne ikke ofte nok bevist, at han var led og ked af prinsesser og damer fra de højeste kredse, og han befandt sig langt bedre blandt folket? Nu kan det ikke gå hurtigt nok. Berling tilknyttes hoffet. Han bliver kammerherre og stiger hurtigt til de højeste hofstillinger. De adelige embedsmænd vender ham ryggen i foragt, hvad der kun forøger hans stræben. Louise Rasmussen bliver fru Danner, og meget hurtigt optages hun i adelsstanden som baronesse Louise Danner. Og kongen indsætter hende som sin universalarving.

Berling og hun har gjort det godt. Kongen vil ægte hende, men statsministeren A. W. greve Moltke formår dem til at fare med lempe. Nemt har det

ikke været. »Hende til kone eller jeg er ikke konge mere.« Men tidspunktet er vel nok så uheldigt som overhovedet muligt. Der er uvejrsskyer på den europæiske himmel, og kongen af Danmark skal nødig gøre sig til grin.

Men Berling og Louise betyder lige så meget som statsministeren. De ivrer for en fri forfatning, men som venteligt kan kongen ikke bestemme sig. Han er vankelmodig og lunefuld, og både Berling og Louise holder ham fast ved det gamle løfte. Afskaffer han enevælden med den nye lov, bliver hans popularitet og hans styrke kun til gavn for de to, der styrer hans skridt, og kongen sætter sit navn på Danmarks Riges Grundlov den 5. juni 1848. At det netop den dag var baronessens søns 8 års fødselsdag er nok en tilfældighed – men det ligner en tanke.

Det skader heller ikke populariteten, at de danske tropper har heldet med sig i treårskrigen. Kongen vover det, skønt de ansvarlige gør ophævelser. Konseilspræsidenten advarer, og baronessen er da også villig til at udsætte giftermålet, men hun ved kun alt for godt, at det går kongen aldrig med til. De lever på Frederiksborg som mand og hustru, så hvorfor skal de vente?

Den 7. august 1850 lader han sig i al hemmelighed vie til Louise i Frederiksborg Slotskirke. Vielsen forrettes af den 75-årige biskop J.P. Mynster, som langt foretrækker et giftermål velsignet af kirken fremfor den løse og i gejstlighedens øjne helt anstødelige forbindelse.

Ægteskabet sætter sindene i bevægelse. Overklassen og godsejerne vender sig i afsky fra lensgrevinden. Den titel fik hun ved ægteskabets ind-

gåelse. Borgerskabet var mere tolerant. Men ingen tænkte på, at Louise måske var den eneste, der kunne styre kongen. Hun tog flasken fra ham og prøvede på at bringe orden i hans tilværelse. Men ingen vil godtage hende. I aristokratiets bigotte øjne var og blev hun madammen. Indførelsen af junigrundloven gjorde heller ikke forholdet til de fornemme kredse bedre.

Kongen er vred, fordi han mærker kulden, når han med hende ved sin side rejser rundt i riget. Kun socialisten Frederik Dreier synes at fatte hendes betydning. Han skriver, at hun »var en dygtig karakter med en klar forstand.«

Dreier har kun delvis ret. Helt så klog som han gerne vil gøre hende til er hun ikke. Forfængeligheden vokser gradvis op i hende. Hun vil anerkendes og respekteres som kongens hustru. Hun vil frem i rampelyset, og dem, der før havde hånet hende, skal neje sig for hende. Hendes stolthed er vel forståelig og menneskelig, men den blev hendes ulykke.

Hendes forgænger som kongelig maitresse, fru Frederikke Dannemand, var langt klogere. Stilfærdigt levede hun sit liv i Toldbodgade og afventede roligt Frederik VIs aftenbesøg, når han kunne se sit snit til en lille aftentur. Men sådan var Louise ikke. Aktiv og med en langt større indflydelse over en svag og holdningsløs monark var det ikke nok for hende at sidde med hækletøjet og vente på sin opvartende kongelige kavaler.

Og Berling var hende en dårlig rådgiver, fordi han selv var lige så ærgerrig. Kongen forstod ikke rigtig noget, og hun selv evnede ikke at ave sin ær-

gerrighed. Hun lærte sig sprog og skrev fejlfri breve, klædte sig efter moden og optrådte med værdighed. Alt det hjalp ikke. Aldrig kom hun frem i det officielle lys, og kulden udefra gjorde hende bitter og hævngerrig. Ingen ville anerkende hende, smædeskrifter væltede ud over hende, og fra scenen gjorde man hende til grin.

Erik Bøgh trækker fulde huse på Casino, da han sætter »grevinden og hendes søskendebarn« på plakaten. Det handler ganske vist om Madame Dubarry, men ingen var i tvivl. Det er lensgrevinden og Berling, der er hovedpersonerne i det stykke, der havde premiere, netop da de to prøvede at få politisk indflydelse. Nu må de bremses, og det så snart som overhovedet muligt. Hun og Berling lægger planer – og så er det forbi.

Ministeriet Rottwitt kommer til magten ved hendes hjælp. Konseilspræsident Hall vil have Berling fjernet fra al indflydelse, men må selv gå. Mens hun bor på Frederiksborg, brænder nationens stolthed.

Den 17. december 1859 var en national ulykkesdag. Slottet står omspændt af luer, grevinden må, måske uberettiget, bære skylden. Alle vidste straks, at lensgrevinden havde fyret for kraftigt i kakkelovnene. Med harme fortalte man, hvordan hun søgte at redde sine personlige ejendele i stedet for nationens uvurderlige kunstskatte.

Angrebet på hende stiger i styrke. Den 30. december trænger folkemasserne ind på Christiansborgs ridebane og demonstrerer i harme imod hende. »Kongen leve – ned med grevinden!« Men når alt kom til alt, var det kun pøbeloptøjer uden rigtig brod.

Værre var det, at aristokratiet vendte hende ryg-

gen og demonstrerede mod hendes tilstedeværelse ved kongens side. Da kongen har tilsagt sin nærværelse til at overvære »Macbeth«, var det aftalt, at alle standspersoner skulle forlade teateret, når hun og han trådte ind i kongelogen. Rygtet må have sivet ud, for klogeligt beslutter hun at blive hjemme.

Smædeskrifter mod hende og Berling er en daglig foreteelse. Hans stilling er uholdbar, og på årets sidste dag, den 31. december 1859 nedlægger han alle sine hverv og rejser til udlandet, men begivenhederne har taget så stærkt på Rottwitt, at han dør af et slagtilfælde midt i tummelen.

Uden Berling er det endelig slut med ærgerrigheden. Hun har tabt i spillet. Fra nu af er hun kun kongens kone, der passer ham og pusler om alle hans særheder og ofte sygelige lyster.

Da kongen dør på Glücksborg Slot den 15. november 1863, gribes landet af den sorg, som ofte er et tilbagevendende fænomen, når monarker drager deres sidste suk. Folket kunne lide ham. Han var folkekær og han havde givet os en fri forfatning. Det er ikke tilfældigt, at hans monument står uden for Christiansborg og hans buste i hver en beskeden provinsby. H.C. Andersen følger fra Nyhavn sørgehøjtideligheden, og da chaluppen med kongens lig sejler gennem havnen, griber han straks pennen og skriver et bevæget hyldestdigt til den afsjælede monarks ære.

Nu er Louise enkegrevinden og den rolle klæder hende bedst. Hun glider ind i anonymiteten og harmen mod hende lægger sig omgående. For alle tilfældes skyld beder hun den efterfølgende, Chri-

stian IX om beskyttelse, men ingen tænker på hende.

Landet er i krig, Dannevirke er rømmet og Dybbøl faldet. Stilfærdigt slår hun sig ned i sin ejendom i Ny Vestergade 13, og hun lever om sommeren på Jægerspris, som kongen havde testamenteret hende. Hun rejser ofte i selskab med Berling og er hos ham, da han i 1871 dør af et hjerteslag i Egypten.

Det føles mærkeligt, at netop hun er hos ham, da han udånder. Måske var Berling hendes ulykke. Hun holdt ved ham, og hans fald blev også hendes. Men hun holdt af ham.

Men uvirksom kan den tidligere modehandlerske ikke sidde. Selv om hun blev storagtig og dækkede sig under en fornem attitude, glemte hun aldrig, at hun var datter af en stuepige, og at hendes mormor havde været vaskekone. Hun ville skænke sine midler til dem, der som hun var født og opvokset i nød.

Og lensgrevinden var rig. Meget rig endda. Foruden Jægerspris, som kongen i 1854 havde købt af staten, og hvor han og Louise jævnligt boede efter Frederiksborgs brand, efterlod hun sig godt 7 millioner kroner, som hun havde lagt til side ved sparsommeligheder. Hun betænker i sit testamente dem, der har støttet hende i hendes modgang, men bestemmer også, at størstedelen af hendes formue skulle gå til godgørende formål.

Kavalerfløjen på Jægerspris beboes allerede i hendes tid af tolv ulykkeligt stillede børn, og testamentarisk bestemmer hun, at »Frederik VIIs stiftelse på Jægerspris« skal sikres, så interiører af hendes og kongens hjem samt parken kan bevares

urørt, og at en række børnehjem kan opføres til fattige pigers »ophold, undervisning, opdragelse og uddannelse til dygtige tjenestepiger.«

Året inden sin død nedlægger hun grundstenen til »Kong Frederik VIIs stiftelse for ubemidlede og trængende kvinder af arbejdsklassen med friboliger for ældre damer.« I mindet om kongen lagde hun en sølvplade med hans og hendes navn over grundstenen, og mon ikke han ville have nikket tilfreds til Louise i sin himmel.

Men til det sidste skulle det officielle Danmark tirre og såre hende. Da Bissens statue af grundlovens giver skulle afsløres på pladsen foran Christiansborg, var hun ikke at finde blandt de prominente gæster. I et vindue i landstingssalen overværede den ensomme Louise højtideligheden. Ikke underligt at hun bliver bitter.

Den 6. marts dør hun i Genova. Længe lå hun på et hotelværelse, angrebet af rosen, der snart bredte sig. Hun blev bisat den 1. april 1874 fra Holmens Kirke, hvor hun ofte sad på sin vante plads. Hverken kongen eller kronprinsen var til stede, men det havde hun nok heller ikke ventet.

Hendes sidste hvilested blev i parken på Jægerspris. Der var hun elsket, og der følte hun sig tryg. Hendes liv havde været yderst broget og ikke uden dybe skuffelser, og modgangen havde gjort hende meget stejl og trodsig. I alderdommen fandt hun endelig den fred og den ro, som ikke blev hende forundt ved kongens side.

Admiralinden

Emma Gad

I 1788 udgav friherre Adolph Franz Friedrich von Knigge en lille bog som han kaldte *Über den Umgang mit Menschen.* I modsætning til så meget indholdsløst og ligegyldigt fra den friherrelige digterhånd har hans *Umgang mit Menschen* overlevet den totale glemsel, ja den lille bog er endog oversat til dansk og udsendt i flere udgaver, sidst så sent som i 1966. Forunderligt nok er hans bog blevet et begreb. I Tyskland taler man stadig om »Ein Knigge« som et synonym for *arten* uden at man sikkert rigtig ved hvad det er man taler om, for hovedvægten lå ikke på de konventionelle omgangsformer. De forudsattes bekendt. Det lykkedes friherren at liste lidt godtkøbsfilosofi ind imellem anvisningerne på dagligdagens *Decorum.* En etisk livsholdning til sine medmennesker som han desværre ikke altid selv så sig i stand til at efterleve har været nok så vigtig for den hannoveranske adelsmand som den korrekte påklædning ved et formiddagsbryllup. Det kunne man vel altid lære.

I mangt og meget kan Emma Gad minde om Adolph Knigge. Også hun er blevet et begreb. Mange har efter hende skrevet om takt og tone i både hverdag og selskabsliv, og det er kun forståeligt nok, for intet ændrer sig så hurtigt som vort livs omgangsformer. Det der var god tone for blot tyve

år siden vil uvægerligt i dag kalde på det overbærende smil, så ikke underligt hvis Fru Emma Gad måske vil fremkalde munterhed når vi nu tager admiralinden frem igen. Men vi gør det uden at rødme, for hendes efterfølgere ligner hende slet ikke.

For en del år siden udgav jeg selv en *Takt og Tone*. Jeg husker at forfatteren blandt andre leveregler gav nøje anvisninger på hvordan man skulle forholde sig hvis man tilfældigvis fik en elefantridder til bords. Spagfærdig gjorde jeg opmærksom på, at det nok hørte til det exceptionelle, da elefanternes tal var til at overse. Han så blot undrende på mig.

Men hvor de andre nøjes med at fortælle os hvilket hjørne der skal knækkes på visitkortet, og hvornår vi skal skrive p.c., og hvordan det korrekte middagsbord skal være dækket, lusker den gamle dame en god portion sund fornuft ind i os, og hun får os til at fordøje det fordi hun krydrer sin velmente belæring med både humor og charmerende selvironi. Hun kan den kunst at tale til den usikre fusker som en ligemand. Det er ikke den blaserte bourgeoisifrue der med arrogant overbærenhed indvier os i selskabslivets irgange. Dagligdagens etiketteproblemer hvor vi tit nok kan være i tvivl. Hvad er rigtigt? Hvad er det korrekte? Hvorledes bærer jeg mig ad? Nok er vort liv gennemflettet af vedtægter og sædvaner – og er vi inden for vor egen kreds behøver vi næppe en *Takt og Tone* for at begå os. Vi ved hvad der er skik og brug, og er vi i tvivl behøver vi ikke at ty til en Emma Gad eller en Knigge for at få besked. Og dog sker det at vi kommer uden for den kreds der uden at vi tænker over det har lagt sig skærmende omkring os, og så er det tvivlen opstår – og det er langt fra nogen skam at

Admiralinde fru Emma Gad, fotograferet hvor fruen satte sig for at fortælle borgerskabet, hvordan de skulle holde på kniv og gaffel. Hun ville mere end skrive en 'Takt og Tone', men trods alt er det den lille bog, der har bevaret hendes navn for eftertiden. (Kgl. Bibl.)

være i tvivl. Og kan vi med en smule belæring og et par gode råd få lidt mere selvtillid, kan vi møde mange af dagligdagens situationer med større sikkerhed.

Emma Gad kom via sit ægteskab med senere kontreadmiral Nicolaus Urban Gad ind i det toneangivende embedsbourgeoisi. Selv stammede hun fra handelsborgerskabet hvor etiketteproblemerne næppe har tynget den unge pige. Men hendes nye omgangskreds kom til at sætte sit præg på hende og hendes litterære produktion der alle er iklædt den dramatiske form. Hendes personer er hentet fra det velstående borgerskab – men det er ikke bare letbenede konversationsstykker baseret på ligegyldige intriger og forvekslinger. Gradvis udvikler hun sig til en samfundsmoralist. I mange af hendes arbejder spores hendes helt selvstændige engagement. Hun taler den undertrykte kvindes sag længe førend rødstrømperne var født. Hun har et åbent øje for den ugifte moders problemer; hun er langtfra blind for borgerskabets hykleri og snobberi, og hun er klog nok til at se de fejl og fordomme der klæbede til en samfundsklasse som hun gennem sit ægteskab kom til at tilhøre.

I dag er alle hendes dramatiske arbejder glemt. I sin tid var det solide kassestykker og det skal nok have ærgret hende at hun i sine unge dage solgte *Et Sølvbryllup* for 500 kr. én gang for alle. Det var mange penge for en ung kone gift med en marineofficer – men den heldige teaterdirektør fik hurtigt mange gange det tidobbelte ud af sin handel.

Det er dog som om hendes dramatiske arbejder skrevet med et sikkert kvindeblik adskiller sig væ-

sentligt fra det samfundsmiljø hvis liv hun har skrevet om i sin *Takt og Tone*. Det er nok troligt at det ville have pint hende, at hun skulle dele skæbne med Freiherr v. Knigge, og også at hendes dramatiske arbejder er glemt, mens hendes *Takt og Tone* trykkes op gang på gang.

Som redaktør af *Politikens* dameside og som en nidkær forkæmper for kvindens ret og evne til at trodse manden har hun sikkert følt et vist slægtskab med både fru Gyllembourg og Amalie Skram og så langt foretrukket den position fremfor bourgeoisifruens der giver gode råd til gullaschtidens nye rige.

For *Takt og Tone* virkede næsten frisindet da den udkom. I visse afsnit, bl.a. det om skilsmisse, udtrykte den et mere forstående og mildere syn på omgangen mellem mennesker end man måske kunne forvente af hende der stod med begge ben fast forankret i de borgerlige konventioner som hun betragtede som grundpillerne i familielivet. Det er nok den blanding der er skyld i at bogen ikke forlængst er gledet over i glemslen.

Intet er lettere end at le overbærende ad *Takt og Tone* i 1987, og da den udkom i 1918 holdt pressen sig heller ikke tilbage. Den midaldrende Hans Brix satte dommedagsbasunerne for munden, og som en fanfare lød det fra den frygtede litterat: »Det er en forfærdelig Bog!« Det frelste borgerskab har gottet sig. Professoren vender sig i afsky fra admiralinden, men han er dog ikke blind for at fruens bog »vil blive grebet som et Halmstraa af adskillige uøvede Svømmere hvem Livets Hvirvel truer med at gaa over Hovedet.« Det har nok såret hende – men for-

håbentlig har det trøstet hende at den blev solgt i tusindvis af eksemplarer, og er nu trykt i 20. oplag. Når hendes bog genudgives er der flere grunde. Forlæggere gør det med et gemytligt glimt i øjet. Dels er hendes bog præget af en lidt snusfornuftig menneskelighed. Dels er den skrevet med lune og afvæbnende uhøjtidelighed, men den er først og fremmest en præcis og hyggelig sædeskildring fra en tid der helt er forsvundet, et let læst stykke kulturhistorie om middelklassens Danmark omkring 1. verdenskrig, en tid hvor der var herskab og tjenestefolk, men også en tid hvor det at komme sammen var værdifuldt. Det behøvede ikke altid at være med bekappede stuepiger og dyreryg fra vildthandlerne i Bredgade. Hendes lille bog beskæftiger sig i lige så høj grad med omgangstonen i de mere jordnære miljøer.

Men selvfølgelig ligger der et svælg mellem livet dengang og i dag. Spisestuen med et møblement fra Lysberg, Hansen og Therp var ofte midtpunktet i den store københavnske lejlighed med den lange korridor. Hvem har overhovedet en spisestue i dag, og hvem læser sin avis i herreværelset? Emma Gads personer er herren og fruen som sætter pris på at blive tiltalt som herren og fruen af stuepigen til en månedsløn på 40 kr.

Hun lærte sin samtid at skrive det korrekte takkebrev og at herren altid skal gå på damens venstre side – og skulle damens kjole ved et uheld blotte lidt for meget af hendes silkeben skulle samme herre omgående se andre steder hen idet en »fortvarende Stirren« kun kan virke pinlig på damen

omend det »godt kan være vanskeligt at kommandere sine rebelske Øjne.«

Et arbejdsglas i køkkenet mens vi laver maden ville have undret hende og hendes samtid, og det ville nok have været et ukendt begreb, selv om hun, sikkert modstræbende, ved selskabelige lejligheder kan se nytten af en cocktail »lavet af Sjatter fra Likørskabet« – hvad det så end er for et møbel – og serveret kold på den fastende mave »slaar den ofte Selskabet med Lammelse.«

Hun lærer os faktisk alt om det som slet ikke eksisterer i dag. Hvem går på visit hos sine tilkommende svigerforældre? Hvem ringforlover sig i en papirløs tid? Hvem bærer sørgeflor om sin høje silkehat ved begravelser? Hvem har overhovedet en høj hat? Næppe mange. Men hvorfor bliver den bestandig trykt op i uændrede udgaver? Vi skal være de sidste til at benægte at den forlængst har overlevet sig selv, og det er heller ikke som vejleder i selskabslivet den har sin værdi: tidskoloritten har forlængst fået overvægten.

Da tanken om en ny udgave dukkede op igen enedes man om at intet skulle ændres i *Takt og Tone*. Det var indlysende, at man let kunne læse bogen med forskellige briller for øjnene. Men vi enedes også om at den ikke skulle latterliggøres. Selv tilbød jeg at skrive en lille indledning til bogen – og det var måske en mere nærliggende tanke end jeg selv var klar over. Med beklagelse må jeg bekende, at jeg har en alder, så jeg har kendt den livsform Emma Gad beskriver, og som i visse kredse engang forekom som noget naturligt. Men som i dag kun kan vække forundring i generationen efter mig.

Intet er ændret i bogen. Begyndte man med en let retouche blev der nok intet tilbage.

Filantrop og godsejer

Bodil Neergaard

Den anden maj 1885 var der bryllup i Jakobskirken i København. Ellen Bodil Hartmann blev viet til godsejer, cand. polit. Rolf Viggo de Neergaard som ejede godserne Fuglsang og Priorskov på Østlolland.

Ingen som kendte de to kunne vel lade være med at tænke på aldersforskellen, for den var stor. En 18-årig pige blev viet til en 48-årig godsejer. Kunne det virkelig være den ægte kærlighed? Selv var de ikke i tvivl.

De kom fra to forskellige miljøer. Bodil og hendes søskende fra yderkanten af den danske guldalder. Da hun blev døbt den 16. april 1867 var farfaderen J. P. E. Hartmann, morfaderen Rudolph Puggaard og husvennen H. C. Andersen hendes faddere.

Bedstefaderen, gamle J. P. E., var den beundrede og ham, de så op til. De kom i hans hjem i Kvæsthusgade, og de deltog med glæde og stolthed i alle de festdage hvor den gamle mester blev hyldet. Når man bliver 95, er der mærkedage nok. Måske stillede han Emil lidt i skygge, for det er aldrig let at være en stor mands søn – selv om faderen gør sit for at mildne kløften. Men barndomshjemmet har været præget af kultur, glæde ved kunst, og stuernes vægge dækket af malerier af vennerne Jørgen Son-

ne, Wilhelm Marstrand, Blunck og P. C. Skovgaard, og familien satte sig til bords i stole tegnet af Freund og gamle Bindesbøll, for Emils hustru og Bodils mor, Bolette, var barn af velhavende forældre. Hun var datter af grosserer Rudolph Puggaard, og barnebarn af grundlæggeren af det Puggaard'ske handelspatriciat Hans Puggaard.

Men intet er så skrøbeligt som handelshuse. En dag smuldrede det hele. Godset Hjuleberg i Halland, et stenhus bygget af Thorvald Bindesbøll til Rudolph Puggaard, blev solgt. Krathuset i Ordrup gik samme vej, og vinterboligen på anden sal i det Schimmelmann'ske palæ – det nuværende koncertpalæ – blev lukket. Men billederne af guldalderens malere blev hængende, og Bolette og Emil Hartmann har næppe lidt nød. I en årrække boede de på Carlsminde i Søllerød, en fornem bolig for en komponist og organist, kun få kilometer fra gamle Hartmann, der mere beskedent om sommeren boede i sit lille lejede hus ved gadekæret i Nærum.

Nok var Viggo Neergaard godsejer, men han havde interesser, der rakte langt ud over jordens afgrøder og mælkeydelsen i kostalden. En ejendommelig mand – en ener i en slægt af godsejere med store besiddelser både på Sjælland, Lolland, Langeland og det navnkundige Trøjborg syd for Kongeåen.

I stuerne på Fuglsang står der fotografier af ham den dag i dag. Tung skal han have været af krop. Om sommeren var han klædt i hvidt og om vinteren i sort. I alderdommen omkransede det hvide skæg det store hoved med de tæt sammenknebne øjne – hans syn var svagt, og med årene blev han næsten blind. Men kikkerten lå altid begravet i hans rum-

Bodil Neergaard, fotograferet da hun i 1947 fyldte 80 år. Hun blev da tildelt Fortjenstmedaljen i guld for hendes store filantropiske arbejde.

melige lomme. Når han ville drikke med sine gæster, satte han den for sine svage øjne for at se på den, der sad på den anden side af bordet.

Han var egnens »kloge mand«, homøopaten, der gav gode råd og helsebringende behandlinger til dem der havde det behov. Og det var mange – og der gik ry af hans behandlinger på Østlolland. Så længe han kunne for øjnene, fordybede han sig i teosofisk litteratur og homøopatiske skrifter – og godsejeren var glad, når det gik fremad med en patient, der havde søgt ham.

Hans hus var herskabeligt. I 1868 lod han fætteren, arkitekt J. G. Zinn, opføre den nuværende hovedbygning. Intet blev sparet. Døre af palisander med elfenbenshåndtag. Parketgulve lagt i mønstre af ædle træsorter, 16 grønne marmorsøjler i den lyse havestue, og en gennemgående sal i hele den ene sidefløjs længde med gråmalede vægge med ranker, kassetteloft og pragtspejle fra Trøjborg der flankerer Jørgen Roeds store kopi af den sixtinske Madonna.

I det hus flyttede nu en ung pige ind som godsejerinde. Måske skyldtes det ungdommens optimisme, at hun ikke ængstedes for de opgaver som ventede hende. Det var det hus, som de to skulle befolke. Børn fik de ikke – men sjældent var de alene. Fuglsang blev snart et samlingssted for mange mennesker. Familierne var store, og med dem fulgte kunstnere og musikere – og senere i livet blev det midtpunktet for mange, der vakte Bodil Neergaards interesse for hendes store filantropiske arbejde.

Hun elskede det sted – og når hun var borte fra

det, længtes hun altid tilbage til Fuglsang. Fra hendes stuer var der udsigt over markerne og ned mod Skejten med de gamle, knudrede egetræer, det blå Guldborgsund og Falsters gule kornmarker med Væggerløse kirke i horisonten. Markerne var hegnet af kilometerlange stengærder, som hun lod frede under krigen, hvor mange andre solgte stenene til emsige entreprenører. Allerede som ung pige gjorde hun sig til ét med stedet. Hun blev hurtigt venner med alle gårdens folk. Hun kendte hver blomst i de store drivhuse, hvor den varme luft var krydret og tung af de eksotiske planter. Hun fulgte livet i staldene og var bekymret, når sygdommen ramte dyrene, og hun glædede sig over kalvene i folden og de løsgående kvier ude på Skejten. Når anemoner og kodrivere dækkede skovbunden i askelunden, og blomsterne myldrede frem i den store have, og gartneren bragte hende de første ferskner fra sydmuren og de gule æbler, der var opkaldt efter hende – ja, så var hun lykkelig. Men hun drømte ikke om at beholde goderne for sig selv. Hun levede et lykkeligt liv med den langt ældre mand. Hun læste højt for ham, da synet svigtede ham. Som yngre kørte han en gang om ugen til Nykøbing og læste Shakespeare med D. G. Monrad, og interessen for den klassiske litteratur forlod ham aldrig.

I sommeren 1893 rejste de to til Norge. Han ville gå i Jotunheimen og sejle på fjorden med sin unge hustru, men navnlig ville han, der var en ivrig botaniker, se de vilde blomster, der voksede ud af klippernes sprækker og revner. Hun var hans øjne og plukkede »Fjelddronningen« til ham, og når turene blev

for lange, kørte de i en lille lejet vogn med rejseplaiden over knæene.

I Ullensvang ved Hardangerfjorden er de ved målet. Et tre ugers ophold i den klare luft vil gøre dem godt. De nikker venligt til de andre gæster, men lægger især mærke til et ægtepar med to små drenge. De taler tysk – og taler om det, de har set. De har været hos Griegs på Trollhaugen. Neergaards kan ikke undgå at høre, hvad de taler om. »Vi kan høre, at De er danske – min kone er svensk, og jeg selv er hollænder – Julius Röntgen fra Amsterdam. De kender vel ikke professor Emil Hartmann fra København?« Undrende har Bodil Neergaard set på den fremmede og sagt, at Emil Hartmann var hendes far.

De to familier – der ved et tilfælde mødes i Norge – blev venner for livet. »Kom dog til Fuglsang – vi har plads nok – og tag Deres drenge med.« Familien Röntgen kom på Fuglsang fra 1894, og de kom der hver sommer år efter år, og børn og børnebørn kommer der endnu. Kun de to store krige har gjort afbræk i deres ophold på Fuglsang – og de medbragte venner, når kvartetten manglede en 2. violin.

Med Julius Röntgen – gamle papa Röntgen – kom musikken til Fuglsang. Også han var klædt i hvidt, og om morgenen sad han i vindueskarmen i spisestuen og røg på sin pibe. Gnister og udbrændt tobak stod altid om ørene på ham. Senere som enke spiste Bodil Neergaard sin morgenmad før alle andre gæster – og ingen dristede sig til at ryge i spisestuen. Kun gamle Röntgen tog sig den frihed, men høfligt pustede han røgen ud ad vinduet – ud i den

lumre, lollandske sommer. Altid gik han brummende rundt. Et tema der buldrede rundt i hans komponisthoved, og pludselig kunne han så gå ind i salen og sætte sig til klaveret. Om og om igen – næsten det samme, kun med en lille variation, og nodetegn blev kradset ned på et stykke papir.

Musikken kom til at betyde alt for livet på Fuglsang. Neergaard kunne lide det – men han havde det ikke i blodet som hun. Spillede de noget, der var ham for moderne, gik han med tunge skridt ud af salen og satte sig ind til sig selv. Men han åbnede sit hus for hendes slægt – og den ene musiker, der gæstede Fuglsang, trak den anden med sig. Hollandske komponister og musikere fulgte i Röntgens kølvand, og de blev alle venner af huset. Selv fra Wien kom de rejsende for at spille med Röntgens på den lollandske herregård. På Fuglsang findes i arkivet en fortegnelse over, hvad der blev spillet om sommeren. Omhyggeligt blev aftenens program skrevet ned, og hvem der havde været de udøvende.

Aldrig er der blevet spillet af tvang. Altid kun med glæde. Sjældent blev der øvet. Det var helbefarne folk, der roligt kunne sætte sig til nodepultene.

Gamle Julius Röntgen var den samlende person i det rige musikliv på Fuglsang. Få nød som han sommeren på Lolland; »Ja, musiceringen på Fuglsang hører til mine største glæder.«

Med Röntgen kom Griegs. Først Edvard og Nina, »et lite støv i vinden«, og senere søsteren Tonny Hagerup. De boede om vinteren på Hotel Kongen af Danmark. To fnug, den ene hvid – med

store perler om halsen – Tonny rødbrun og altid med et sjal om de spinkle skuldre, når der blev drukket kaffe på verandaen, og Nina talte om Edvard, og hun sagde Edvard med et mærkeligt spidst E, og hun blev ivrig når hun satte sig til klaveret for at akkompagnere Bodil Neergaard til Griegs sange.

Nina Grieg – en selvskreven gæst i det Neergaard'ske hjem, og efter Griegs død i 1907 boede hun i længere tid på Fuglsang, »for også I må have følt at sjælen og livet er borte ... hvor er det godt og skønt at tænke tilbage på de dage på Fuglsang.«

»Nu er den smukke tid forbi. Der er det mærkelige ved Fuglsang, at selv om det regner og blæser eller det er hel vinter med sne og sjap og is og kulde, når man kommer hjem derfra, er det som om solen har skinnet hele tiden. Vi havde jo forresten også nogle varme sommerdage i år – men nok sagt: Solen skinner altid på Fuglsang.«

Sådan skriver Carl Nielsen, »en net lille mand, der forstår at sige behageligheder« til Bodil og Viggo Neergaard efter en sommerferie i 1913. Men han og konen, billedhuggerinden Anne Marie Carl Nielsen havde allerede været to faste sommergæster på Fuglsang i mange år. Atter har det været samværet med Röntgens og Griegs, der har trukket som en magnet. Men værtsfolkene og hele kredsen omkring de to har været som at spille på et fint afstemt instrument. Det var som om det drengede kom op i Carl Nielsen, når han kørte op ad alleen, der førte til Fuglsang. Veltilfreds satte han sig til rorpinden i »Lulla«, den gamle båd og opkaldt efter Röntgens næstældste søn. Han trak i skøder og gik over stag, og barbenet og med opsmøgede bukser gik han og

Julius Röntgen i land på Kejlsøen en ø i Guldborgsunds brakvand.

Men Anne Marie var sjældent med. Hun sad inde i den lune kostald og lavede skitser af tyren og af de spæde kalve, endnu for vakkelvorne til den store eng langs hestestalden. To mennesker så dybt engageret i deres kunst, at de for et øjeblik godt kunne glemme alt omkring sig. Men så pludselig i et glimt var de meddelsomme. De talte om deres arbejde, og de smittede tilhørerne med deres begejstring.

Med Carl Nielsen kom svigersønnen Emil Telmanyi til Fuglsang.

Nok var det Röntgen, der bragte musikken til Fuglsang, men det var Telmanyi, der fra slutningen af tyverne og helt op til Bodil Neergaards død var den drivende kraft i sommerens musikliv. Da han i sit andet ægteskab med Anette Schiøler fik tre døtre, der alle spillede, var kvartetten snart givet på forhånd. Men også han trak musikere til Fuglsang, som alle blev venner af det mærkelige sted, hvor musikken kun var én side af det liv, som nok skal have været ret enestående på en dansk herregård.

I 1915 døde Viggo Neergaard.

I et brev til Julius Röntgen skriver Carl Nielsen: »Hans hele livsløb er blevet fuldkomment ved hans død. Et skønt billede af et sjældent menneske i store, rolige naturomgivelser... og vi, som holdt af Viggo, kan aldrig glemme ham.«

Han var blottet for godsejerstandens selvbevidsthed og trangen til at bringe sig selv i forgrunden lå ham fjernt. Stilfærdig, næsten lidt sky hjalp han, hvor han kunne.

Carl Nielsen havde mere end én gang modtaget

hans hjælpende hånd. »Jeg fik i går et overslag over indtægter og udgifter, som ganske betog mig lysten til at holde koncert, hvis ikke musikinteresserede og venner kommer mig til hjælp.« Og Neergaard var både interesseret og ven. Rundeligt støttede han ikke blot Carl Nielsen. Da Thomas Jensen skulle på konservatoriet, var det Neergaard, der stod bag hans uddannelse, og da håndværkersønnen fra det nærliggende Kraghave, violinisten Thorvald Nielsen, fik sin første undervisning hos den lokale spillemand, har Neergaard endnu en gang trådt hjælpende til.

Ved mandens død skete der en ændring med hende. Hun voksede. Hun følte trang til at udfolde sig – sætte noget i gang. Hun ville bruge sine kræfter, og hendes dybe og alvorlige religiøsitet viste hende vejen.

Måske havde hun skjult sit inderste væsen for mange af de mennesker, der gæstede hendes hus. Kun manden var måske klar over det – ligesom han var klar over den påvirkning, der kom fra helt andre kredse.

Tidligt lærte de begge Einar Prip at kende. Længe inden Viggo Neergaards død var han gæst på Fuglsang. Neergaard har lyttet til den svagelige mand, der lagde hele sin gerning i Østerlandsmissionen. De har beundret ham, og da han var rejst, har de to talt om hans arbejde i Syrien – og det, der måske hos hende kun var et lille frø, kom snart til at spire og vokse sig stort i hendes bevidsthed. Det, der fra ungdommen havde været uvirkeligt og tåget, blev med ét lysende klart. »Jeg kom til at se ind i en ny verden, selv om der manglede klarhed. Dy-

best følte jeg, hvor meget jeg manglede under sygdommen før og sorgen over min mands bortgang. Jeg følte mig rodløs og uden midtpunkt.«

Nok stod hendes store familie og hendes mange venner ved hendes side – men det var andre folk, der hjalp hende, da hun følte ensomhedens tomhed, og da ansvaret for et lollandsk gods blev lagt på hendes skuldre.

Det var i de år, hun lærte Johannes Munck at kende. Det var folk som ham, Andreas Fibiger og Henry Ussing, der ansporede hende til hendes store, filantropiske gerning. De kom på Fuglsang, når familien var borte og musikken var forstummet. Hun delte sit liv i to dele – og det liv, som hun sjældent talte om, var ikke det mindst betydningsfulde.

Johannes Munck på Møltrup blev hendes forbillede. Fængselspræsten fra Vridsløse kendte fangernes problemer, når de atter skulle ud i livet. »Landevejens sønner« kaldte de dem, og deres skæbne og fremtid tegnede sig ikke altid for lyst.

Bodil Neergaard havde hørt om Johannes Munck, og allerede to år efter mandens død opsøgte hun ham på Møltrup. Alle advarede hende, fordi hun nu ville lave et hjem som Møltrup for mænd – en slags tankestreg – eller pause mellem fængsel og livet. Men hun ville. Selv Einar Prip forsøgte at tale hende fra det, men gav op. Hun var ham for stærk. Det gjaldt jo samfundets dårligst stillede, og i 1918 åbnede hun Sønderskovhjemmet – en anselig bygning kun 4-5 km fra Fuglsang med plads til 17 mænd, ofte subsistensløse eller løsladte fanger, der her både kunne finde beskæftigelse og et fast tilholdssted.

Da det blev indviet i 1918, talte hun om »min glædesdag« – og glædesdagen genoplevede hun, når hun, meget ofte, besøgte »mændene« på Sønderskovhjemmet. Det og de gamle koner fra Nørrebros dårlige kvarterer, som hun gav sommerophold på Flintingegården, og drengene fra stenbroen, der indtog de gamle kornmagasiner ved Guldborgsund – mon ikke det i virkeligheden var hendes virkelige liv?

Nok prægede det ikke hendes hjem, som musikken, kunsten og slægtsfølelsen. Men spørgsmålet er, om ikke omsorgen for samfundets dårligt stillede trængte langt dybere ned i hende selv?

En dag stod en høj, rank, sortklædt dame i den lyse havestue. Det var Mathilda Wrede fra Finland. Aristokraten, der havde vendt sit miljø ryggen for at udføre et enestående hjælpearbejde i fængslerne og fangelejrene langs den finsk-russiske grænse. De to fandt sammen – og på mange måder havde de et eller andet tilfælles. Mathilda Wrede var en af de særprægede i det Neergaard'ske hjem.

Bodil Neergaards dag var lang. Fra tidligt om morgenen sad hun ved sit skrivebord og sendte breve ud til venner, både dem her i landet og dem som hun havde truffet ude i missionsmarken. Lange breve med en stor, lidt kringlet skrift, men klar og fast gennem hele livet. Dengang meddelte man sig i breve. Hun talte nødig alt for længe i telefonen, selv om hun benyttede den ivrigt. Der var altid en eller anden, hun skulle spørge til.

Hun ringede til Sønderskovhjemmet og aftalte at komme derover efter frokost. Hun havde også lovet at drikke kaffe med de gamle på Flintingegården,

så det kunne hun nå bagefter. Hver morgen havde hun en aftale. Skovrideren var en hyppig gæst i »Hulen«, og inspektøren på gården var der daglig. Han fortalte om køer, der skulle kælve – om høsten, der snart var vel i hus, og han gennemgik regnskaber og budgetter med hende.

En bedrift på flere tusinde tønder land kører ikke af sig selv – selv om man har nok så gode hjælpere. Hun holdt først ferie, når hun i juli måned slog sig ned i Krathuset ved Bøtø. Der var hun alene med en kokkepige og en stuepige og måske en enkelt gæst.

Der var hun befriet for regnskaber og pligter. Ingen godsforvalter, ingen revisor, ingen sagfører. Til hun var højt oppe i årene gik hun i vandet. Det var tidligt hun gik over den dugvåde strandbred. Om aftenen sad hun oppe på altanen og så ud over den aftenblege Østersø. Så samlede hun kræfter til nye arbejdsdage og til den dag, hvor familie og gæster slog sig ned på Fuglsang for resten af sommeren.

Men Krathuset var ikke hendes eneste fristed. Fra de store stuer på Fuglsang med de blankpolerede parketgulve og et festligt middagsbord overvåget af to kjoleklædte tjenere var overgangen til hendes lille, beskedne lejlighed i København bemærkelsesværdig. Den lå ganske vist i Bredgade, men på 3. sal over gården i nr. 34. En hyggelig lille lejlighed til daglig beboet af hendes mors to gamle piger fra Nysted. To alderstegne, hvidhårede damer, hvis mål med en usvigelig sikkerhed røbede, hvorfra de stammede. De havde deres egne stuer – men når fruen kom kørende, tog de, skønt gamle, de hvide forklæder på og rullede gardinerne op i fruens tre små stuer. Hendes trofaste chauffør med hæders-

tegnet for lang og tro tjeneste på den blå uniform var til rådighed, men da han var mere fortrolig med fortidens velstriglede Oldenburgere end med den blankpolerede bil, gøs det i ham, når fruen en enkelt gang skulle ud at køre. Kun hun var mærkværdig rolig.

Hun kom altid til København i februar og boede næsten en måned inde over gården. Hun holdt små selskaber, men lokaliteterne satte sine naturlige grænser for festlighederne. Højst fire. Hun besøgte venner og familie, men glemte heller ikke de gamle koner, som fik samlet kræfter om sommeren på Flintingegården.

Hendes fornødenheder var små. Hun holdt af at gå i teatret, men foretrak parterret for parkettet. Så længe hun kunne gik hun hellere end at tage sporvogn – og hun foretrak en gammel, lidt slidt fløjlsfrakke for den bløde sorte pels.

Et mærkeligt lille hjem at komme i, med en egen gammelkøbenhavnsk hygge. »Heiberglampen« stod på det runde søjlebord og på skrivebordet stod der et stort fotografi af Viggo Neergaard. Et billede af ham havde hun altid i nærheden.

Allerede da hun blev 80 havde hun bestemt at godset skulle overgå til det Classenske fideikommis – men hovedbygningen skulle efter hendes død være et refugium. Nu skulle også andre end familie og venner have glæde af et ophold på Fuglsang.

Gradvis blev familiebillederne fjernet. Men portrættet af hende selv blev hængende inde i musiksalen. Hun skulle ikke ud af det hus og ud af det hjem, som hun selv havde skabt.

Den 12. august 1962 åbnede refugiet sine døre for de første gæster. Nænsomt var hendes og man-

dens hus blevet ændret til det nye formål. Atter skulle der lyde musik i stuerne og mange skulle nu finde hvil og sundhed i den natur som hun elskede.

Hendes ønske var gået i opfyldelse.